

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav románských studií

Francouzština

Diplomová práce

Zdeňka ZILVAROVÁ

**LEXIKÁLNÍ ZVLÁŠTNOSTI ANTILSKÉ FRANCOUZŠTINY
(NA ZÁKLADĚ KORPUSU LITERÁRNÍCH TEXTŮ)**

LEXICAL CHARACTERISTICS OF THE FRENCH LANGUAGE USED IN THE
FRENCH WEST INDIES
(BASED ON A LITERARY CORPUS)

Praha 2010

Vedoucí práce : PhDr. Jaroslav ŠTICHAUER

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doktoru Štichauerovi za to, že se ujal vedení mé diplomové práce, za jeho vstřícný přístup a cenné rady.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 31. srpna 2010

Klára Klavová

Obsah

Úvod.....	7
1 Jazyková situace na Antilách.....	8
1.1 Kreolské jazyky.....	8
1.1.1 Původ kreolských jazyků.....	8
1.1.2 Stručná charakteristika kreolských jazyků.....	11
1.1.3 Přehled kreolských jazyků.....	12
1.2 Diglosie, lingvistické kontinuum.....	15
1.2.1 Diglosie.....	15
1.2.2 Lingvistické kontinuum	16
1.3 Historický, geografický a lingvistický kontext.....	18
1.3.1 Haiti.....	18
1.3.2 Francouzské zámořské departementy.....	20
2 Antilská francouzsky psaná literatura z lingvistického hlediska.....	25
3 Principy obohacování slovní zásoby.....	28
3.1 Sémantické postupy	29
3.1.1 Konverze.....	29
3.1.2 Rozšíření významu.....	29
3.1.3 Specializace.....	29
3.1.4 Metonymie.....	30
3.1.5 Metafora.....	30
3.2 Morfologické postupy.....	31
3.2.1 Odvozování (derivace).....	31
3.2.2 Skládání (kompozice).....	31
3.2.3 Tvoření zkratk.....	33
3.2.4 Mechanické zkracování slov.....	34
3.2.5 Tvoření kufříkových slov (mots-valises).....	34
3.3 Výpůjčky.....	35
4 Praktická část.....	36
4.1 Slova odvozená.....	37
4.1.1 Slova odvozená pomocí předpony	37
4.1.2 Slova odvozená pomocí přípony.....	38
4.1.2.1 Substantiva.....	38
4.1.2.2 Slovesa	45
4.2 Konverze.....	48
4.3 Slova složená.....	49
4.3.1 Substantiva.....	49
4.3.1.1 Kompozita založená na předložkách.....	49
4.3.1.2 Kompozita založená na slovesech (V + N).....	50
4.3.1.3 Kompozita typu A + N.....	51
4.3.1.4 Kompozita typu N + A.....	53
4.3.1.6 Kompozita typu N + N.....	59
4.3.1.7 Kompozita typu N + de + N.....	68
4.3.1.8 Kompozita typu N + à + N.....	70
4.3.1.9 Kompozita založená na větách a úslovích.....	71
4.3.1.10 Kompozita s rozvíjejícími členy.....	72

4.3.3 Adjektiva.....	74
4.4 Slova tvořená přejímáním z cizích jazyků.....	75
4.4.1 Slova přejatá z indiánských jazyků	75
4.4.2 Slova přejatá z angličtiny.....	79
4.4.3 Slova přejatá ze španělštiny.....	81
4.4.4 Slova přejatá z kreolštiny.....	82
4.4.5 Slova přejatá z afrických jazyků.....	85
4.5 Sémantické zvláštnosti.....	86
4.7 Diastratismy a diatopismy.....	97
4.7.1 Diastratismy.....	97
4.7.2 Diatopismy.....	100
4.8 Slova neznámého nebo nejistého původu.....	105
Závěr.....	108
Résumé.....	112
Resumé.....	114
Abstract.....	115
Seznam použité literatury.....	116

Úvod

S francouzštinou, jazykem jedné z bývalých koloniálních velmocí, se dnes setkáváme kromě Evropy ve všech částech světa, od Kanady přes africký kontinent až po Oceánii. Protože se ale vyvíjela vždy v jiných podmínkách, v každé z oblastí má své specifické rysy, kterými se odlišuje od standardní francouzštiny.

V této diplomové práci se zabývám francouzštinou, kterou se hovoří na souostroví Malých Antil, přesněji na ostrovech Martinik a Guadeloupe, dnešních zámořských departementech Francie. Většina obyvatelstva těchto bývalých kolonií původně používala kreolštinu s francouzským lexikálním základem, ke zdomácnění francouzštiny zde dochází až od poloviny 20. století. Nejedná se o francouzštinu standardní, ale o varietu jazyka dosud jen málo popsanou, která má svou vlastní vnitřní normu a od francouzštiny metropolitní se liší po stránce rétorické, syntaktické, fonetické a lexikální. Předmětem této diplomové práce jsou právě lexikální zvláštnosti antilské francouzštiny.

Teoretická část práce popisuje jazykovou situaci panující na Antilách a vysvětluje základní termíny, které vědci používají k její charakteristice. Jak již bylo řečeno, jazykem, kterým až donedávna hovořila většina obyvatelstva, je kreolština, proto jsou nejprve zmíněny obecně kreolské jazyky (jejich vznik, společné znaky). Dále se věnuji jazykové stránce antilské francouzsky psané literatury a uvádím možnosti obohacování slovní zásoby.

V praktické části jsou analyzovány výrazy z korpusu literárních textů tvořených díly martinických a guadeloupských autorů : *Moi, Tituba sorcière*. (Maryse Condé), *L'Exil selon Julia*. (Gisèle Pineau, *Texaco* (Patrick Chamoiseau) *Eau de Café* (Raphaël Confiant) a *La Rue Cases-Nègres* (Joseph Zobel).

1 Jazyková situace na Antilách

1.1 Kreolské jazyky

Kreol (francouzsky *Créole*) pochází, podle slovníku *Trésor de la langue française*, ze španělského *criollo* – označení pro osobu bílé rasy narozenou v koloniích a ve francouzštině je doloženo od konce 16. století. K pojmenování jazyka byl tento termín použit až o století později¹ v souvislosti s tzv. *zkaženou portugálštinou*² v Senegalu. Jazyk Kreolů se stejně jako v případě *Francouz – francouzština* (*un Français – le français*), *Čech – čeština* (*un Tchèque – le tchèque*) začal nazývat kreolština (*le créole*).

Kreolské jazyky lze charakterizovat jako lingvistické systémy, které vznikly během evropské kolonizace 17. a 18. století v rámci ústní komunikace mezi „pány“ a otroky (nebo původním obyvatelstvem). Podle Roberta Chaudensona je vznik kreolských jazyků těmito sociologicko-historickými faktory podmíněn.³

1.1.1 Původ kreolských jazyků

Jedním z hlavních cílů lingvistů specializujících se na kreolské jazyky je zodpovědět otázku jejich původu. Během více než jednoho století výzkumů byla vyřčena řada hypotéz, z nichž nejdůležitější budou stručně představeny v této kapitole.

V literatuře jsou nejčastěji teorie členěny na monogenetické, jejichž zastánci tvrdí, že všechny kreolské jazyky vycházejí z jednoho zdroje - pidžinu⁴ s portugalským lexikálním základem, kterým se hovořilo na západním pobřeží Afriky v 15. a 16. století, a teorie polygenetické, podle kterých se různé kreolské jazyky vyvíjely odděleně, což ovšem nevylučuje historické vztahy mezi některými z nich.

¹ M. J. DE LA COURBE, *Premier voyage ... fait à la coste d'Afrique en 1685*, p. 192

² *portugais corrompu*

³ CHAUDENSON, Robert. *Les créoles*. Paris : Presses Universitaires de France, 1995., s. 20

⁴ Pidžin je lingvistický systém, který vzniká při kontaktu skupin hovořících různými, vzájemně nesrozumitelnými jazyky a to v určité specifické situaci (obchodní styk). Slovní zásobu čerpá z tzv. základního jazyka, kterým je zpravidla jeden z evropských jazyků dominantní skupiny.

Stoupencem **monogenetické teorie** byl Angličan Keith Whinnom. Ve své knize *Spanish contact vernaculars in the Philippine islands* (1956) se zabývá místními jazyky *ermiteño*, *caviteño* a *zamboagueño*, ty mají podle něj společný původ – *ternateño*, hybridní jazyk složený z portugalštiny a malajštiny, kterým se mluvilo nejprve na ostrově Ternate⁵ (16. století), později se přenesl na Manilu (17. století) a Cavite. Během období kolonizace docházelo k jeho *relexifikaci*⁶ vlivem španělštiny. Podle jeho názoru všechny pidžiny vychází z jednoho proto-pidžinu na portugalském základě, jímž se hovořilo v 15. století a který pravděpodobně vycházel z *lingua franca*⁷. Portugalci při svých objevných plavbách podél západního pobřeží Afriky používali svou vlastní formu *lingua franca*. Když pak v šestnáctém a sedmnáctém století jejich vliv v Africe zeslábl, slovní zásoba zavedeného pidžinu byla obohacována jazyky nových kolonizátorů, angličtinou a francouzštinou. Portugalci byli prvními obchodníky také v Indii a jihovýchodní Asii, můžeme tedy předpokládat, že vývoj zde probíhal obdobně a pidžin na portugalském základě byl později relexifikován pod vlivem nově příchozích Evropanů. Jasná podobnost gramatické struktury všech pidžinů, která změnami ve slovní zásobě ovlivněna nebyla, podle Whinnoma ukazuje na jejich původ v proto-pidžinu ze Středomoří.

Robert A. Hall, zastánce **polygenetické teorie**, ve své publikaci *Pidgin and Creole languages* rozlišuje pojmy *lingua franca*, *pidžin* a *kreolský jazyk* : každý kreolský jazyk je podle něj pidžin, který prošel procesem *nativizace* – stal se mateřským jazykem pro další generaci části mluvčích, která pidžin používá.

Hugo Schuchardt, jeden z prvních lingvistů, který se začal zajímat o kreolské jazyky, přišel s teorií, dnes známou pod názvem „**baby-talk theory**“ nebo „**foreigner-talk theory**“. Podle ní jsou tyto jazyky zjednodušenou formou svých zdrojových jazyků. Rodilí evropští mluvčí záměrně zjednodušovali svůj jazyk, aby svým poddaným usnadnili jeho pochopení. Tuto myšlenku zveřejnil ve své knize *Language* také Leonard Bloomfield :

⁵ Ostrov Ternate je součástí souostroví Moluky v Indonésii.

⁶ Relexifikace je „masivní přejímání slovníku bez přejímání strukturních rysů“ (POKORNÝ, Jan : *Lingvistická antropologie*. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 144)

⁷ *Lingua franca* je středověký jazyk používaný obchodníky v oblasti Středomoří, nejdéle se udržel na pobřeží severní Afriky, jeho výskyt je prokázán v Alžíru a v Tunisku ještě v 19. století.

Může se stát, že mluvčí nižšího jazyka dělají při osvojování si jazyka dominantního tak malé pokroky, že páni při komunikaci s nimi používají **dětský rejstřík**. Tento dětský rejstřík je pánovou imitací chybné mluvy poddaného... Poddaný, kterému tak chybí správný vzor, nemůže dělat nic jiného, než se naučit tuto zjednodušenou verzi vyššího jazyka. Výsledkem může být přizpůsobený žargon.⁸

K obdobnému závěru dochází Charles Ferguson :

Dalším rejstříkem zjednodušené řeči, který byl jen málo zkoumán ačkoli se zdá, že je dost rozšířený, možná dokonce celosvětově, je jakýsi „**cizinecký rejstřík**“, který mluvčí používají, hovoří-li k neznámým lidem, o nichž se domnívají, že mají velmi omezenou nebo žádnou znalost jazyka.⁹

Tento „cizinecký rejstřík“ se podle něj může v určitém kontextu rozšířit a zastávat tak úlohu pidžinu.

Derek Bickerton je autorem **universalistické teorie**, všeobecně známé pod názvem „**hypotéza jazykového bioprogramu**“¹⁰, kterou představil ve své knize *Roots of Language* (1981). Součástí nervového systému každého jedince je podle ní *bioprogram*, který mu napomáhá při osvojování si mateřského jazyka a podle jehož principů jsou pak přirozeně organizovány jazykové prvky. Děti jsou však v této činnosti usměrňovány a pod sociálním tlakem postupně začnou mluvit jako jejich okolí. Naopak v případě kreolizace, kdy si osvojovaly jazyk ve společnostech s různorodými lingvistickými systémy, bez dominantního jazykového modelu, se mohl *bioprogram* prosadit. Kreolské jazyky jsou tedy odrazem vrozené univerzální gramatiky, která z většiny jazyků během jejich vývoje vymizela.

⁸ „Speakers of a lower language may make so little progress in learning the dominant speech, that the masters, in communicating with them resort to baby-talk. This baby-talk is the master's imitation of the subject's incorrect speech... The subject, in turn, deprived of the correct model, can do no better now than to acquire the simplified baby-talk version of the upper language. The result may be a conventionalized jargon.” (BLOOMFIELD, Leonard. *Language*. London : George Allen & Unwin Ltd, 1970, s. 472)

⁹ „Another register of simplified speech which has been little studied, although it seems quite widespread and may even be universal, is the kind of “foreigner talk” which is used by speakers of a language to outsiders who are felt to have very limited command of the language or no knowledge of it at all.” (FERGUSON, Charles A. *Language Structure and Language Use*. Stanford : Stanford University Press, 1971, s. 281)

¹⁰ „language bioprogram hypothesis“ (LBH)

Takzvané „**substratistické**“ **teorie** přisuzují zásadní úlohu při vzniku kreolštin substrátovým jazykům, jimiž jsou obvykle domorodé jazyky regionů, kde se hovoří pidžiny. K nim patří také **teorie relexifikace**, kterou zastává profesorka UQAM¹¹ Claire Lefebvre. Podle ní „při vytváření pidžinů a kreolštin dospělí rodilí mluvčí různorodých jazyků používají vlastnosti slovní zásoby, parametrové hodnoty a pravidla sémantické interpretace svých rodných jazyků. Převážná část lexika pidžinů a kreolštin je vytvářena procesem *relexifikace*.“¹² Ve svých výzkumech porovnává haitskou kreolštinu, se svým superstrátem francouzštinou a s jazykem *fongbe*, který zastupuje západoafrický substrát.

1.1.2 Stručná charakteristika kreolských jazyků

Do skupiny kreolských jazyků jsou jazyky řazeny nejen na základě podobných společensko-historických okolností jejich vzniku, ale také několika **společných lingvistických rysů**, kterými jsou

- analytický slovesný systém – kreolské jazyky používají k vyjádření času, způsobu a vidu¹³ tzv. volné preverbální morfémy, např. v guadeloupské kreolštině vyjadřuje částice *ka* imperfektum (*I ka dansé.*), *té* předčasnost (*An té vin.*), *ké* následnost (*Nou ké vwé.*)
- absence sponových sloves, která jsou nahrazena pouze juxtapozicí tématu a rématu (*Zò two mowé.*)
- absence flektivní morfologie (koncovky konjugace a deklinace, známky rodu nebo čísla substantiv)
- relativní vzácnost předložek a spojek
- relativně strnulý charakter syntaxe (syntax má vyjadřovat ty gramatické funkce, které v jiných jazycích zastávají právě koncovky, kopulová slovesa, apod.)
- přízvučný charakter osobních zájmen

¹¹ Université du Québec à Montréal; česky Quebecká universita v Montrealu

¹² „[...] adult native speakers of various languages, use the properties of their native lexicons, the parametric values and semantic interpretation rules of their native grammars in creating a PC. The bulk of a PC's lexical entries is created by the process of relexification.“ (LEFEBVRE, Claire. *Issues in the study of Pidgin and Creole languages*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2004., s. 29)

¹³ (tense-modality-aspect system – TMA)

- většina jejich slovní zásoby pochází z jazyků evropských kolonizátorů (angličtina, francouzština, portugalština, nizozemština)

1.1.3 Přehled kreolských jazyků

Kreolština na anglickém základě

Kreolské jazyky s anglickým lexikálním základem mohou být rozděleny do dvou hlavních skupin podle historických, geografických a lingvistických faktorů. Do **atlantické skupiny** patří kreolské jazyky **Západní Afriky** (*Krio* v Sierra Leone, *Kreyol* v Libérii, Nigerský pidžin, Kamerunský pidžin), a **Karibské oblasti** (*Sranan* a *Ndjuka* v Surinamu, kreolština Trinidad a Tobago, guyanská kreolština, jamajská kreolština, kterou dělníci pracující na plantážích přenesli do Střední Ameriky - jazyky *Bocas del Toro* (Panama), *Limonese creole* a *Colon creole* (Kostarika), *Kriol* v Belize, bahamská kreolština, *gullah* v Georgii a Sea Island) z období kolonizace probíhající v sedmnáctém a osmnáctém století. **Pacifickou skupinu** tvoří jazyky, které vznikaly převážně během devatenáctého století (australská kreolština, bislamština na Vanuatu, *Pijin* na Šalamounových ostrovech, *Tok Pisin* na Papui Nové Guinei, Havajská kreolština, *Singlish* v Singapuru). Jazyky těchto dvou skupin se od sebe dosti liší v důsledku typologické rozdílnosti jejich substrátů.

Kreolština na portugalském základě

V Africe se mluví kreolsky v oblasti Horní Guinei (kapverdská kreolština, kreolština Guinea-Bissau a regionu Casamance na jihu Senegalu) a Guinejského zálivu (*Fá d'Ambô* na ostrově Annobón v Rovníkové Guinei a *Angolar*, *Forro* a *Principense* na Svatém Tomášovi a Princově ostrově). Mezi indo-portugalské se řadí kreolština indická (v oblastech Díu, Daman, Bombaj, Korlai, Tellicherry, Kochi a Koromandelské a Bengálské pobřeží) a srílanská (ve městech Trincomalee a Batticaloa a v okresech Mannar a Puttallam). V Asii se kreolské jazyky objevily také v Malajsii (*papiá kristang* ve městech Malacca, Kuala Lumpur a Singapur) a na některých ostrovech v Indonésii (Java, Flores, Ternate, Ambom, Macassar a Timor). Tyto patří do skupiny malajsko-portugalských kreolských jazyků. Sino-portugalskou kreolštinou se hovoří v Macau a Hongkongu. Na americkém kontinentu

najdeme kreolský jazyk zvaný *papiamentu* na ostrovech Curaçao, Bonaire (Nizozemské Antily) a Aruba, jeho slovní zásoba je ale silně ovlivněná španělštinou.

Kreolština na španělském základě

Přestože byli Španělé prvními kolonizátory a jejich jazyk byl v té době nejrozšířenější, kreolských jazyků na jeho základě existuje jen velmi málo. Nejznámějšími jsou *palenquero* v Kolumbii a *chabacano* na Filipínách. Tuto skutečnost vědci vysvětlují tím, že hispanizace byla jedním z hlavních zájmů Španělů (důkazem jsou university, které na dobytých územích zakládali již od 16. století – v roce 1538 v Santo Domingo, v roce 1553 v Limě a Mexiku), zatímco pro ostatní kolonizátorské země šíření jejich jazyka nebylo tak důležité. Podle další hypotézy první fáze kolonizace – osidlování – trvala tak dlouho, že se španělština stačila ve společnosti rozšířit natolik, že při masivním přílivu otroků ve fázi druhé ke kreolizaci nedošlo.

Kreolština na francouzském základě

Kreolštinou na francouzském základě se hovoří na ostrovech v Indickém oceánu (Réunion, Mauricius, Rodrigues, Seychely). Dále se používá v Karibském moři na Haiti a na ostrovech Guadeloupe, Marie-Galante, La Désirade, Les Saintes, Svatý Bartoloměj, Svatý Tomáš, Martinik, ale i na Dominice, Trinidadu, Grenadě a Svaté Lucii, oblastech, které patřily nebo stále patří Anglii, a ve Francouzské Guyaně na severu Jižní Ameriky. V Severní Americe se na jihovýchodě státu Louisiana setkáme s tzv. *Negro french*. V Oceánii se dochoval pouze jazyk *tayo*, v blízkosti města Nouméa na Nové Kaledonii.

Slovní zásoba **antilské kreolštiny** pochází z velké části (minimálně 75 %¹⁴) z francouzštiny, kterou používali v 17. a 18. století kolonizátoři. Ti přijížděli z venkovských a pobřežních oblastí Francie (Bretaň, Normandie, Vendée, Gironde, Saintonge, Île-de-France¹⁵), kde se v té době mluvilo nářečími (*langues d'oïl*), jednalo se tedy o francouzštinu lidovou s množstvím regionalismů. Jak uvádí Chaudenson, většina přistěhovalců (s výjimkou několika kněží a úředníků) byla ngramotná a o čistotu jazyka se naprosto nezajímala. Zatímco ve Francii probíhalo v této době jazykové sjednocování, v koloniích, kde mluvčí nebyli vystaveni

¹⁴ PRUDENT, Lambert-Félix. « Diglossie et interlecte », *Langages*, vol. 15, n° 61 (Mars 1981), s. 29.

¹⁵ CHAUDENSON, Robert. *Les créoles*. Paris : Presses Universitaires de France, 1995, s. 52.

sociálnímu tlaku, se vývoj ubíral jiným směrem : mnohá pravidla výslovnosti, morfologie a stavby klasické francouzštiny se zde neustálila a jazyk místních rolníků, vojáků, námořníků a bukanýrů se tak značně odlišoval od korektní francouzštiny. Právě ten si začala osvojovat první generace otroků z Afriky. V první etapě kolonizace, kdy se místní zemědělství teprve rozvíjelo (*société d'habitation*), počet bílých kolonizátorů převyšoval počet otroků a jejich životní podmínky byly téměř stejné. Otroci se stali součástí rodiny a jazyk svého „pána“ se naučili ovládat dosti rychle. Rozvoj pěstování cukrové třtiny (*société de plantation*) však žádal stále více pracovních sil, počet otroků se tak za krátkou dobu mnohonásobně zvýšil. Nově příchozí se již nedostávali do kontaktu s rodilými mluvčími a pochytili tak jen přibližnou verzi jazyka. Tento „černošský žargon“ byl doložený již v roce 1682¹⁶.

Kreolština s francouzským lexikálním základem byla dlouhou dobu považována za nářečí francouzštiny (na Martiniku byla až do konce šedesátých let běžně označována jako *patois*). V dnešní době je antilská kreolština jazykem, jehož strukturu a slovní zásobu popisují gramatiky a slovníky, který má od roku 1976 svůj grafický systém (*Graphie-GEREC*¹⁷) a vlastní psanou literaturu. Od roku 1997 je možno na místní universitě¹⁸ studovat specializaci *kreolština*, od roku 2001 pak získat certifikát středoškolského profesora CAPES. Na Haiti má kreolština status oficiálního jazyka.

¹⁶ PRUDENT, Lambert-Félix. *Des baragouins à la langue antillaise*. Paris : L'Harmattan, 1999. s. 27

¹⁷ Groupe d'Études et de Recherches en Espaces Créolophone et Francophone

¹⁸ Université des Antilles et de la Guyane

1.2 Diglosie, lingvistické kontinuum

Abychom mohli popsat jazykovou situaci na Antilách, je třeba nejdříve vysvětlit pojmy *diglosie* a *lingvistické kontinuum*.

1.2.1 Diglosie

O diglosii se ve Francii hovořilo již na konci 19. století v souvislosti s lingvistickou situací v Řecku¹⁹ a později, ve století dvacátém, se situací v Maghrebu.²⁰ Do světové sociolingvistiky tento termín zavedl v roce 1959 Američan Charles A. Ferguson. Ten upozornil na existenci řečových společenství, kde koexistují dvě dosti odlišné varianty jednoho jazyka, z nichž každá plní jinou společenskou funkci. Autor charakterizuje diglosii na základě čtyř vybraných společenství a jim odpovídajících tzv. „definičních jazyků“, kterými jsou arabština, novořečtina, švýcarská němčina a haitská kreolština.

Ferguson rozlišuje variantu prestižní, kterou nazývá „vysokou“ (High) a variantu méně prestižní, která je označována jako „nízká“ (Low). První z nich je používána během bohoslužeb, universitních přednášek, politických projevů, v korespondenci, ve zpravodajství, v novinových článcích a v poesii, zatímco při rozhovoru s přáteli, v populární písni, lidové slovesnosti nebo pro pokyny služebnictvu užijí mluvčí varianty druhé.

Diglosie²¹ je relativně stabilní jazyková situace, ve které vedle primárních nářečí daného jazyka (který může zahrnovat standard nebo regionální standardy) existuje velmi odlišná, důsledně kodifikovaná (často gramaticky komplexnější) superponovaná varianta, nositel rozsáhlého a uznávaného korpusu psané literatury, pocházející ze staršího období nebo

¹⁹ PSICHARI, Jean. *Essais de grammaire néo-grecque*. 1885

²⁰ MARÇAIS, William. *Diglossie arabe*. 1930

²¹ „Diglossia is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any section of the community for ordinary conversation.“ (FERGUSON, Charles Albert. „Diglossia“. *Word*, 1959, 15, s. 325 - 340.)

z jiného jazykového společenství, kterou si mluvčí osvojují prostřednictvím vzdělávacího systému a která se používá při většině psaných a formálních mluvených projevech, ale není používána žádnou částí společenství k běžné konverzaci.

Joshua Fishman rozšířil koncept diglosie o koexistenci dvou libovolných jazyků (nikoli tedy variant jednoho jazyka) a ve svém článku *Bilingualism with and without diglossia – Diglossia with and without bilingualism*²² popsal vztahy, které mohou být v daném společenství mezi bilingvismem²³ (charakterizuje chování jedince) a diglosií (společenské pojetí jazykové organizace). V prvním případě je řečové společenství charakterizováno diglosií i bilingvismem zároveň, autor uvádí jako příklad švýcarsko-německé kantony, kde se v domácím prostředí mluví švýcarským nářečím („nízká varianta“), ve škole pak standardní švýcarskou němčinou („vysoká varianta“). K situaci diglosie bez bilingvismu podle něj dochází v řečových společenstvích, která striktně rozdělují společensko-kulturní odlišnosti, z hlediska náboženství a politiky jsou však jednotná. Příkladem jsou elity některých evropských zemí 18. a 19. století, jejichž členové mezi sebou, na rozdíl od lidu, běžně mluvili francouzsky. Bilingvismus bez diglosie je typický pro společenství, která prošla rychlými sociálními změnami (industrializace, urbanizace, imigrace), takže sociální normy pro jazykové zákonitosti vnitřních skupin se rozpadly nebo nikdy nebyly stanoveny. Sem bychom mohli zařadit bilingvní obyvatele Montrealu a Bruselu. Jak diglosie, tak bilingvismus podle Fishmana chybí v malých, nediferencovaných a izolovaných společenstvích, která ale v rámci jednoho jazyka používají množství rejstříků odpovídajících různým společenským funkcím.

1.2.2 Lingvistické kontinuum

Lingvistické kontinuum můžeme popsat jako komplexní lingvistický systém, který je výsledkem tzv. *dekreolizace*. Pokud kreolština nadále zůstává v kontaktu s dominantním zdrojovým jazykem, postupně si vypůjčuje jeho slovní zásobu i gramatická pravidla

²² FISHMAN, Joshua. „Bilingualism with and without diglossia – Diglossia with and without bilingualism“, *Journal of Social Issues*, 1967, XXIII, No. 2, s. 29 - 38

²³ Bilingvismus je „dvojjazyčnost, aktivní užívání dvou jazyků, zvl. jednotlivce, popř. i celého společenství“. (ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007, s. 228)

a v komunitě tak vzniká odstupňovaná řada intermediálních systémů. Jeden pól kontinua představuje prestižní varianta, která je dominantnímu jazyku nejbližší, nazývaná *akrolekt*, druhý pól tvoří nejvíce vzdálená varianta - *bazilekt*, termínem *mezolekt* se pak označují varianty mezi těmito dvěma póly.

Termín *kontinuum* poprvé použil v roce 1934 John Reinecke při popisu lingvistické situace na Havaji, kde se setkal se souvislým systémem nářečí, ve kterém získávaly intermediální variety na důležitosti, zatímco standardní angličtina a původní kreolština téměř vymizely. Na něj navázal v roce 1959 David Decamp, který se začal zabývat fenoménem *dekreolizace* na Jamajce. Ve svých pozdějších studiích pak hovoří o *postkreolském kontinuu* (*post-creole speech continuum*).

V oblasti kreolských jazyků na francouzském základě byla jako *kontinuum* popsána pouze situace na Reunionu. Robert Chaudenson a Michel Carayol ve své studii rozlišují standardní francouzštinu (používanou však jen zlomkem místního obyvatelstva), regionální francouzštinu, tzv. *kreolizovanou francouzštinu* a kreolštinu. *Kreolizovaná francouzština* se na ose lingvistického kontinua nachází mezi póly, které tvoří regionální francouzština a kreolština. Její existence však není spojována s *dekreolizací* kreolštiny, ke které by docházelo pod kulturním vlivem francouzštiny, ale s etnickými a společensko-kulturními faktory. Podle Chaudensona její mluvčí – nižší vrstva bílého nebo míšeného obyvatelstva - považují právě tento jazyk za „opravdovou“ kreolštinu, zatímco kreolštinu (hanlivě nazývanou *parler Cafre*) používají pouze černoši a Indové.

Chaudenson pro představu uvádí příklady možných výpovědí od regionální francouzštiny po kreolštinu :

1. *Nous mangions un peu de morue chez notre oncle.* (francouzština – *akrolekt*)
2. *Nous mangions un peu la morue chez notre oncle.*
3. *Nous i mangeait un peu la morue chez not tonton.* (akrolektální kreolština)
4. *Ni manzé in pé la mori sé not tonton.*
5. *Nou té ki manz in pé la mori la kaz nout tonton.* (kreolština – *bazilekt*)

1.3 Historický, geografický a lingvistický kontext

1.3.1 Haiti

Republika Haiti se rozkládá v západní části ostrova Hispaniola v souostroví Velkých Antil. Ostrov objevil pro Španěly 5. prosince 1492 Kryštof Kolumbus. Původní obyvatelstvo - Indiáni z kmene Taíno a Karaib - bylo nuceno k tvrdé práci v dolech na zlato, která spolu s novými nemocemi z Evropy přispěla k jejich rychlému vyhubení. Španělé se proto uchýlili k dovozu otroků z Afriky. Ložiska nerostného bohatství byla však rychle vyčerpána, zájem kolonizátorů se obrátil spíše k Jižní Americe a tato polovina ostrova zůstala opuštěná. Od roku 1630 zde francouzští korzáři, kteří osídlili sousední ostrov (Île de la Tortue), zakládali své přístavy a obchodní pobočky. O 67 let později Španělsko dohodou z Rijswijku západní část ostrova Francii podstoupilo oficiálně. Území pojmenované Saint-Domingue začalo díky pěstování cukrové třtiny, tabáku a indigovníku prosperovat a stalo se tak nejbohatší francouzskou kolonií té doby. Myšlenka Francouzské revoluce, která se přenesla do kolonií, vedla k povstáním otroků a roku 1793 ke zrušení otroctví. Prvního ledna 1804 pak vznikla první samostatná černošská republika - Haiti.

I po vyhlášení nezávislosti na Haiti zůstala oficiálním jazykem francouzština, která se dnes používá při komunikaci s úřady, soudy a v mezinárodních vztazích. Druhým oficiálním jazykem je od roku 1979 také kreolština s francouzským lexikálním základem. Ta je zároveň mateřským jazykem převážné většiny obyvatelstva, a je tedy používána spontánně ve všech každodenních situacích. V poslední době stále více konkuruje francouzštině jako jazyk administrativy, médií i vzdělávání²⁴. Haitská kreolština je ve fázi standardizace, její grafickou podobu určuje norma zvaná *scripta*. Francouzština je vyučována ve školách jako cizí jazyk podle tradičních metod²⁵ (mluvnická pravidla, rozbor, diktáty, vysvětlené texty).

²⁴ VALDMAN, Albert. « Vers la standardisation du créole haïtien », *Revue Française de Linguistique Appliquée*, vol. 10, n° 1 (2005), s. 39.

²⁵ POMPIUS, Pradel. « La langue française à Haïti », In Valdman, Paris : Éditions Honoré Champion, 1978, s. 120

Z celkového počtu obyvatel 10 072 492²⁶, jehož velká část je bez vzdělání, francouzsky podle odhadů hovoří 10 %. Vzhledem k tomuto faktu by bylo značně nepřesné označovat místní sociolingvistickou situaci termínem *diglosie*.

Charakteristika haitské francouzštiny

Haitská francouzština se od standardní francouzštiny liší jak v oblasti fonologie, tak i v oblasti gramatiky a slovní zásoby.

Fonologické opozice /*ẽ*/ - /*œ*/ a /*e*/ - /*ɛ*/, které jsou neutralizovány ve francouzštině Île-de-France, zůstávají zachovány, naproti tomu opozice /*o*/ - /*ɔ*/ a /*ø*/ - /*œ*/ v zavřené slabice zachovávané ve Francii, mizí ve prospěch samohlásek otevřených. Němé *θ* neodpadá, vyslovuje se jako na jihu Francie. Souhlásky jsou vyslovovány uvolněněji než ve standardní francouzštině. Na výslovnost fonému *r* má vliv kreolština, ve které na konci slabiky ve slovech převzatých z francouzštiny (*marcher* > *ma*, *parler* > *palé*) odpadá. V haitské francouzštině je tedy tendence *r* ve finální pozici ve slabice nevyslovovat. Pokud se nachází před zadní nebo přední zaokrouhlenou samohláskou je vyslovováno jako /*w*/ (*roi* /*wa*/, *route* /*wut*/). Další odlišnost představuje různé umístění přízvuku – ve standardní francouzštině je na poslední slabice rytmičké skupiny, v haitské francouzštině na slabice první.

Morfosyntax haitské francouzštiny přejímá některé typicky kreolské konstrukce. Jak uvádí Pompilus, např. kreolské formy přivlastňovacího zájmena *pa mwen*, *pa li* jsou přeneseny do francouzštiny jako *ma part*, *sa part* a nahrazují *le mien*, *le sien*. Obrat *tous les* + číslovka + podstatné jméno časové je nahrazováno *chaque* + číslovka + podstatné jméno časové (např. *tous les six jours*, *tous les trois mois*). Intenzita může být vyjádřena opakováním adjektiv (až třikrát : „*La maison doit être propre, propre, propre, propre.*“²⁷) Z kreolštiny vychází také příslovečné tvary *ne ... pas encore* - ve standardní francouzštině *ne ... plus* („*Cette plaisanterie ne doit plus encore durer.*“²⁸) a redundantní *si tellement* a *si tant*.

²⁶ údaj z roku 2009

²⁷ POMPILUS, Pradel., op. cit., s. 129.

²⁸ Ibid., s. 133.

Slovní zásoba haitské francouzštiny je obohacena kreolskými výrazy vztahujícími se ke zdejšímu rostlinstvu, živočišstvu, klimatu, zvykům a obyčejům (např. *l'herbe-de-Guinée, mabouya, tafia, macoute*). Dále je, v důsledku americké okupace v letech 1915 až 1934, ovlivněna angličtinou. Obě země od té doby udržují ekonomické a kulturní kontakty (v USA žije silná haitská diaspora, haitští studenti navštěvují americké university), což se projevuje i na slovní zásobě množstvím výpůjček z angličtiny. Jedná se zejména o oblast obchodu (*shop, show room, payroll, drug-store*), techniky (*cut out, fuse, switch, plug*), stravování (*corn flakes, cream of wheat*), vzdělání (*background, chairman, workshop*), lékařství (*check up, breake down, nurse*). Slova, která se ve francouzštině a angličtině podobají, jsou často používána právě s anglickým významem, např. *admission* (vstupné) ve smyslu *prix d'entrée*, *connecter/déconnecter* (zapojit/odpojit) namísto *brancher/débrancher*, *connexion* (dopravní spojení) namísto *correspondance*, *laisser le pays* – doslovný překlad anglického *to leave the country* – namísto *quitter le pays*.

Dalším specifikem jsou tvary běžné ve standardní francouzštině, které ale v místní francouzštině získávají nový význam (rozšíření významu nebo naopak specializace). Pompilus uvádí např. slovo *bandit*, ve standardní francouzštině *lupič, bandita, lotr*, které na Haiti získalo význam *prudké, živé, smělé dítě*. *Carreau* označuje rozlohu půdy 1, 28 ha. *Figue* je banán, který se po uzrání jí syrový, zatímco plod fíkovníku se nazývá *figue-France*.

1.3.2 Francouzské zámořské departementy

V souostroví Malých Antil patří k územím se statutem francouzského zámořského departementu Martinik a Guadeloupe. Svatý Martin a Svatý Bartoloměj, původně obce Guadeloupe, jsou od roku 2007 tzv. „zámořským společenstvím“.

Guadeloupe objevil v roce 1493 během své druhé plavby Kryštof Kolumbus a pojmenoval jej podle kláštera Panny Marie ve španělském městě Guadalupe. Jemu je přisuzováno také objevení Martiniku v roce 1502. Natrvalo byl však ostrov Evropany osídlen až o více než sto let později. Prvního září 1635 zde korzár Pierre Belain d'Esnambuc založil ve jménu Francie první kolonii a pevnost Fort Saint-Pierre. V téže roce jeho lidé obsadili i sousední

Guadeloupe a oba ostrovy tak začaly být využívány společností *Compagnie française des îles de l'Amérique*, pověřenou kolonizací ostrovů a pokřesťanštěním místního obyvatelstva. Zpočátku byly pro vývoz pěstovány kakaové boby, tabák a barviva získávaná z indigovníku a orelániku. Za touto prací do kolonií přijížděli nejčastěji z Normandie a Bretaně chudí rolníci, tzv. „engagés“, kteří se zavázali pracovat na místních plantážích po dobu šestatřiceti měsíců. Po uplynutí lhůty se mohli sami stát majiteli půdy, většinou však kvůli tvrdé práci v tropickém podnebí umírali mnohem dříve. Nedostatek pracovních sil se řešil dovozem otroků ze západního pobřeží Afriky (Senegal, Guinea). Ve druhé polovině 17. století se s přechodem na monokulturu cukrové třtiny poptávka mnohonásobně zvýšila a na Martiniku mezi lety 1660 a 1710 počet otroků stoupl ze 3.000 na 22.400²⁹ (75 % z celkového počtu obyvatel tak tvořili otroci). Jejich status upravoval soubor právních textů zvaný *Code Noir* (1685). Během francouzské revoluce bylo počátkem roku 1794 otroctví Konventem oficiálně zrušeno, na Martiniku však toto opatření vůbec nevstoupilo v platnost, a o osm let později Napoleon otroctví znovu zavedl. K jeho definitivnímu zrušení došlo až v roce 1848. Bývalí otroci, kteří odmítli zůstat pracovat na plantážích za mzdu, byli nahrazeni dělníky najatými v Indii (Puducherry, Madras - dnešní Chennai, Kalkata), Kongu a Číně (Šanghaj, Kanton). Během 18. století se Martinik i Guadeloupe několikrát staly kořistí Britů, nakonec byly ale vráceny do francouzských rukou. Od roku 1946 jsou obě území francouzskými departementy, od roku 1982 mají navíc status kraje.

Jediným oficiálním jazykem na Martiniku a Guadeloupe je francouzština, téměř všichni obyvatelé přitom ovládají také kreolštinu. „Některé skupiny si v rodině osvojují napřed francouzštinu a kreolštinu znají zprvu pouze pasivně [...]. Ostatní, kterých je většina, se učí hlavně kreolštinu, některé oblasti jsou ale od začátku určeny francouzštině.“³⁰ Stejně jako ve Francii, i v jejich zámořských departementech je zavedena povinná školní docházka. Výuka probíhá ve francouzštině, díky čemuž jsou dnes, na rozdíl od Haiti, téměř všichni mluvčí bilingvní. Výjimku tvoří starší obyvatelé žijící na venkově, kteří ale mají alespoň

²⁹ údaje z PÉROTIN-DUMON, Anne, *La ville aux Iles, la ville dans l'île: Basse-Terre et Pointe-à-Pitre, Guadeloupe, 1650-1820*. Paris : KARTHALA Editions, 2000., s. 121

³⁰ « Certains groupes acquièrent d'abord le français en famille et n'ont au départ qu'une connaissance passive du créole [...]. D'autres, la majorité, apprennent essentiellement le créole mais avec, dès le début, un certain nombre de domaines effectés (*sic*) au français. » (HAZAËL-MASSIEUX, Guy. « Approche socio-linguistique de la situation de diglossie français-créole en Guadeloupe », *Langue Française*, vol.37, n° 1 (1978), s. 116)

pasivní znalost francouzštiny, jak dokládá L. F. Prudent : „Pokud je jisté, že se slabé procento těchto venkovanů stále ještě vyjadřuje pouze v kreolštině, my si myslíme, že neexistuje již téměř nikdo, kdo by žil na Martiniku a nebyl schopen vést konverzaci v kreolštině s mluvčím, který hovoří místní francouzštinou.“³¹ K tomuto názoru se přiklání také Christian March, který během svého sociolingvistického výzkumu zjistil, že zde již nejsou děti, které by mluvily pouze kreolsky.

V důsledku rozšíření francouzštiny se mění i funkce obou jazyků : kreolština, podle definice diglosie (viz kapitola 1.2.1) „nízká“ varianta, získává na prestiži (např. prodavač v obchodě se na klienta obrátí v kreolštině, což by kdysi bylo nemyslitelné) a naopak francouzština je používána v důvěrnější situaci (např. přestávka na kávu s kolegy), a to i v nižších sociálních vrstvách. Je třeba upřesnit, že se v takovém případě nejedná o standardní francouzštinu, ale o francouzštinu místní, v odborné literatuře nazývanou „antilská regionální francouzština“³². Guy Hazaël-Massieux poukazuje na skutečnost, že standardní francouzština je vyhrazena k písemnému projevu – administrativnímu, vědeckému nebo v rámci školní výuky, zatímco s regionální francouzštinou se setkáváme, stejně jako s kreolštinou, spíše v ústní podobě.

Kreolština, jak bylo uvedeno výše, má svůj lexikální základ v koloniální francouzštině sedmnáctého a osmnáctého století ; jakýkoli francouzský výraz je tedy potenciálně „kreolizovatelný“ a naopak, každý kreolský výraz může být použit v místní francouzštině. Díky této jazykové prostupnosti a změnám v jejich společenské funkci dochází (v některých regionech či u některých mluvčích) ke stírání rozdílů mezi oběma jazyky. Vědci proto při popisu místní lingvistické situace ustupují od tradičního termínu diglosie. F.-L. Prudent hovoří o tzv. *interlektální zóně (zone interlectale)*. Označuje tak

³¹ « S'il est sûr qu'un faible pourcentage de ruraux de ce type continuent encore à s'exprimer exclusivement en créole, nous pensons pour notre part qu'il n'existe quasiment plus personne, vivant en Martinique, incapable de poursuivre une conversation en créole avec un interlocuteur parlant le français local. » (PRUDENT, Lambert-Félix. *Pratiques langagières martiniquaises : genèse et fonctionnement d'un système créole*, 3.t., thèse de Doctorat d'Etat, Université de Rouen Haute Normandie, 1993., s. 748. citováno podle HAZAËL-MASSIEUX, Marie-Christine. « Du français, du créole et de quelques situations plurilingues : données linguistiques et sociolinguistiques » In B. Jones, A. Miguet, P. Corcoran, Paris : Éditions Publisud, 1996,s. 132.)

³² « français régional des Antilles » (F. R. A.)

celek výroků, které nemohou být předpokládány gramatikou akrolektu ani bazilektu. Buď protože jsou oba systémy v jednom bodě výpovědi kumulativní (code switching³³, výpůjčka, která není v morfo-fonologii použitého systému vžitá) nebo protože jeden ani druhý neodpovídají nové formě.³⁴

Marie-Christine Hazaël-Massieux zdůrazňuje, že na Antilách existuje také lidová francouzština a vybraná kreolština (akrolektální) a bylo by tedy zavádějící vidět kreolštinu pouze jako bazilektální a francouzštinu jako „prestižní“ jazyk. Navrhuje proto používat termín *dvojitě kontinuum* (složené z francouzského a kreolského kontinua, přičemž obě jsou tvořena souborem variet).

Na Antilách se překrývají kreolština s francouzštinou, oba jazyky přitom představují geografické a sociologické odlišnosti : variety (lekty) mluvčího z venkova neodpovídají varietám mluvčího z města, člověk z vyšších vrstev městské společnosti (lékař, advokát...) nebude mluvit jako někdo, kdo bydlí ve městě a pracuje na stavbě jako jeřábník...³⁵

Raphaël Confiant upozorňuje na ústup kreolštiny, který je možno pozorovat již téměř třicet let. Tento fenomén, nazývaný *dekreolizace*, se projevuje ve všech rovinách jazyka – fonetické, lexikální, syntaktické i rétorické. Díky zavedení povinné školní docházky, všudypřítomnosti masmédií a častému kontaktu s „metropolitními“ Francouzi, francouzština na Martiniku „zdomácněla“ natolik, že je důvod obávat se úplného pofrancouzštění, pokud nedojde ke změně jazykové politiky.

³³ je změna lingvistického systému během rozhovoru nebo i uvnitř jedné věty

³⁴ « l'ensemble des paroles qui ne peuvent être prédites par grammaire de l'acrolecte ou basilecte. Soit parce que les deux systèmes sont cumulatif en un point de l'énoncé (code-switching, emprunt non intégré à la morphophonologie du système emprunteur), soit parce que ni l'un ni l'autre ne répondent pas de la nouvelle forme. » (PRUDENT, Lambert-Félix. « Diglossie et interlecte », *Langages*, vol. 15, n° 61 (Mars 1981), s. 31.)

³⁵ « Se superposent aux Antilles à la fois du créole et du français, qui sont tous deux soumis à une variation géographique, mais aussi sociologique : les lectures d'un locuteur rural ne sont pas ceux d'un locuteur citadin, ceux d'un homme appartenant aux hautes couches de la société urbaine (médecin, avocat...) ne sont pas ceux de quelqu'un qui en ville et travaille comme grutier sur un chantier... » (HAZAËL-MASSIEUX, Marie-Christine. « Du français, du créole et de quelques situations plurilingues : données linguistiques et sociolinguistiques » In B. Jones, A. Miguet, P. Corcoran, Paris : Éditions Publisud, 1996, s. 132.)

Charakteristika antilské regionální francouzštiny

Charakteristika z hlediska fonologie

Foném /h/, který ze standardní francouzštiny vymizel, existuje v kreolštině a zůstal zachován i v místní francouzštině. Dochází k uvolnění artikulace souhlásek - foném /r/ je před zadní samohláskou vyslovován jako /w/, před samohláskou přední jako /R/. Zubní souhlásky /d/ a /t/ se před přední zavřenou samohláskou mění na afrikáty (*lundi* se tak vyslovuje /lœ̃d̥zi/, *dire* /d̥ziR/). Dochází ke zjednodušování souhláskových skupin ve finální pozici (*table* /tab/, *quatre* /quat/, *mettre* /met/). Pod vlivem kreolštiny, se mezi dvě samohlásky pro odstranění hiátu vkládá polosouhláska (např. slovo *créole* se vyslovuje /krejɔl/, *Guadeloupéen* /gwadlupejɛ/).

Charakteristika z hlediska morfosyntaxe

Antilská regionální francouzština nemá stejné funkční opozice jako standardní francouzština : nepoužívá konjunktiv (který má spíše estetickou funkci), mizí determinant (« *aller à Martinique* », « *pour mon goûter, moi je veux pain et beurre – Et moi farine et sucre* »³⁶), spojka *que* vedlejší věty obsahové (« *Il a dit i va venir.* ») i rozdíl mezi minulým časem jednoduchým (*passé simple*) a složeným (*passé composé*). Dochází k zeslabení znaků rodu používáním obecných jmen s funkcí klasifikátoru (« *Oui, j'ai un espèce de roman qui parle de la Deuxième Guerre mondiale aux Antilles.* »³⁷). Intenzita bývá vyjádřena opakováním daného tvaru (« *La petite était devenu froide-froide-froide comme qui dirait une roche de rivière.* »³⁸, « [...] *tu sens que tu pars, tu pars, tu pars, tu pars. Ta tête dérive [...]* »³⁹). Pořádek slov ve větě je ovlivněn kreolskou syntaxí (« *Je fais Jean travailler.* » namísto « *Je fais travailler Jean.* », « *Fais ça pour moi.* » namísto « *Fais-le moi.* »/« *Fais-moi ça.* »).

Slovní zásobě antilské francouzštiny je věnována praktická část (kap. 4.).

³⁶ příklady jsou čerpány z článku HAZAËL-MASSIEUX, Guy. « Approche socio-linguistique de la situation de diglossie français-créole en Guadeloupe », *Langue Française*, vol.37, n° 1 (1978), s. 109.

³⁷ Raphaël Confiant v rozhovoru s D. Perret 16/05/1998 (PERRET, Delphine. *La créolité. Espace de création*. Martinique : Ibis Rouge Éditions, 2001., s. 147)

³⁸ CONFIAANT, Raphaël. *Eau de Café*. Paris : Éditions Grasset & Fasquelle, 1991. s. 13

³⁹ Ibid., s. 275

2 Antilská francouzsky psaná literatura z lingvistického hlediska

Jazyková stránka antilské francouzsky psané literatury dvacátého století je ovlivněna několika myšlenkovými proudy. Ty jsou spolu s autory, kteří se k nim hlásí, stručně představeny v této kapitole. Dále je pak popsána jejich tvorba z lingvistického hlediska.

Počátky literární tvorby dvacátého století se nesou ve znamení hledání identity. Ve třicátých letech založili v Paříži černošští studenti sdružení kolem časopisu *L'Étudiant Noir*, Léopold Senghor (Senegal), Aimé Césaire (Martinik) a Léon Damas (Francouzská Guyana) literární a politické hnutí nazvané *Négritude*⁴⁰. Cílem jeho příznivců bylo spojit všechny africký lid, včetně černých menšin ostatních kontinentů. Hlásili se k identitě a kulturním hodnotám černé Afriky, odsuzovali kolonialismus a nadvládu západních zemí. Césaire jej chápal jako „odmítnutí kulturní asimilace, odmítnutí představy pokojného černocho, který není schopen vytvořit vlastní civilizaci“. Jako autor angažované poezie se stavěl do role mluvčího všech černochoů a utlačovaných. Na jeho textech (a textech ostatních autorů hlásících se k *Négritude*) psaných vybranou francouzštinou plnou vědeckých termínů, neologismů a složitou stavbou vět, se ale ukazuje spjatost s francouzskou literaturou a tradicí. A paradoxně právě francouzština – jazyk kolonizace - umožňovala spisovatelům komunikaci s širokým mezinárodním publikem, a usnadňovala výměnu myšlenek.

Na toto hnutí reaguje koncem padesátých let spisovatel Édouard Glissant, který bývá často proti své vůli označován za autora konceptu zvaného **Antillanité**. Podle něj se nejednalo o koncept či teorii, ale pouze o „nasměrování pozornosti k realitě antilských zemí a nikoli k africkým snům“⁴¹. Tento nový pohled inspiroval řadu autorů, kteří se rozhodli bránit kreolskou kulturu a literaturu ohrožovanou francouzským vlivem. V roce 1989 vydali Patrick Chamoiseau, Raphaël Confiant a Jean Bernabé esej *Éloge de la Créolité*, ve které vyjadřují své odhodlání distancovat se od evropské kultury, stejně jako od Afriky – dávají tak najevo rozchod s myšlenkami hnutí *Négritude*,

⁴⁰ černošství

⁴¹ « une orientation d'attention littéraire à la réalité des pays antillais et non des rêves africains » (PERRET, Delphine. *La créolité. Espace de création*. Martinique : Ibis Rouge Éditions, 2001., s. 45)

[...] založenými na vybájeném černém světě [, které] úplně popíraly kulturní a zeměpisné jevy. Dávaly dojem, že všichni černoši jsou bez rozdílu, že černoch z Afriky, černoch z Harlemu a černoch z Antil jsou jedna a tatáž osobnost, Černoch s velkým Č. [...] hnutí *Négritude* popíralo něco, co nám dnes na Antilách, v této mnohohorasové společnosti s odlišnou kulturou a tedy i jinou antropologickou realitou, přijde zásadní.⁴²

Autoři tohoto manifestu se hlásí ke kreolské identitě, která je založená na historické, zeměpisné, jazykové a kulturní realitě Antil. *Créolité* je podle nich seskupení, ve kterém na sebe vzájemně působí karibské, evropské, africké, asijské a levantské kulturní prvky spojené pod vlivem historických událostí, kterými byla kolonizace a otroctví.

Původním záměrem spisovatelů bylo psát kreolsky (např. Confiantova raná tvorba mezi lety 1977 a 1987), to ovšem znamenalo mít čtenáře pouze mezi kreolofonním publikem, pro které byla zprvu překážkou písemná forma kreolštiny. Tento jazyk, používaný především v ústní podobě, neměl totiž přesně stanovenou grafickou normu. Představoval navíc technický problém i pro samotného autora. Confiant kreolštinu popisuje jako „nástroj, se kterým se, pro jeho malé lexikální rozlišení, těžko manipuluje. Autor tak má dvojí práci - jako spisovatel musí vymyslet postavy, situaci, zápletku a potom, jako jazykovědec, vytvořit jazyk a najít slova.“⁴³ Na druhé straně francouzština nebyla schopná vyjádřit antilskou realitu a přesně vystihnout pocity autorů.

Chamoiseau i Confiant nakonec našli způsob, jak psát francouzsky (a oslovit tak mnohem širší publikum) a nevzdat se při tom kreolštiny, její obrazotvornosti a kreolské kultury. Každý z nich má ale svůj specifický postup, jeden si pro „dojem kreolštiny“ slovní zásobu vypůjčuje přímo, druhý ji vytváří uměle. Confiant nemíchá čistě kreolské výrazy do francouzského textu, používá je pouze v kreolských větách, které pak doplňuje francouzským překladem v závorkách. Před výpůjčkami a kreolismy dává přednost archaismům – hledá spojení mezi

⁴² « ce discours basé sur un monde noir mythique n'ait complètement les phénomènes de culture et de géographie. Il donnait l'impression que tous les nègres étaient des nègres, sans distinction, que le nègre africain, le nègre de Harlem, et le nègre des Antilles étaient un seul et même personnage : le Nègre avec un grand N. [...] la Négritude n'ait quelque chose qui nous semble fondamental aujourd'hui aux Antilles, dans cette société multiraciale, d'une culture différente, donc d'une réalité anthropologique différente. » (*Karibèl Magazine* no 3, 1992, p. 61. citováno podle PERRET, Delphine. *La créolité. Espace de création*. Martinique : Ibis Rouge Éditions, 2001., s. 44)

⁴³ « un outil lourd à manier, ayant peu de différenciation lexicale, dans laquelle il faut faire un double travail, travail d'écrivain : inventer les personnages, une situation, construire l'intrigue et puis faire un travail de linguiste : construire la langue et chercher les mots. » (Ibid. s. 149)

kreolštinou a francouzskými nářečími 17. století (např. Chamoiseau systematicky používá kreolský výraz *razié* (houští), zatímco u Confianta najdeme *hallier*, ze kterého kreolština vychází ; namísto *stérile* (neplodný) používá výraz *bréhaigne* (odtud kreolské *bwarennng*), atd.) Součástí jeho „strategie“, jak přiznává v rozhovoru s Delphine Perret, je vyhledávání slov podobajících se kreolským ve slovnících normandského, pikardského a poitevinského nářečí či u autorů jako je Montaigne, Barbey d'Aurevilly, Crébillon. Zdrojem inspirace je pro něj i slovní zásoba kanadské a švýcarské francouzštiny.

Chamoiseau klade velký důraz na hudební stránku jazyka. Výrazy volí tak, aby jeho větám daly rytmus kreolštiny. Dále se řídí pravidlem používat slovní zásobu, která odpovídá mentálnímu slovníku kreolofonních obyvatel. Nenapíše tedy např. *forêt* (les), ale *bois*, podle kreolského *bwa*, Martinik nebude popisovat jako *île* (ostrov), ale jako *pays*, apod.

Myšlenkám hnutí Créolité je blízká také tvorba Gisèle Pineau a Ernesta Pepina.

3 Principy obohacování slovní zásoby

Diki-Kidiri uvádí tři základní způsoby obohacování slovní zásoby : přijetí nového významu pro starý tvar, vytvoření nové formy a výpůjčku z cizího jazyka.

První způsob, který nazývá „významová“⁴⁴ nebo-li „pasivní neologie“⁴⁵, je založen na použití již existujícího tvaru a jeho obohacení o nový význam. Výrazy z obecné francouzštiny tak přechází do odborného jazyka (např. *échelle* – *échelle logarithmique*) a obráceně. Guilbert v tomto případě hovoří o neologii sémantické, která podle něj zahrnuje konverzi, sémantické štěpení (vznik homonym) a změny významu na základě trópů.

Tzv. morfologická neologie spočívá v tvoření nových forem (jednoduchých nebo složených) za účelem pojmenování nových skutečností. Diki-Kidiri do této skupiny řadí umělé tvoření slov⁴⁶ (zatímco podle Guilberta patří toto spolu s onomatopoi do kategorie fonetické neologie), derivaci, kompozici, tvoření zkratk⁴⁷, mechanické zkracování⁴⁸, tvoření tzv. kufříkových slov⁴⁹.

Výpůjčky jsou lexikální jednotky cizích jazyků, které francouzština přejímá. Podle Guilberta dochází k přijetí cizího slova z toho důvodu, že je z fonetického hlediska výstižnější (*flash*), obsahově bohatší (*shopping*), nebo proto, že francouzština pro danou realitu nemá žádný výraz (*gadget*). Výpůjčky často přechází do jazyka s určitým předmětem, např. vývozním zbožím, které s sebou nese své označení (*chewing-gum*).

⁴⁴ « néologie de sens » (DIKI-KIDIRI, M. *Guide de la néologie*. Paris : Conseil international de la langue française, 1981, s. 50.)

⁴⁵ « néologie passive » ibid.

⁴⁶ « création *ex nihilo* » ibid. s. 51.

⁴⁷ « siglaison » ibid. s. 53.

⁴⁸ « troncation » ibid. s. 54.

⁴⁹ « mot de valise » ibid.

3.1 Sémantické postupy

3.1.1 Konverze

Konverze (také nazývaná nepravá derivace, transpozice nebo translace) je operace, při které dochází ke změně mluvnické kategorie, aniž by se změnila forma daného výrazu. Nejčastěji je tímto způsobem obohacována kategorie podstatných jmen (substantivizace), přídavných jmen (adjektivizace) a příslovčí (adverbializace). Podle Šabršuly sem spadá také tvoření nových funkcí pomocí změny gramatické kategorie rodu (*une aide/un aide*) nebo změnou intransitivního slovesa v tranzitivní (*je suis sorti/j'ai sorti mon stylo*) a naopak (*travailler longtemps/travailler le bois*).

Některé gramatiky⁵⁰ řadí konverzi k morfologickým postupům, protože umožňuje tvořit zhruba stejné typy konstrukce nových významů jako sufixace a prefixace.

Substantiva mohou vznikat na základě adjektiv (*le rouge, le froid, une blonde, un rapide*), zájmen (*un rien*), sloves v infinitivu (*le manger, le baiser*) nebo v participiu (*un débutant, les mariés*), příslovčí (*les pourquoi et les comments, le dessus, le dessous*), předložek (*les pour et les contre*) i spojek (*les si, les mais*). **Adjektiva** jsou tvořena ze substantiv (*une veste marron*) nebo adverbii (*un homme bien*). **Příslovce** vycházejí z adjektiv (*parler fort, chanter faux*) a předložek (*je suis pour, je viens avec*).

3.1.2 Rozšíření významu

Podle Šabršuly je rozšíření významu založeno na ztrátě jednoho nebo více specifikačních sémů. Například *panier*, označující původně ošatku na chleba, se dnes používá ve významu *košík* obecně.

3.1.3 Specializace

Specializace je opakem předcházejícího postupu : „slova obecnějšího významu vlivem častější frekvence určitého významového odstínu dostávají speciálně úzký význam“⁵¹.

⁵⁰ HENDRICH, Josef / RADINA, Otomar / TLÁSKAL, Jaromír. *Francouzská mluvnice*. Plzeň : FRAUS, 2001., s. 105, RIEGEL, M. / PELLAT, J.-Ch. / RIOUL, R. *Grammaire méthodique du français*. Paris : Presses Universitaires de France, 1994., s. 545

⁵¹ ŠABRŠULA Jan a kol. *Základy francouzské lexikologie*. Praha : SPN, 1983., s. 115

Příkladem může být výraz *pilule*, jehož význam dnes již není třeba upřesňovat přídavným jménem *contraceptive*.

3.1.4 Metonymie

Metonymie spočívá podle Šabršuly v podsouvání nového denotátu za denotát původní na základě logického vztahu mezi nimi. Jde např. o vztah činnosti a jejího výsledku, místa a toho, co se na něm nachází, látky ve vztahu k výrobku atd. (*contempler un bronze de Rodin* ; *Londres adresse une protestation*). Zvláštním druhem metonymie je **synekdocha**, kde k přenesení významu dochází na základě kvantitativního vztahu „celek – část“ (*un troupeau de cinquante têtes* ; *La France a gagné la coupe du monde*.)

3.1.5 Metafora

Metafora je přenesení významu slova z jednoho denotátu na jiný na základě podobnosti (např. *un torrent de paroles, brûler d'amour*). Metafora spočívající v přenesení pojmenování činností a vlastností živých bytostí na neživé předměty je nazývána **personifikace** (např. *bouche de métro*).

3.2 Morfologické postupy

3.2.1 Odvozování (derivace)

Odvozování spočívá v připojování afixu ke slovotvornému základu. Rozlišuje se tvoření nových výrazů pomocí předpony – **prefixace** a pomocí přípony – **suffixace**. Odvozená slova mohou být utvořena pomocí jednoho afixu (např. *sport-if*) nebo kombinací i několika předpon či přípon (např. *anti-constitution(n)-elle-ment*)

Pro rozsáhlost tohoto tématu budou popsány jednotlivé afixy pouze u analyzovaných výrazů v praktické části (kap. 4).

Parasyntetická derivace je zvláštním druhem afixace, kdy je prefix a sufix ke slovnímu základu přidáván současně. Takto vzniklo např. sloveso *débarquer*, tvary * *barquer* a * *débarque* ale neexistují. Stejným způsobem lze tvořit také substantiva (*encolure*) a adjektiva (*ensoleillé*).

Regresivní derivace (*dérivation régressive, dérivation inverse*) spočívá v odtržení koncovky od slovního základu. Ve francouzštině tímto způsobem vznikají tzv. *postverbální substantiva* (*galoper – galop, refuser – refus* ; v ženském rodě pak přibírají *-e* : *visiter – visite, charger – charge*).

3.2.2 Skládání (kompozice)

Arsène Darmesteter přibližuje ve své práci *Traité de la formation des mots composés* syntaktické pojetí kompozice. Ta podle něj „patří do syntaxe a celá její teorie spadá do teorie stavby věty“⁵². Proti **kompozici vlastní** (*composition propre*), která je „těsným spojením slov, jejichž sblížení je dáno elipsou“⁵³, staví **juxtapozici** nebo-li **zdánlivou kompozici** (*composition apparente*) – tedy spojení termínů podle základních pravidel syntaxe, které

⁵² « c'est à la syntaxe qu'appartient la composition, et sa théorie rentre toute entière dans celle de la construction de la phrase. » (DARMESTER, Arsène. *Traité de la formation des mots composés*. Paris : Émile Bouillon, Éditeur, 1894., s. 5)

⁵³ « une union intime de mots dont le rapprochement a sa raison d'être dans l'ellipse » (Ibid., s. 8)

se postupem času ustálí a stane součástí úzu (např. *vinaigre*, *arc-en-ciel*, *pomme de terre*). Principem vlastní kompozice je elipsa syntaktických vztahů (podřadnost, souřadnost), složená slova tak představují zkrácené věty : např. *chou-fleur/chou qui est une fleur*, *timbre-poste/timbre de poste*.

Také Benveniste se na složená slova dívá jako na součást syntaxe : „Jmenná kompozice je mikro-syntax.“⁵⁴ Vedle slov složených (*composés*), rozlišuje tzv. *conglomérés* a *synapsies*. Ke skládání slov podle něj dochází, „když se dva pro mluvčího identifikovatelné termíny spojí v novou jednotku se jediným a konstantním označováním“⁵⁵ (*centimètre*, *portefeuille*, *choucrouste*). *Conglomérés* jsou podle něj nové jednotky tvořené komplexními syntagmaty, která obsahují více než dva prvky, např. *va-nu-pieds*, *meurt-de-faim*, a některé příslovečné výrazy, jejichž původní tvary již téměř nerozeznáme, např. *dorénavant* (*d'ore en avant*), *naguère* (*il n'y a guère*). Pro tyto konstrukce je charakteristické, že se stmělí v jeden celek, aniž by jejich jednotlivé prvky byly poškozeny nebo změněny. *Synapsie* je „skupina lexémů spojených různými způsoby, která tvoří stálé a specifické pojmenování“⁵⁶. Tyto dvě vlastnosti ji odlišují od ostatních nelexikalizovaných syntagmat, kterým se svou strukturou (*substantivum* + *adjektivum* nebo *substantivum* + *předložka* + *substantivum*) podobá. Její jednotlivé prvky jsou spojeny do jednoho celku tak pevně, že v něm ztrácí svůj původní smysl, dochází zde k výběru některých jejich sémantických rysů, které pak dávají nový smysl celku ; např. *chambre à air*, *pomme de terre*. Proto není možné zasahovat do vnitřní struktury synapsií, měnit ani odstraňovat některé z jejich částí. Díky jejich syntaktické povaze lze ale připojovat další rozvíjející členy, které umožňují detailně upřesnit. Tento postup je proto mimořádně produktivní při tvorbě technického názvosloví ; např. *résonance magnétique nucléaire*, *traité de non-prolifération des armes nucléaires*.

⁵⁴ « La composition nominale est une micro-syntaxe. » (BENVENISTE, Émile. *Problèmes de linguistique générale*, Tome 2. Paris : Gallimard, 1974., s. 145.)

⁵⁵ « quand deux termes identifiables pour le locuteur se conjoignent en une unité nouvelle à signifié unique et constant » (Ibid., s. 171)

⁵⁶ « un groupe entier de lexèmes, reliés par divers procédés, et formant une désignation constante et spécifique » (Ibid., s. 172)

Naopak Danielle Corbin⁵⁷ považuje za kompozita pouze výrazy, které není možno vytvořit syntakticky. Spojení *pied-à-terre*, *rendez-vous*, *nature morte*, *moyen-âge*, *heure de pointe*, *brosse-à-dents* jsou vytvořena podle pravidel skladby, označuje je tedy za **frazémy**. Výrazy jako *rabat-joie*, *porte-drapeau*, *essuie-mains*, jsou syntakticky špatně utvořeny (ve francouzské větě by v těchto případech stál před substantivem determinant : **Ton discours rabat joie. /Ton discours rabat **notre** joie.*), jedná se tedy o **slova složená**. Vedle uvedeného typu ve tvaru V-N⁵⁸ jsou mezi kompozita řazena také spojení typu N₁N₂⁵⁹ (*chien-loup*, *point-virgule*, *chanteur-compositeur*, *bateau-phare*, *requin-marteau*, *camion-toupie*).

Michel Mathieu-Colas navrhuje novou typologii⁶⁰ složených slov, ve které zachycuje všechny do jisté míry ustálené nominální tvary. Vzhledem k tomu, že se zabývá automatickým zpracováním textu, nezahrnuje do svého popisu kompozita psaná dohromady, ale pouze ta, ve kterých stojí jednotlivé složky odděleně nebo jsou spojeny pomlčkou, apostrofem apod. Jeho cílem je popsat jazyk obecný i speciální a zachytit přitom také neobvyklé (výrazy založené na číslovkách a předložkách) a složitější tvary. Kompozita rozděluje podle jejich morfologické struktury do sedmnácti základních tříd, v dalších osmi doplňujících třídách zachycuje různé možnosti připojení rozvíjejících členů (např. *le groupe d'intervention de la Gendarmerie nationale*).

3.2.3 Tvoření zkratk

Zkratky jsou tvořeny počátečními písmeny slov víceslovných pojmenování. Tento postup je v dnešní době velmi produktivní – zkratky označují např. politické strany (*PS*, *UDF*), mezinárodní organizace (*ONU*, *OTAN*, *UNESCO*), školní diplomy (*BTS*, *CAPES*), apod. Některé jsou hláskovány (*OGM*, *BTS*), pokud postavení samohlásek a souhlásek dovolí členění na slabiky, jsou vyslovovány jako obyčejná slova (*ASSEDIC*, *SMIC*, *CAPES*). Tyto zkratky se nazývají *akronyma* a mohou sloužit jako základ pro odvozování dalších slov (*smicard*, *capésien*).

⁵⁷ Corbin, Danielle. « Hypothèses sur les frontières de la composition nominale », *Cahiers de grammaire* 17, 1992, s. 26-55.

⁵⁸ sloveso-podstatné jméno

⁵⁹ podstatné jméno₁-podstatné jméno₂

⁶⁰ MATHIEU-COLAS, Michel. « Essai de typologie des noms composés français », *Cahiers de lexicologie*, 69, 1996-II, s. 71-125

3.2.4 Mechanické zkracování slov

Ke zkracování dochází u příliš dlouhých slov (více než tři slabiky), nejčastěji odtržením koncových slabik (*apokopa*). Takto zkrácené tvary jsou nejprve považovány za hovorové (např. *fac* – *faculté*, *manif* – *manifestation*), postupem času ale přechází do běžného jazyka (*photo*, *pneu*, *auto*) a původní výrazy jsou pocíťovány jako zastaralé nebo vybrané (*stylographe*, *cinématographe*, *vélocipède*). Mnohem méně častá je *afereze*, tedy odtržení počáteční části slova (*bus* – *omnibus*, *car* – *autocar*, *pitaine* – *capitaine*, *ricain* – *américain*).

3.2.5 Tvoření kufříkových slov (*mots-valises*)

Kufříková slova vznikají zkrácením nejčastěji dvou slov tak, že počáteční slabiky prvního slova spojí s konečnými slabikami druhého, např. *informatique* (*information* + *automatique*), *courriel* (*courrier* + *électronique*), *modem* (*modulateur* + *démodulateur*).

3.3 Výpůjčky

Podle Šabršuly lze výpůjčky dělit na **přímé**, **nepřímé** a **zpětné**. Nepřímé výpůjčky přecházejí prostřednictvím třetího jazyka (např. francouzský výraz *sucre*, který pochází z arabského *sukkar*, do francouzštiny přešlo z italského *zuccherò*, do arabštiny se slovo dostalo z Indie. Zpětné výpůjčky jsou typické zejména pro vztah angličtiny a francouzštiny – např. francouzské podstatné jméno *budget*, přejaté z angličtiny v první polovině 18. století, pochází ze starofrancouzského *bougette* označující malý váček z kůže.

Termín **nepravá výpůjčka** je někdy používán pro výrazy pocházející z mrtvých jazyků. V případě francouzštiny se jedná o latinu a řečtinu, které mají v dnešní době důležitou funkci při obohacování specializovaného odborného a vědeckého lexika.

František Čermák hovoří v souvislosti s přejímkami z cizích jazyků také o **kalku** („zvláštní přechod mezi výpůjčkou a vlastním tvořením nového pojmenování“⁶¹). Šabršula kalky řadí k sémantickým postupům. Nová slova jsou podle něj tvořena z lexikálního a formálního materiálu vlastního jazyka, jejich vzorem je morfologická a syntaktická struktura cizích slov. Do takto utvořeného nového tvaru se přenáší význam cizího slova. (Např. *gratte-ciel* z anglického *skyscraper*, *franc maçon* z *free mason*).

⁶¹ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2009., s. 145

4 Praktická část

V praktické části jsou analyzovány některé výrazy excerpované z knih *Texaco*, *Eau de Café*, *La Rue Cases-Nègres*, *L'Exil selon Julia* a *Moi, Tituba sorcière*. Každý z nich je okomentován a ilustrován příklady, pro porovnání je doplněn o kreolský překlad.

Jednotlivé výrazy jsou rozděleny do podkapitol podle způsobu, kterým byly vytvořeny a to na slova odvozená (kap. 4.1), slova tvořená konverzí (kap. 4.2), slova složená (kap. 4.3), slova přejatá z cizích jazyků (kap. 4.3) – z jazyků původního karibského obyvatelstva, angličtiny, španělštiny, kreolštiny a afrických jazyků. Do podkapitoly *sémantické zvláštnosti* (4.4) jsou zařazena slova ve standardní francouzštině běžně používaná, která ale v antilské regionální francouzštině získala nový význam. Slova v metropolitní Francii považována za regionální nebo lidová, která jsou ale v oblasti Antil stylisticky neutrální a mnohem více používaná, zahrnuje podkapitola *diatopismy*⁶² a *diastratismy*⁶³ (4.5). Poslední část (4.6) tvoří výrazy regionální francouzštiny, jejichž původ je nejistý.

Použité zkratky :

TLF	- Trésor de la langue françaises
DRF	- Dictionnaire des régionalismes de France
DPN	- Glossaire du patois normand
DCMF	- Dictionnaire créole martiniquais – français
DCGF	- Dictionnaire créole guyanais – français
DCF	- Dictionnaire créole français
F.R.A.	- <i>français régional des Antilles</i>
std. fr.	- standardní francouzština
m.	- maskulinum
f.	- femininum
trans.	- tranzitivní sloveso
intrans.	- intransitivní sloveso

⁶² místní lexikální varianty (regionalismy)

⁶³ lexikální varianty sociálních skupin (např. argot)

4.1 Slova odvozená

Slova odvozená jsou rozdělena podle druhu afixu, dalším kritériem je jejich slovní druh, slovní druh výrazu, od kterého jsou odvozena a význam afixu.

4.1.1 Slova odvozená pomocí předpony

slovesa tvořená předponou DE-

Tato předpona podle slovníku TLF mění smysl původního výrazu – vyjadřuje vzdálení, ztrátu, zastavení, negaci, destrukci, děj či význam opačný než původní výraz.

Jak již bylo uvedeno výše, antilská francouzština se vyvíjí v těsném kontaktu s kreolštinou, oba jazyky se tak navzájem ovlivňují, dochází k přebírání slovní zásoby pomocí kalků a překladů. Místní francouzština tak tvoří pomocí předpony *de-* výrazy, které standardní francouzština nezná – např. *déchauffer* (*faire refroidir*)⁶⁴ nebo

dérespecter (trans.) - nerespektovat

1. Un et-caetera de mots **dérespectait** les mères de toute la Création.

(*Texaco*, s. 129)

2. [...] il sonnait son tocsin de bonne heure et m'accusait de **dérespecter** sa maison par mes causettes de rue avec un ostrogoth.

(*Texaco*, s. 292)

- DCMF – dérespekté « manquer de respect à »

décontrôler (trans.) - popírat

1. [...] ce n'est pas pour **décontrôler** ses dires puisque tout ça c'est vrai [...] mais pour s'affirmer.

(*Eau de Café*, s. 129)

2. [...] elle se permettait même de **décontrôler** en public les paroles des deux fiers-à-bras de Grand-Anse, en particulier Major Bérard.

(*Eau de Café*, s. 205)

- DCMF – dékontwolé - « contredire »

⁶⁴ DCMF - déchofé 2 « faire refroidir (*déchauffer* en F.R.A.) » zchladit

4.1.2 Slova odvozená pomocí přípony

4.1.2.1 Substantiva

substantiva tvořená ze sloves

-EUR/-EUSE

Substantiva tvořená pomocí těchto přípon mohou označovat „osobu, která vykonává nějaké povolání, funkci, sociální aktivitu“⁶⁵, dále pak osobu, pro kterou jsou charakteristické jisté morální sklony či převládající rys chování nebo povahy (příklady *coqueur* a *tafiateur*).

amarreuse (f.) - dělnice na plantážích, jejímž úkolem bylo vázat cukrovou třtinu do snopů

1. Je demandais ensuite aux **amarreuses** de damer la terre de leur talon pour réveiller ces saletés et donnais le signal de l'attaque.

(*Eau de Café*, s. 221)

2. Tout était admirable : leur demi-nudité noire ou bronzée, leurs haillons crasseux, avivés par la lumière, la sueur qui les inondait, qui plaquait le long de leur dos et sur leur poitrine des reflets répondant à l'éclair qu'allumaient les coutelas à chaque brandissement de bras ; l'espèce de bruit de fond accumulé par la paille piétinée, les « amarres » jetées en arrière et rattrapées par les **amarreuses** pour ligoter les dix cannes du paquet, le tassement des dix paquets en une pile ; ces chansons qui ne cessaient pas, de temps en temps ponctuées d'un ébrouement ou d'un sifflement aigu échappé d'une poitrine au paroxysme de l'effort.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 81 – 82)

3. J'ai regardé les lavandières donner le sein. Les « **amarreuses** », déposer sur un tas de hardes les nourrissons qu'elles étaient forcées d'emmener avec elle aux champs.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 269)

- DCMF - marez - « amarreuse (femme chargée de lier en paquets de dix tronçons les cannes coupées) », DCF – marèz « attacheuse (de paquets de canne à sucre) »

⁶⁵ „la personne exerçant un métier, une fonction, une activité sociale.“ TLF -eur/-euse, I. A. 1.

géreur (m.) - správce plantáže

1. Son fouet d'ancien **géreur** cravache la nuit.

(*L'Exile selon Julia*, s. 37)

2. **Géreur**, commandeurs, économes, vétérinaires ouvrant la ronde, hélaient aussi : *Poison ! ... Poison ! ...*

(*Texaco*, s. 50)

3. Puis, brusquement, à je ne sais quel déclic, la foule, d'un même mouvement, se porte plus près de la fenêtre servant de guichet, derrière laquelle le **géreur**, assisté de son économe et d'un commandeur, va faire la paye.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 61)

- DCMF – jère « gérant de la plantation (*géreur* en F.R.A.) », DCF – jère « contremaitre, *géreur*. ».

djobeur (m.) - osoba, která se žíví nelegálním provádím drobných prací

1. Un **djobeur** du marché charriait mes récoltes après la fermeture de la compagnie.

(*Texaco*, s. 384)

Ils durent se faire nourrir par les **djobeurs** de la jetée qui récupéraient leur monnaie dessous la porte et déposaient les aliments sur une nappe du palier.

(*Texaco*, s. 296)

2. Il se rendit au bord de la mer où les fainéantiseurs, les tafiateurs, les joueurs de dés, les **djobeurs**, les nègres aux pieds pleins de chiques se trouvaient au premier rang [...]

(*Eau de Café*, s. 77)

- DCMF – djobè « portefaix », DCF – gyobè « bricoleur, (Voir : Michèl Moren) personne qui fait de petits travaux non déclarés. »

quimboiseur (m.)/quimboiseuse (f.) - čaroděj/čarodějka

1. Celui où reposaient les nègres excommuniés, les **quimboiseurs**, Tanin le mahométan, père d'Ali et maintenant ce zélateur de la déesse Kali.

(*Eau de Café*, s. 257)

2. Et tous, nous nous gardions bien d'approcher Mamz'elle Abizotre, la « **quimboiseuse** », afin d'éviter ses attouchements maléfiques.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 59)

3. Excuse la précision, mais afin de comprendre, il faut savoir qu'avec les hommes de force (l'Histoire les appelle **quimboiseurs**, séanciers ou sorciers), surgissait parfois *la* Force, et c'était s'il te plaît, Le Mentô.

(*Texaco*, s. 70)

4. Comme si, lisant ce qui se passait en moi, il ne voulait pas m'accabler davantage, le **quimboiseur** s'adoucit : [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 231)

- DCMF – tjenbwazè – sorcier

coqueur (m.) - proutnik

1. Pourtant, sans mentir, mon Esternome déployait en savant, la pharmacie du **coqueur** merveilleux : bois-bandé en liqueurs, jus-lonyons pris au miel, bouillie farine-manioc, pistaches aléliron, cœur d'ananas-nains, herbes à charpentier...

(*Texaco*, s. 183)

2. Un bougre qui te crie en créole est un vieux nègre de la race malélevée [...] **coqueur** roi de poulailler capon à grands jarrets, Juda Iscariote, Belzébuth en caleçon, esprit de vin de haine...

(*L'Exil selon Julia*, s. 210)

- DCMF – kokè¹ « syn. kaliè - baiseur », DCF – kokè « baiseur »

tafiateur (m.) - opilec

1. [...] un soir qu'à la case-à-rhum de Ti Fène Auguste, des **tafiateurs** avaient entrepris de gouailler René-Coulis sur la folie de son père.

(*Eau de Café*, s. 134)

2. J'en ai assez de ton tafialeur de Thémistocle et de ses frasques.

(*Eau de Café*, s. 266)

- DCMF – tafiaatè « saoulard, ivrogne ; alcoolique », DCGF – tafyatò « buveur de tafia, ivrogne », DCF – tafyatè « ivrogne, alcoolique, amateur de rhum »

-AGE

Přípona *-age* vyjadřuje akci. Může se mimo jiné připojovat k intranzitivním slovesům s hanlivým významem nebo k těm, která označují nějakou nízkou aktivitu.

marronnage (m.) - útěk otroků z plantáže

1. Il se souvint que les seules armoiries qu'arborait son grand-père étaient la fleur de lys qu'on lui avait tampée sur l'épaule avec un fer chaud pour s'être livré au **marronnage**.

(*Eau de Café*, s. 231)

2. Elle n'avait ni papier à demander; ni affranchi à vérifier, et rien à dire même à ces bougres haillonnés surgis des **marronnages**.

(*Texaco*, s. 134)

- DCMF mawonnaj « marronnage (fuite des esclaves dans les bois) »

-TION

Pomocí přípona *-tion (-sion)* jsou tvořena substantiva ženského rodu vyjadřující děj nebo výsledek děje.

emmerdation (f.) - nepříjemnost

1. [...] on crie, on sanglote pour commencer à oublier car on hait la douleur, grande faiseuse de dérangements, pourvoyeuse d'**emmerdations**.

(*Eau de Café*, s. 82)

2. La tâche est rude, indéfinie. Et la France, pour Julia, c'est avant tout Tribulations et **Emmerdations** Associées...

(*L'Exil selon Julia*, s. 55)

- DCMF – anmewdasion « emmerdement, ennui grave, var. lanmewdasion », DCF – anmèrdasyon/anmèwdasyon « tracas, tracasserie, ennuis ; syn. anmègdasyon »

maudition (f.) – kletba, prokletí

1. « Parce que c'est à cause d'elle, et de cette mer qui l'a chérie pendant longtemps, que la **maudition** encercle Grand-Anse... »

(*Eau de Café*, s. 175)

2. Par rapport à cet héritage de **maudition**, disait Man Ya, à présent, y en avait combien au pays qui trébuchait dans le rhum, tournait fous, marchaient main dans la main avec les frères de Belzébuth.

(*L'Exil selon Julia*, s. 115)

- DCMF – modision « (arch.) malédiction, var. malédision », DCF – modisyon « malédiction ; syn. lamodisité »

respectation (f.) – úcta, respekt

1. [...] et de construire une estrade pour accueillir celle que tout un chacun en vint à nommer avec la plus extrême **respectation** : la Vierge du Grand Retour.

(*Eau de Café*, s. 161)

2. Elle a oublié ses pantoufles et personne n'y touche pendant ce long hiver. Même le balai en fait l'entour, avec **respectation**.

(*L'Exil selon Julia*, s. 138)

- DCMF – respektasion « respect, syn. respé »

substantiva tvořená ze substantiv

-IER/-IÈRE

Příponou *-ier/-ière* se tvoří jména osob, které vykonávají nějakou profesní aktivitu.

séancier (m.)/seancière (f.) - jasnovidec, věstkyně

1. La **séancière** fait des séances, ce qui revient à parler, parler, parler et sa parole est révélation. Ou parfois elle lit dans vos rêves. Ou encore, elle endort une dormeuse et vous traduit son délire en terme de tous les jours.

(*Eau de Café*, s. 41)

2. Enfin, quelques jours plus tard, Mam'zelle Délice [...] vint rendre compte à toutes ces femmes assemblées près du lit de m'man Tine que le “**Séancier**” avait “vu” que ma grand-mère avait eu chaud et qu'elle avait bu de l'eau froide, ce qui lui faisait une pleurésie.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 19)

- DCMF – séansié « devin, voyant », DCF – séansyé/séansyé « voyant »

- ERIE

Přípona *-erie* se používá mimo jiné k tvoření substantiv ženského rodu – může se jednat o frekventativa nebo výrazy se znevažující či afektivní hodnotou. Jednu část těchto derivátů tvoří slova označující určitý povahový rys nebo chování.

macaquerie (f.)

Výraz *macaquerie* byl vytvořen do slova *macaque* analogicky ke dvojici *singe/singerie* a nese i stejný význam – opičárna (př. 1. a 2.), pokrytectví (př. 3.).

1. Basile me retrouva sans peine comme s'il m'avait suivie, et se remit à folâtrer le soir en-dessous du balcon. Ses **macaqueries** m'amusaient tout bonnement.

(*Texaco*, s. 290)

2. Dès que le Duce se mit à faire ses **macaqueries**, notre homme, qui avait déjà été élu maire, ne jurait que par lui et collait, dans son bureau et dans les couloirs de sa mairie, de grandes photos [...]

(*Eau de Café*, s. 235)

3. Que sais-tu du pois d'ignorance qu'on dépose dans cette **macaquerie** d'amitié ?

(*L'Exil selon Julia*, s. 189)

- DCMF – makakri¹ « singerie, var. Mes-makak », makakri² « hypocrisie, var. jes-makak », DCGF – makakri « grimace, bêtise, sottise, gribouillis, graffiti », DCF – makakri « 1) gribouillis. 2) pitrerie (Voir : Jès-makak), grimace. »

substantiva tvořená z adjektiv

- TÉ/-ETÉ/-ITÉ

Tento sufix tvoří substantiva rodu ženského, označující vlastnost odvozenou od adjektivního základu.

belleté, f. - krása

1. Sa main envoutait la mandoline en haut, l'ensorcelait en bas, et les cordes libéraient une mousseline de musique nouées comme l'herbe à lapins aux **belletés** de son chant.

(*Texaco*, s. 185)

2. « Antilia, tu vois de qui on veut parler, mon cher, celle dont la **belleté** fait écarquiller les yeux aux abbés eux-mêmes. »

(*Eau de Café*, s. 27)

- DCMF - belté « beauté, var. lableté, boté », DCGF – belté « beauté », DCF – bèlté « beauté (var. jolivans) »

mauvaiseté

1. « Nul ne sait ce que cette bougresse-là a pu commettre comme **mauvaiseté**, alors ne la plaignez pas trop vite » [...]

(*Eau de Café*, s. 27)

2. Toi, tu as vécu en France, tu ne connais pas le commencement de la **mauvaiseté**. Écoute !
(*L'Exil selon Julia*, s. 190)

- DCMF - movezté « (arch.) méchanceté, mauvaiseté », DCF – movèzté « méchanceté, (var. mové) »

4.1.2.2 Slovesa

slovesa odvozená od nominálního základu

djober (intrans.)

1. Il trouva une vigueur pour s'en aller **djober** dans les chances de l'En-ville.
(*Texaco*, s. 241)

- DCMF – djobé « travailler occasionnellement », DCF – gyobé « bricoler, faire de petits travaux non déclarés »

tafiater (intrans.)

1. « Monsieur a gaspillé tout son argent à **tafiater** et à jouer aux dés au lieu d'élever une famille [...] »
(*Eau de Café*, s. 62)

- DCMF – tafiaté « s'adonner à l'acool », DCGF – tafyaté « boire du Tafia », DCF – tafyaté « boire beaucoup de rhum, carburer au rhum, être saoul »

tiger (intrans.)

1. On aurait juré l'hydravion Latécoère, et puis une chose noire, deux fois plus grande qu'une manman-balaine, a **tigé** du fond de l'eau : un sous-marin, les hommes !
(*Eau de Café*, s. 77)

- DCMF – tijé « jaillir », DCGF – tijé « pousser, croître », DCF – tijé « 1. pousser, germer ; 2. gicler, éclabousser ; 3. fuser, jaillir, se multiplier, pousser comme des champignons, abonder »

slovesa odvozená od adjektivního základu

marronner (intrans.) - uprchnout

Sloveso *marronner* je odvozeno od adjektiva *marron*, které se podle TLF používalo k označení domácích zvířat, která utekla a zdivočela, analogicky pak k označení otroků, kteří uprchli z plantáží a skrývali se v lesích.

1. Jojo avait **marronné**. Le croirais-je ? Jojo s'était sauvé de chez son père, comme un nègre marron, il s'était enfui dans les bois...

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 198)

2. Alors, j'ai **marronné** une deuxième fois, et cette fois avec ma femme et mes enfants. Nous nous sommes réfugiés dans un trou près du rivage.

(*L'Exil selon Julia*, s. 116)

3. Dans l'En-ville, on ne voit plus les békés. Alors comment les frapper ? Il n'y a plus de Grand-case, alors d'où **marronner** ?

(*Texaco*, s. 377)

- DCMF – mawon¹ « s'échapper, s'enfuir », mawon² « marronner (action consistant pour les esclaves à s'enfuir de la plantation à laquelle ils étaient attachés et à se réfugier dans les bois) », DCGF – maron « s'échapper, s'enfuir », DCF – mawon « s'enfuir, s'évader, se sauver »

propreter (trans.) - čistit, mít

Sloveso *propreter* je odvozené od přídavného jména *propre* (kreolsky *pwòp* - čistý) pomocí přípony **-eter**.

1. J'ai pas pu l'envoyer à l'école, parce qu'y avait pas encore d'école dans le bourg, mais je l'ai soignée et **prop'tée** jusqu'à l'âge de douze ans, comme si j'avais été une femme riche [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 43)

2. De plus, Marie-Clémence devait être mieux occupée à **propreter** son baquet.

(*Texaco*, s. 34)

3. Curer, **propreter**, lessiver, décrasser, voilà les quatre bords de son univers, la solution à tous les maux.

(*L'Exil selon Julia*, s. 66)

- DCMF – pwopté « syn. nétwayé – nettoyer », DCGF – propté « nettoyer, nettoyage, propreté », DCF – pròpté/pwòpté « rendre propre, laver, nettoyer »

slovesa odvozená od slovesného základu

-AILLER

Sufix *-ailler* se používá k tvorbě frekventativních sloves, která vyjadřují malou nebo naopak velkou míru děje, eventuálně mají pejorativní konotaci.

drivailler (intrans.) – potulovat se

Drivailler je odvozeno od slovesa *driver*, které je podle TLF formou slovesa *dériver* ; obě byla v 18. století používána ve smyslu *opustit břeh (o lodi)*⁶⁶.

1. Certains jours, au lieu d'aller **drivailler** comme elle me l'avait demandé, je me cachait derrière les cas de sucre et de farine-France amoncelés dans le corridor reliant le salon à la boutique et observais le cérémonial immuable de ces trois êtres.

(*Eau de Café*, s. 39)

2. Et puis va pas **drivailler**. Tâche de te bien comporter pour pas me faire endêver ce soir.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 19)

- DCMF – drivayé « vagabonder, var. drivé », DCGF – drivé « se promener, flâner, planer », DCF – drivé « se ballader, traîner, vadrouiller »

⁶⁶ début XIIIe s. « quitter la rive [en parlant d'un bateau] » TLF, dériver, étymol.

4.2 Konverze

Substantivizace na základě infinitivního tvaru slovesa

causer (m.) - konverzace, povídání

1. Je ne mettrai pas de corde-mahault à **mon causer** car, s'il ne vous plaît pas, sachez qu'il enchante mes compagnes de sueur et de maux de reins les jours de récolte.

(*Eau de Café*, s. 109)

- DCMF – kozé « conversation, var. kozman », DCF – kozé « discussion, conversation, bavardage, causerie, parlotte, débat, papotage »

chanter (m.) - zpěv, píseň

1. Tenez-vous même à trois pas en arrière car **le chanter** des Mammans d'Eau peut capturer votre esprit et vous ravalier à l'âge où votre nez coulait.

(*Eau de Café*, s. 35)

2. Elle m'exprime sa tendresse par **un chanter** d'autrefois (une mélodie de Charles Trenet) qu'elle me fredonne en me caressant la nuque avec ses doigts grégis.

(*Eau de Café*, s. 196)

- DCMF – chanté² « chant, chanson », DCF – chanté « chant, chanson, chanter »

4.3 Slova složená

Slova tvořená skládáním jsou dělena nejprve podle jejich slovního druhu (substantiva, adjektiva), dalším kritériem je slovní druh jednotlivých komponentů.

4.3.1 Substantiva

Použita je typologie, kterou navrhuje ve svém článku Michel Mathieu-Colas.⁶⁷

4.3.1.1 Kompozita založená na předložkách

devant-jour (m.) - svítání

1. Marraine (...) fut réveillée à l'approche du **devant-jour** par un raclement inhabituel de la marée.

(*Eau de Café*, s.13)

2. Fondues dans la noirceur du devant-jour, les Chutes-Carbet et toutes les rivières qui descendent fort sur les roches la poussent à presser le pas.

(*L'Exil selon Julia*, s. 34)

3. On la connut revendeuse au marché quand elle sut, **devant-jour**, trouver les campagnardes qui vendaient pour à-rien les fruits de leurs jardins.

(*Texaco*, s. 219)

4. Dans le **devant-jour**, j'appelai Man Yaya, Abena ma mère, qui depuis quelques jours n'étaient pas apparues comme si elles se refusaient à assister à ma déconfiture.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 239)

- DCMF – douvan-jou « aube, lever du soleil (*devant-jour* en FRA) », DCGF – divanjou « aube », DCF – douvanjou « aube, aurore »

⁶⁷ MATHIEU-COLAS, Michel. « Essai de typologie des noms composés français », *Cahiers de lexicologie*, 69, 1996-II, s.71-125.

en-ville - město

1. **En Ville** nous a enseigné le cynisme et nous ne croyons même plus que les manguier fleurissent en mai car les supermarchés nous en offrent toute l'année.

(*Eau de Café*, s. 123)

2. A cette époque, il faut le dire, nous étions tous un peu nerveux : une route nommée Pénétrante Ouest avait relié notre Quartier au centre de l'**En-ville**.

(*Texaco*, s. 19)

- DCMF – lanvil, var. Lavil, vil, DCF – anvil « à la ville, en ville, de la ville »

4.3.1.2 Kompozita založená na slovesech (V + N)

faire-noir (m.) - tma, šero, temnota

1. Le **faire-noir** entreprit brusquement de couvrir le feuillage des grands arbres.

(*Eau de Café*, s. 192)

2. Elle disparut dans le **faire-noir**.

(*Eau de Café*, s. 364)

- DCMF – « obscurité »

prier-dieu (m.) - motlidba

1. Les **prier-dieu** qu'ils vocalisaient étaient si fervents qu'on aurait juré que ce n'étaient point les mêmes qui payaient leurs coupeurs de canne en pièce de monnaie jaune.

(*Eau de Café*, s. 163)

- DCMF – priyédié « syn. prédié - prier », DCGF – priyé bondjé « prière à Dieu »

garde-corps (m.) - talisman

1. Les manieurs de zinzin, les fabricants de **garde-corps** et de philtres protecteurs, les melchiors qui se réclamaient de la Sainte Bible qu'ils lisaient à l'envers, les mentors de la sorcellerie furent à l'ouvrage pendant un bon paquet de semaines.

(*Eau de Café*, s. 92)

- DCMF – gad-kò « sorte de talisman » (*garde-corps* en F.R.A.)

4.3.1.3 Kompozita typu A + N

bas-bourg (m.)

1. Enfin, avec les derniers dix sous, nous avons fait chacun une dernière partie de manège et, les jeux, la foule, le manège, devenus alors moins attractifs, nous sommes descendus vers le **bas-bourg** pour aller nous coucher.

(*Rue Cases-Nègres*, s. 197)

2. Il tomba à la renverse, sa verge crevant sa soutane au grand effroi de la gueusaille qui s'escampa dans les ruelles pavées du **bas-bourg**.

(*Eau de Café*, s. 71)

grand-case (f.) - obydlí majitele plantáže

1. Elle avait échappé aux horreurs de la canne en travaillant à la **Grand-case**.

(*Texaco*, s. 54)

2. De ce jour, elle cessa tout net de rire et de converser, elle qui égayait la **grand-case** de se piailleries incessantes [...]

(*Eau de Café*, s. 44)

grand-grec (m.) - intelektuál

1. [...] il était difficile de se méprendre sur le sens de ses plaidoiries de nègre **grand-grec**.

(*Eau de Café*, s. 112)

2. « Je ne suis pas plus **grande-grecque** qu'une autre, non, mais j'ai toujours répété qu'il allait finir par perdre sa tête... [...] »

(*Eau de Café*, s. 82)

3. Ils payaient aux enfants, les services d'un vieil instituteur (Caméléon Sainte-Claire) actif dans sa retraite. La science de ce **grand-grec** l'affectait curieusement.

(*Texaco*, s. 277)

4. - Pardonne-leur, ce sont des guerriers, pas des « **grangreks** » et ils n'ont pas compris que l'on t'accusait à tort.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 223)

- DCMF – gran-grek « intellectuel, var. grek », DCGF – grangrek « intellectuel, savant », DCF – grangrèk « savant, cultivé, instruit »

gros-pied (m.) - elefantiáza

1. « La Madone n'a pas pu guérir mon **gros-pied**, messieurs et dames de la compagnie, tellement le quimbois que des nègres méchants m'ont envoyés était puissant [...] »

(*Eau de Café*, s. 289)

- DCMF – gwo-pié « éléphantiasis », DCF – gropyé/gwopyé « éléphantiasis »

petites-bandes (f., pl.) - skupiny dětí pracujících na plantážích s cukrovou třtinou

1. Petit misérable ! S'écria ma grand-mère ; tu voudrais que je te fiche dans les **petites bandes**, toi aussi !

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 79)

2. Enfant, Honorat n'eut jamais à s'embesogner dans les **petites bandes** qui ramassaient les cannes oubliées par les amarreuses.

(*L'Eau de Café*, s. 341)

3. Les **petites bandes** de négrillons qui ramassent les cannes oubliées.

(*L'Eau de Café*, s. 43)

vieux-corps (m.) - stařec

1. Ali Tanin fut bien obligé de saisir une fourche que lui tendait un **vieux-corps** qui ne s'était pas levé de son grabat depuis la fête du Tricentenaire de notre rattachement à la France, en 1935.

(*Eau de Café*, s. 77)

2. Les places étaient ouillées de **vieux-corps** impotents, de gens à pian, à lèpre, à tuberculose, à tousséments, à crachements, de négresses plus vieilles que le baptême du diable.

(*Texaco*, s. 148)

3. Je vois des amandiers immenses, lents à se mouvoir comme des **vieux-corps** perclus qui ne branlent pas un poil de peur de lever une douleur.

(*L'Exile selon Julia*, s. 19)

- DCGF – vyé-kò « vieillard, personne âgée (*masculin*) », DCMF - vié-kò « vieil homme; vieillard », DCF - vyékò « vieux, vieille; vieillard »

4.3.1.4 Kompozita typu N + A

bête-longue (f.) - had křovinář (*Bothrops atrox*).

1. (...) celui qui guérissait la frappe des **bêtes-longues**.

(*Texaco*, s. 111)

2. Le regard du vieux-nègre s'était empreint d'une autorité immémoriale capable, je te jure, de fasciner n'importe quel malfini ou de faire dérouler une **bête-longue** lovée.

(*Texaco*, s. 73)

3. Quel courage ne fallait-il pas avoir pour résister aux sortilèges de ce Julien Thémistocle qui commerçait avec les **bêtes-longues** !

(*Eau de Café*, s. 229)

4. Les **bêtes longues** de Martinique existent dans toutes les conversations.

(*L'Exil selon Julia*, s. 199)

- DCMF – bet-lonng « (*lit. bête-longue*) nom métaphorique donné au serpent lorsqu'on ne veut pas prononcer son nom. En effet, selon une vieille croyance africaine, cela pourrait le faire apparaître devant celui qui s'avise de le nommer. (*fer-de-lance* en F.R.A.) N. Sc. *Bothrops atrox*

beurre-rouge (m.) - máslo z oreláníku barvířského (*Bixa orellana*)

1. Sacs de farine-France et de pois rouge, caisses de morue salée de Norvège, barils de viande de cochon, boîtes de **beurre rouge** en fer-blanc, bouteilles de tafia et de vin, tout cela était éventré [...]

(*Eau de Café*, s. 17)

2. Nous, dit Paul, en parlant de lui et de ses deux sœurs, nous avons un gros canari plein de riz battu avec du « **beurre rouge** ».

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 21)

3. Faire revenir les tomates et oignons dans une once de **beurre-rouge** Masclet tiré d'un colis des Antilles.

(*L'Exil selon Julia*, s. 121)

4. Il y a une joie à pouvoir se payer soi-même deux sous de **beurre rouge** sur une feuille de banane.

(*Texaco*, s. 350)

- DCF – bè-wouj « beurre fait avec du roucou, « beurre rouge ». »

chou caraïbe (m.) - rostlina taro pěstovaná pro hlízy a listy, které tvoří součást jídelníčku

1. Prévoir le lendemain, le garde-manger qui sera peut-être vide si l'hivernage n'allonge pas le pas pour venir engrosser le jardin d'ignames et de **choux-caraïbes**.

(*Eau de Café*, s. 127)

2. Et de même pour de la fécule de toloman. Pour de l'amidon de manioc ; de même sans doute pour des racines de **choux caraïbes**.

(*La Rue Cases-Nègres*, s.87)

- DCF – chou-karayib « taro, madère »

crapaud-ladre (m.) - ropucha

1. Ah, le sept ! Tout plutôt que lui. Le trois, le cinq, le huit, peu importe ! mais ce **crapaud-ladre** à sept queues, ce chat noir à sept vies, cette déveine de sept années [...]

(*Eau de Café*, s. 271)

2. Il existait une dernière catégorie de Libres, juste entre les esclaves et les vieux **crapauds ladres**. Livrés à la mendicité, ceux-là erraient en peine, dormaient au fond des bois dessous des ajoupas, mangeaient des zabitans sans même un tac de sel.

(*Texaco*, s. 91)

- DCMF – kapolad « crapaud (lit. *crapaud ladre*). var. krapolad, krapo

femme-sage (f.) - porodní bába

1. Elle était femme-sage et possédait un coeur aussi tendre que celui du palmiste.

(*Eau de Café*, s. 196)

- DCMF – fanm-saj « sage-femme, var. saj-fanm »

figuier-maudit (m.) - Ficus citrifolia

1. Honoré de Casagnac le mit en joue dans la splendeur de midi, alors qu'il était affalé entre les racines tortueuses d'un **figuier-maudit**.

(*Eau de Café*, s. 226)

- DCMF – figié-modi « arbre. *N. Sc. Ficus citrifolia*. (*figuier-maudit* en F.R.A.) »

fourmi-folle (f.) - druh mravence

1. [...] elle se frottait jusqu'à ce qu'un piquant s'accroche à l'une de ses écailles puis elle se délovait avec tout autant de majesté, livrant son ancienne peau en pâture aux niches de **fourmis-folles**.

(*Eau de Café*, s. 225)

2. Nous ne sommes pas plus que les **fourmis-folles** qui cheminent le long de son pantalon et qu'il disperse avec des gestes ralentis.

(*L'Exil selon Julia*, s. 41)

- DCMF – fonmi-fol « petite fourmi très noire qui court en tous sens (*fourmi-folle* en F.R.A.) »

fourmi-rouge (f.) - černý mravenec

1. À l'une de ses dernières visites, mon Esternome retrouva sa mère abandonnée dans le jardin. Allongée dans les herbes, elle scrutait ces **fourmis rouges** qui lui avaient déjà abîmé les paupières.

(*Texaco*, s. 87)

- DCMF – fonmi-wouj « fourmi de couleur rougeâtre dont la piqûre est très douloureuse

nègre-marron (m.) - černý otrok na útěku

1. [...] N' Songo, le **nègre-marron**, qui a pris sa liberté au débarqué de la barge négrière au quai de la Pointe des Nègres, cela au temps d'antan.

(*Eau de Café*, s. 220)

2. Durant ses premiers jours de savane, il avait tenté d'apercevoir des **nègres marrons**, ces initiés aux libertés. Ce fut en vain. Les marrons vivaient sans ombres.

(*Texaco*, s. 68)

3. Je ne suis pas un nègre des bois, un **nègre marron** ! Jamais je ne viendrai vivre dans cette caloge à lapins que tu as là-haut au milieu des bois.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 34)

- DCMF – neg-mawon « nègre marron », DCF – nèg-mawon « esclave nègre en fuite/prisonnier noir en fuite »

nègre-rouge (m.) - černoch s měděnou barvou pleti, lehce míšený

1. Quand elle eut décidé de cheiller ses jours à ceux de ce **nègre rouge**, elle pressentait qu'elle avait désobéi [...].

(*Eau de Café*, s. 153)

- DCMF – neg-wouj « nègre légèrement métissé de blanc à la peau cuivrée (*nègre rouge* en F.R.A.) », DCF – nèg-wouj « nègre à la peau claire »

nègre-noir (m.) - černoch s tmavou barvou pleti

1. Le mulâtre et le Blanc ont la même envie et c'est pourquoi vous toutes, vous arborez une marmaille si bariolée. Pas une d'entre vous qui ne possède que des petits **nègres noirs**.

(*Eau de Café*, s. 332)

2. Pour l'instant, câpresse de boue, je considérerais cette merveille : un **nègre noir** transfiguré mulâtre, transcendé jusqu'au blanc par l'incroyable pouvoir de la belle langue de France.

(*Texaco*, s. 249)

- DCMF – neg-nwè « syn. de nèg. nègre, homme de race noire », DCF – on nèg nwè « un nègre à la peau foncé »

panier-caraïbe (m.) - košík, který údajně vyráběný již karibskými Indiány ; je složený ze dvou krabic, které se na sebe překlápí a slouží k ukládání oblečení

1. Un Nègre à tête ronde hérite d'une aubaine de quelques grands **paniers caraïbes** qui sont venus dans sa direction comme livraison à domicile.

(*L'Exil selon Julia*, s. 206)

2. Sur une autre caisse placée au chevet du lit, elle avait posé son **panier caraïbe** contenant nos bons vêtements.

(*La Rue Cases-Nègres*, s.141)

3. Une négresse du Morne des Esses lui charriait un **panier caraïbe** tressé en rouge et noir selon un geste immémorial, et hurlait ses trente ans de patience sur le travail des fibres.

(*Texaco*, s. 422)

4. Le dimanche suivant, j'entassai dans un **panier caraïbe** quelques robes de ma mère et trois jupons.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 37)

5. Aussitôt entré dans la maison, elle m'a emmené à l'étage, a ouvert avec précaution un **panier caraïbe** usagé, pour en sortir une splendide robe de popeline bleue.

(*Eau de Café*, s. 151)

- DCF – pannýé karayib « panier caraïbe »

pois-doux (m.) - sladké plody, které tvarem připomínají hrášek

1. Et s'ajoute à notre prestige les petits fruits que nous avons dégusté, le ru que nous avons découvert, les pieds de **pois-doux** que nous avons rencontrés et que nous irons visiter lorsque les fruits en seront mûrs.

(*La Rue Cases-Nègres*, s.28)

2. (...) et soudain naît un arbuste que tu ne distingue pas au mitan des pieds de **pois-doux** et de l'arbre à ricin.

(*Eau de Café*, s.156)

3. Planter raziés à griffes là où la terre tremblote : **Pois-doux**, Poirier-pays, Pommier-rose, pieds-zoranges.

(*Texaco*, s. 168)

- DCMF – pwa-dou « pois doux (fruit sucré comestible que porte un arbre de la famille des mimosacées) »

rhum vieux (m.) -tmavý rum

1. Je lui offris un **rhum vieux**.

(*Texaco*, s. 40)

- DCMF – wonm-vié « rhum vieux (de couleur brun foncé) »

tête calendée – čepec z madrasu, který je součástí tradičního kreolského ženského kostýmu

1. [...] et des aunes de madras dans lesquelles une aiguille du quartier lui taillait de belles gaules ou des **têtes calendées**..

(*Texaco*, s. 85)

- DCMF – tet-kalanndé « tête de femme attachée à l'aide d'un madras (*tête calendée* en F.R.A.) »

4.3.1.5

4.3.1.6 Kompozita tipu N + N

abricot-pays (m.)

1. [...] attarde tes yeux sur leur peau blanche tachée de son, sur leurs cheveux rouges comme la pulpe de l'**abricot-pays** arrivé à la maturité d'un gris félin, [...]
(*Eau de Café*, s. 178)
 2. Ma toute savane, que sais-tu de l'arbre à pain, de l'**abricot-pays**, et du poirier séché ?
(*Texaco*, s. 174)
- DCMF – zabriko-péyi « abricot tropical (*abricot-pays* en F.R.A.). N. Sc. *Mammea Americana* », DCGF – zabriko « abricot de Guyanne », DCF – zabriko « abricot des Antilles (*Mammea Americana*). »

amandier-pays (m.)

1. Un endroit où poussaient, superbes, des **amandiers-pays** et des raisiniers-bord-de mer très âgés.
(*Eau de Café*, s. 133)
2. [...] et après nous avoir roulés plusieurs fois sur nous-mêmes, au point que nous perdions le souffle et haletions et supplions, apeurés et défaits, nous jeta sur une anse tranquille, plantée d'**amandiers-pays**.
(*Moi, Tituba sorcière*, s. 259)

Blanc-pays (m.)

1. [...] cette canne que les coupeurs abattent avec de grandes démonstrations de vigueur comme s'ils voulaient prouver quelque chose au ciel. Ou alors au **Blanc-pays**.
(*Eau de Café*, s. 109)
- DCMF – blan-péyi « syn. *bétjé* », DCF – blan-péyi « blanc créole, béké. »

poirier-pays (m.)

1. [Le menuisier] accepta de lui tailler un beau cercueil dans du bois du **poirier-pays**, l'un des plus précieux qu'on possédât à l'époque.

(*Eau de Café*, s. 14)

2. Planter raziés à griffes là où la terre tremblote : Pois-doux, **Poirier-pays**, Pommier-rose, pieds-zoranges.

(*Texaco*, s.168)

- DCMF – powyé « poirier des Antilles (*poirier-pays* en F. R. A.) N. Sc. *Tabebuia pallida* Miers),. var. powyé-péyi »

taxi-pays (m.) - hromadná doprava na ostrově

1. Les malheureuses devaient donc se battre avec lui chaque jour, et chaque nuit, jusqu'à ce qu'Eugénie Labourace ramassât son corps sur les conseils d'un chauffeur de **Taxi-pays** (un nommé Sillon-d'Argent, à cause de sa manière de conduire).

(*Texaco*, s. 385)

2. Lever un bras pour stopper le **taxi-pays** qui déboule.

(*L'Exil selon Julia*, s. 184)

3. Elle tenta d'arrêter la course-poursuite des deux **taxis-pays** de Grand-Anse, le « Golem » et le « Bourreau du Nord », mais leurs chauffeurs, [...] ne lui accordèrent aucune attention.

(*Eau de Café*, s. 197)

Blanc-France (m.)

1. O Madone, trouve-leur deux **Blancs-France** ! Deux honnêtes **Blancs-France** qui les emmèneront là-bas connaître autre chose que cet univers médiocre et étroit de Grand-Anse.

(*Eau de Café*, s. 171)

2. Les békés et **blancs-france** voulaient toujours construire les maisons de leur province originelle, voulaient des murs épais afin de serrer les fraîcheurs.

(*Texaco*, s. 104)

- DCF – blan-fwans « Blanc métropolitain. »

farine-France (f.) - pšeničná mouka

1. Le pillage de notre boutique avait commencé. Sacs de **farine-France** et de pois rouge, caisses de morue salée de Norvège, barils de viande de cochon [...]

(*Eau de Café*, s. 17)

- DCMF – farin-fwans

nègre-Congo (m.) - potomek černošských pracovníků z Konga, kteří přijeli po zrušení otroctví

1. Elle chantonnait quelque chose qui ressemblait vaguement aux borborygmes des nègres-Congo et dont le sens devait à coup sûr lui échapper.

(*Eau de Café*, s. 14)

2. Un petit nègre Congo aux mollets nerveux que les contremaîtres ont déjà à l'oeil.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 270)

3. Cette chose venait d'être construite mais elle avait déjà, en cruauté placide, détruit deux **nègres-congo** soupçonnés de poison.

(*Texaco*, s. 52)

- DCMF – neg-kongo « descendant des travailleurs congolais sous contrat arrivés aux Antilles après l'abolition de l'esclavage (en même temps que les Indiens et les Chinois), afin de remplacer les Noirs créoles dans les plantations cannières »

nègre-Guinée (m.) - člověk s velmi černou pletí nebo s výraznými negroidními rysy

1. Je ne suis pas de la même nation que ces **nègres-Guinée** de Julien Thémistocle et Major Bérard.

(*Eau de Café*, s. 143)

- DCMF – neg-djinen « personne à la peau très noire ou au phénotype négroïde très marqué »

bois-flambeau (m.) - druh dřeva, které obsahuje velké množství pryskyřice a je tak vhodné k výrobě pochodní.

1. Je m'assurais d'abord qu'aucun amas de paille ne transporterait le feu dans le reste de la plantation puis j'ordonnais à quatre nègres, placés à égale distance de la touffe, d'y lancer des **bois-flambeaux**.

(*Eau de Café*, s. 222)

2. A peu près au même endroit d'où venaient de partir les hommes avec les torches, se tient Gesner haussant un morceau de **bois-flambeau** qui éclaire comme une grande allumette un petit groupe d'hommes et de femmes assis par terre, les uns en pleine lumière, les autres à peine touchés par la lueur.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 95)

bondieu-couli (m.) - kreolský hinduismus

1. [...] l'homme y organisait des cérémonies de « **Bondieu-couli** », à la grande horreur des catholiques et même des gens bien qui ne croyaient pas en Dieu.

(*Eau de Café*, s. 133)

- DCMF – bondié-kouli 1 « hindouisme créole (*Bondieu-Couli* en F. R. A.) »

chaîne-forçat (f.) - zlatý řetízek ve tvaru vězeňských okovů, typický antilský šperk

1. [...] sur la dame Edamise qui délaisse ses anneaux pour une **chaîne forçat** sa paillasse pour un matelas son madras pour un foulard de soie son banc pour une berceuse [...]

(*Texaco*, s. 334)

- DCMF – chenn-fôsa « collier en or à la forme d'un collier de forçat (*chaîne-forçat* ou *collier-forçat* en F. R. A.) ; var. chenn-fowsa, kolié-fowsa »

chenille-trèfle (f.) - protijed

1. Et si tu te trouves placé dans des circonstances où tu es obligé d'accepter un punch, voici une fiole de **chenille-trèfle** : Verses-en trois gouttes dans ton verre en catimini...

(*Eau de Café*, s. 270)

2. Des guérisseuses lui portaient l'huile noire des précieuses **chenilles-trèfle**, contrepoison total.

(*Texaco*, s. 422)

- DCMF – chini-tref « chenille-trèfle (sorte de contrepoison) »

chien-fer (m.)

Podle DCMF jde o plemeno, které nemá srst a neštěká (česky nazývané *mexický bezsrstý pes* nebo *mexický naháč*). Legendy prý tyto psy označují za pomocníky čarodějnic, protože se o nich říká, že vidí ve tmě. Druhé jméno kompozita *fer* (*železo*) odkazuje na jeho barvu.

1. Pas une mamzelle ou une dame, hormis son épouse, ne fut forcée au cours de la nuit par ce **chien-fer** de Julien Thémistocle.

(*Eau de Café*, s. 100)

2. Ce **chien-fer** investit le Quartier en pleine nuit de pleine lune, comme crapaud-envoyé, porteur d'un maléfice.

(*Texaco*, s. 184)

3. Un bougre qui te crie en créole est un vieux nègre de la race malélevée, **chien-fer** rosse assurément

(*L'Exil selon Julia*, s. 210)

4. Il le retrouva en cendres, gris comme un **chien-fer**, assis devant la porte dessous une inscription qu'il menaçait du poing en hurlant *O isalop ou sé té pé siyen*, Oh isalope tu aurais pu signer...

(*Texaco*, s. 99)

- DCMF - varianta chen-fè

cochon-planche (m.) - kreolské prase

1. La négresse emporta son bien et monta au quartier En Chéneaux où elle nourrissait un **cochon-planche** de la plus belle allure.

(*Eau de Café*, s. 100)

2. De paniers, d'ignames, de pattes-bananes, de dachines, de pois-sentis, de poules-paille et **cochons-planches**, ils étouffaient le port.

(*Texaco*, s. 104)

- DCMF – kochon-planch « cochon créole au poil noir et aux flancs très plats (*cochon-planche* en F. R. A.) », DCF – kochon-planch « cochon créole dont la viande est très peu grasse »

collier-forçat (m.)

Collier-forçat je jeden z typických antilských šperků, podle DCMF jde o náhrdelník ze zlata, který má tvar řezu otroků. V antilské francouzštině se pro něj používá také označení *chaîne-forçat*.

1. Dès cet instant, la mulâtresse se cloîtra dans sa chambre au milieu de ses couffins en cachibou, de ses poupées qui fermaient les yeux quand on les couchait, de ses **colliers-forçat** en or massif, de ses boîtes de biscuits de Bretagne (...)

(*Eau de Café*, s. 53)

- DCMF – kolié-fowsa « syn. chenn-fowsa »

collier-choux (m.) - náhrdelník složený ze zlatých kuliček

1. Cela lui ramenait de quoi s'acheter grain après grain un **collier-choux** massif et des aunes de madras [...]

(*Texaco*, s. 85)

2. [...] atmosphères des rues d'En-ville... sons du Quartier des Misérables... l'odeur des pommes-cannelle... un **collier-chou**... café chaud... bois-brûlé... un soulier neuf... visages... personnes... gestes... gouttes d'une eau des yeux...

(*Texaco*, s. 474)

- DCMF- kolié-chou « bijou créole (collier composé de boules en or ou dorées), (*collier-chou* en F. R. A.), DCGF – kolyéchou « collier de perles d'or faisant plusieurs fois le tour de cou »

femme-matador¹ (f.) – silná žena, která dokáže čelit životním zvrátům

1 La plus incrédule de toutes était bien entendu Eau de Café, **femme-matador** à la langue si bien pendu qu'elle se permettait même de décontrôler en public les paroles des deux fiers-à-bras de Grand-Anse, en particulier Major Bérard.

(*Eau de Café*, s. 205)

2. Mais **femme-matador**, j'avais trop vécu pour demeurer ainsi.

(*Texaco*, s. 40)

- DCMF – fanm-matadò¹ « forte femme ; syn. fanm-madé, mal-fanm », DCF – matadò² « femme antillaise sachant faire face aux vicissitudes de la vie »

femme-matador² (f.) - prodejná žena

1. Je ne comprends pas qu'on m'ait traitée de **femme-matador** parce que, deux ou trois mois après qu'il a mis sa Passionise en case, il est venu me forcer dans les cannes.

(*Eau de Café*, s. 113)

2. A onduler de la hanche telle une **femme matador**.

(*Texaco*, s. 210)

- DCMF – fanm-matadò² « femme un peu vénale »

fourmi-manioc (f.) -mravenec žijící v maniokových polích

1. Vous vous dépêchez alors de m'accabler de vos critiques mordantes de **fourmi-manioc** [...]

(*Eau de Café*, s. 108)

2. On aurait juré une tralée de **fourmis-manioc** qui vous rongeaient le front [...]

(*Eau de Café*, s. 115)

- DCMF – fonmi-manyok « fourmi qui vit dans les champs de manioc (*fourmi-manioc* en F. R. A.), DCF – foumi « fourmi, var. fonmi/fòmi. foumi-mannyòk »

maître-coqueur (m.) - svůdník, donchuán

1. Bravo, monsieur Ali Tanin, vous êtes un **maître-coqueur**, toutes les poules et poulettes des alentours craignent vos ergots, mais pourquoi ne vous êtes-vous jamais attaqué à Antilia, hein ?

(*Eau de Café*, s.27)

2. [...] vivier facile dont mon Basile (comme des centaines d'autres, **maîtres-coqueurs** à beaux-airs) s'alimentait sans peine [...]

(*Texaco*, s. 292)

- DCMF – met-kok « don juan, dragueur »

marie-honte (f.) - rostlina, jejíž listy reagují na dotyky tak, že se zavřou

1. [...] puis revint à ses charpenteries d'En-ville, démolie comme une bourrique dans les épines d'une **Marie-honte**.

(*Texaco*, s. 118)

2. L'échancrure qu'il avait tracée avec tant et tellement d'amour sur le pourtour des grands bois était simplement envahie par des icaquiers et de l'herbe **Marie-honte**.

(*Eau de Café*, s. 197)

- DCMF – mari-wont « petit arbuste dont les feuilles se ferment quand on les touche (*marie-honte* en F. R. A.) »

pied-bois (m.) - strom

1. Les **pied-bois** n'ont pas de feuilles et le ciel pas de couleur.

(*L'Exil selon Julia*, s. 55)

2. Autour de l'espace dégagé, retiens la terre blessée par une pile de grosses roches, et plantes-y des **pieds-bois** qui poussent sans réfléchir.

(*Texaco*, s. 170)

3. [...] mes cuisses largement écartées recevant le tronc d'un **pied-bois** gigantesque qui arborait parfois la prestance d'un fromager.

(*Eau de Café*, s. 282)

- DCMF – piébwa « arbre », DCGF – pyébwa « arbres divers, pied de l'arbre. »

pomme-cannelle (f.)

1. Septembre : cueillir et vendre. C'est **pommes-cannelle**, c'est corossol, quénettes et sapotilles.

(*Texaco*, s. 177)

- DCMF – ponm-kannel « pomme-cannelle (variété d'anone au fruit manchonné qui pousse dans les basses régions sèches). N. Sc. *Annona squamosa* L. »

pomme-Cythère (f.) - *Spondias dulcis*

1. Le vent [...] va secouer dans leur sommeil les **pommes-Cythère**, les mangos, [...]

(*L'Exil selon Julia*, s. 34)

2. Maître du Présent/ Du Passé et de l'Avenir/ Toi sans qui la terre ne porterait rien/
ni icaque, ni pomme-surette,/ ni pomme liane, ni **pomme cythère** [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 34)

- DCGF – ponm-sité « pomme de Cythère (*fruit*) », DCF – ponm-sité « Cythère. »

poteau-mitan (m.) - centrální sloup konstrukce

1. Une femme redresse une gerbe de petits drapeaux tricolores qui avait été mal arrimée au **poteau-mitan** du marché.

(*Eau de Café*, s. 237)

- DCGF – potto-mitan « poteau central dans une construction, personnage principal dans une opération ou un groupe, guide », DCMF – potto-mitan¹ « pièce maîtresse, poutre principale », potto-mitan² « centre, point central ; colonne vertébrale »

samedi-gloria (m.) - Bílá sobota

1. Dans sa chambre, Eau de Café [...] prenait une palme de **samedi-gloria** qu'elle sauçait dans de l'eau bénite et aspergeait tous les coins et recoins avec soin.

(*Eau de Café*, s. 47)

2. Péloponèse Marcelle, tombée du Morne Rouge un **samedi Gloria**, aimait une sorte de nègre à chapeau qui restait du côté du Pont-de-Chânes.

(*Texaco*, s. 358)

3. On organiserait le **samedi-gloria** et on couvrirait la voix des tambours à l'aide de vieux sacs de guano.

(*Eau de Café*, s. 197)

- DCMF – sanmdi-gloriya « Samedi saint »

4.3.1.7 Kompozita typu N + de + N

caca de chien (m.)

1. Tu sera plus bas qu'un zéro placé devant un chiffre pour moi, un **caca de chien**, voilà !

(*Eau de Café*, s. 189)

- DCMF - kaka-chien « bon à rien (fr. *caca de chien*). syn. Initil »

herbe de Guinée (f.) - druh trávy

1. [...] une déveine très supportable, parce que ancestrale, alors ne vient pas déranger tout ce bel ordonnancement avec des mots vastes comme des savanes d'**herbe de Guinée** [...]

(*Eau de Café*, s. 127)

2. Les esclaves le portaient à la fosse creusée dans un champs d'**herbe de Guinée** quand ils s'étaient aperçus qu'il remuait encore.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 244)

3. J'avais fini par comprendre que Médouze était mort de fatigue, que c'étaient les pieds de canne, les touffes de "para" ou d'**herbes de Guinée**, les averses, les orages, les coups de soleil, qui, le soir venu, l'avaient foudroyé.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 134)

- DCMF – zeb-djinen « herbe de Guinée »

fer de lance (m.) - had křovinář

1. Mon coutelas faisait tomber toute une pluie de lianes pour m'ouvrir le passage mais aussitôt tombées, celles-ci se métamorphosaient en **fers-de-lance** qui se dressaient sur leur queue, hiératiques, et semblaient m'observer.

(*Eau de Café*, s. 127)

maman de l'Eau – mořská panna (postava kreolských povídek)

1. Quand ils rentrent avec leurs proies, les anciens ricanent en expliquant qu'ils ont été entraînés à leur insu dans des cavernes sous-marines, fort loin de la côte, par des **Mamans d'Eau**, sortes de femmes-poissons terrifiantes, et que s'ils avisaient de les manger, ils perdraient aussitôt l'esprit.

(*Eau de Café*, s. 114)

2. Comme quoi cette ravine n'était pas bonne ravine, car dans cette ravine vivait non pas une **Manman dlo**, mais une de ces sirènes dont s'émeuvent les blancs-france.

(*Texaco*, s. 187)

- DCMF – manman-dlo « divinité aquatique, mi-femme mi-poisson, que l'on dit vivre dans les rivières ou les embouchures (*manman de l'eau* en F.R.A.) », DCGF – manman-dilo « Manman de l'eau : personnage mythique cité dans les contes », DCF – manman-dlo « sirène »

pou de bois - termit

1. [...] nous écarquillons les yeux à travers les fentes des cloisons rongées par des colonies de **poux de bois**.

(*Eau de Café*, s. 58)

2. Juste pour voir si rien n'avait bougé, si les **poulbwa** n'avaient pas mis sa case à terre [...]

(*L'Exil selon Julia*, s. 123)

- DCMF – poul-bwa « pou de bois, termite », DCF – poulbwa « termite »

ravet d'église (m.) - pobožnůstkářka

1. (s'il fallait en croire Carolina Danta, dévote **ravet d'église** qui vivait avec nous)

(*Texaco*, s. 32)

2. [...] hormis la poignée de **ravets d'église** à qui il baillait la communion sans confession tous les beaux matins à six heures vingt-cinq.

(*Eau de Café*, s. 70)

- DCMF – ravet-légliz « bigot », DCF – ravèt-légliz « rat d'église, grenouille de bénitier, bigote »

4.3.1.8 Kompozita typu N + à + N

arbre à pain (m.)

Podle slovníku TLF jde o „nespisovný název pro chlebovník“⁶⁸, tedy tropický strom, jež plodí chléb - ve smyslu : „to, co chléb připomíná svou chutí nebo vzhledem“⁶⁹.

1. La feinte plénitude du ciel, sa bleuité désinvolte, le silence qui tient sous son emprise les manguier, les **arbres-à-pain**, les bananiers et les goyavier [...]

(*Eau de café*, s. 89)

2. Mais, au flanc du morne, s'éparpillaient des cases, parmi quelques cannes, des manguiers et de grands **arbres-à-pain**, formant un quartier appelé le Haut-Morne.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 129)

3. Mois de juillet. Achever de planter. Nettoyer, nettoyer, visiter l'**arbre à pain** qui s'offre jusqu'en novembre, visiter ce qui donne.

(*Texaco*, s. 177)

- DCMF – labapen « (arch.) arbre-à-pain N. Sc. *Artocarpus altilis*, var. *pié-fiyapen* », DCF – arbre-à-pain « pyé fuyapen, pyé-foubap, fuyapen »

fruit à pain (m.) - plod chlebovníku, jehož moučnatá dužnina připomíná chléb

1. Elle lui soulignait l'odeur de la cannelle, du vanillier montant, du **fruit à pain** bleu que brise un manicou, [...]

(*Texaco*, s. 114)

⁶⁸ „Nom vulgaire du jaquier. (Dict. XIXe et XXes.)“ TLF, *pain* C 2

⁶⁹ „ce qui fait penser au pain par son goût ou son apparence“ TLF, *pain* C 2

2. Hier soir, ma maman a fait du bon manger, déclare Roman avec ses gestes de grande femme : migan de **fruit-à-pain** et guele de cochon.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 22)

3. Trois **fruits à pain** qui enflaient dans les branches.

(*L'Exil selon Julia*, s. 215)

4. Méfiez votre corps citoyens, l'En-ville n'offre pas de saisons **fruits-à-pain**.

(*Texaco*, s. 151)

- DCMF – friyapen « fruit à pain. var. fouyapen, penbwa »

herbe à lapins (f.) - *Sonchus oleraceus*

1. On jure que le champ où nous allons chercher l'**herbe à lapin** et les graines-Job.

(*L'Exil selon Julia*, s. 199)

2. Je t'avais pourtant prévenue que l'**herbe-à-lapin** de l'habitation, il ne la fait pas arracher exprès pour attirer les petites filles qui sont sur le point de devenir des femmes.

(*Eau de Café*, s. 279)

3. Sa main envoûtait la mandoline en haut, l'ensorcelait en bas, et les cordes libéraient une mousseline de musiques nouées comme l'**herbe à lapins** aux belletés de son chant.

(*Texaco*, s. 185)

4. Notre futur Christ fut donc transporté comme une touffe d'**herbes-lapin** au dos de notre Major.

(*Texaco*, s. 38)

4.3.1.9 Kompozita založená na větách a úslovích

bourse-ou-la-vie (m.) - loupežník

1. [...] elle ferait mieux de regagner ses pénates d'En Chéneaux au lieu d'aller drivaiiller à Fort-de-France où les **bourse-ou-la-vie** rançonnaient les gens à qui mieux mieux.

(*Eau de Café*, s. 291)

- DCMF – bousoulavi « (arch.) bandit de grand chemin (fr. *la bourse ou la vie*) »

4.3.1.10 Kompozita s rozvíjejícími členy

N/N + N

Radio-bois-patate (f.) - lidské řeči

1. A ce stade du conte, Radio-bois-patate, contrairement à son habitude, n'offre qu'une seule et unique version : [...]

(*Eau de Café*, s. 144)

- DCMF – radio-bwa-patat « téléphone arabe ; rumeur publique. var. radio-bonm-siwo », DCF – radyo bwa-patat « téléphone arabe, radio-trottoir ; var. radyo-babogyèl »

N/A + N

tambour-bel-air (m.) - druh bubnu

1. Il te lancera : « Te voici, me voilà ! », simulant de mouvements subtils du poignet le déchaînement du **tambour-bel-air** qui a commencé à rouler dans un coin du marché.

(*Eau de Café*, s. 272)

2. [...] il est incapable de prendre la voix qui fait tressaillir et chamader le coeur à l'imitation du **tambour-bel-air**.

(*Eau de Café*, s. 179)

- DCMF – tanbou-bèlè « tambour utilisé dans la danse *bèlè* (*bel-air* en F. R. A.)

N/N de N

raisinier-bord-de-mer (m.)

1. Un endroit où poussaient, superbes, des amandiers-pays et des **raisiniers-bord-de mer** très âgés.

(*Eau de Café*, s. 133)

- DCMF – rézigné¹ « raisinier-bord-de-mer. N. Sc. *coccoloba uvifera*. Arbre de la famille des polygonacées qui donne de petits fruits violacés, charnus et sucrés.

crabe-c'est-ma-faute (m.) - druh kraba

1. [...] mais au moment de m'appuyer sur le rebord de la fenêtre, j'ai déviré en arrière tel un crabe-c'est-ma-faute.

(*Eau de Café*, s. 270)

- DCMF – krab-senmafot « crabe violoniste (doté d'une énorme pince avec laquelle il semble battre sa coulpe sans arrêt et d'une autre beaucoup plus petite). N. Sc. *Uca tangeri* »

Marianne-la-peau -figue – karnevalová maska z listů banánovníku

1. « Je ne voudrais pas m'imaginer non plus que tu allais à la rencontre de cette **Mariane-la-peau-figue** prise d'enfollement qu'est Antilia.

(*Eau de Café*, s. 252)

2. Et elle lui exécutait la danse-bonda des **Marianne-lapo-figue**, hanches désarticulées sous des salves de plaisirs.

(*Texaco*, s. 212)

- DCMF – mariyàn-lapo-fig « déguisement de carnaval composé de feuilles de bananier sèches »

4.3.2

4.3.3 Adjektiva

PP + PP⁷⁰

Cravaté-laineté - úhledný

1. C'est pourquoi dans le premier cas tu doit parler ton français **cravaté-laineté** et dans l'autre le créole.

(*Eau de Café*, s. 252)

- DCMF – kravaté-lennté « se vêtir d'un complet veston, être tiré à quatre épingles »

Collé-serré - namáčknutý

1. Prendre place dans l'engin, **collés-serrés**, les uns contre les autres, une épaule haussée sous le menton d'un homme clair à moustache souriante, un coude entré dans l'estomac d'une femme indienne dont les yeux voyagent au delà du temps présent.

(*L'Exil selon Julia*, 184)

- DCMF – kolé-séré « danse dans laquelle les cavaliers sont très rapprochés, slow »

⁷⁰ participe passé + participe passé (příčestí minulé)

4.4 Slova tvořená přejímáním z cizích jazyků

4.4.1 Slova přejatá z indiánských jazyků

Slova z indiánských jazyků byla přejímána již v 16. století při kontaktu prvních objevitelů s původním karibským obyvatelstvem.

ajoupa (m.)

Podle slovníku TLF se jedná o výraz regionální, exotický, který byl přejat z jazyka tupi (*aiupaue*). Jeho význam je „chýše postavená na kůlech a pokrytá větvemi, listím nebo rákosím“⁷¹.

1. En ce temps-là, Caraïbes, Arawaks, colons français et premiers esclaves africains vivent sous des Carbets et de petits abris de branchages appelés **ajoupas**.

(*Texaco*, s. 13)

2. Elle [architecture] tenait à la fois de la case à nègre, de l'**ajoupa**, de la maison de béké et du temple hindou [...]

(*Eau de Café*, s. 133)

3. « Là-haut dans les bois, Il y a un **ajoupa** !/Personne ne sait ce qui est là-dedans/Personne ne sait qui l'habite [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 248)

- DCMF – ajoupa « (car.) hutte de branchage d'origine caraïbe que l'on construisait de manière temporaire en forêt ; var. joupa », DCF – joupa « cabane, paillotte, abri léger »

anoli (m.)

1. Aucun moustique n'avancait dans la case, aucune mouche, aucun **anoli**, aucun ravet, aucune araignée, aucun merle n'y égarait son aile.

(*Texaco*, s. 234)

⁷¹ „Hutte élevée sur des pieux et recouverte de branchages, de feuilles ou de jonc.“ TLF

2. Je me change en « **anoli** » et je tire mon couteau quand les enfants s'approchent de moi, armés de petits lassos de paille.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 272)

3. Les **zandolis** se comptent par nations sur la propriété. Il y en a des verts à gorge jaune, des marrons tiquetés de noir, des rouges à tête multicolore.

(*L'Exil selon Julia*, s.198)

- DCMF – zanndoli « (car.) petit lézard vert (*anolis* en F. R. A.). N. Sc. *Anolis roquet roquet* »

caïmite (f.) – kulaté plody zelené nebo nachové barvy a sladké chuti

1. Lui-même à la longueur de journée mangea de grosses **caïmites** comme on l'y invita.

(*Texaco*, s. 158)

2. Je volais les oranges de Mam'zelle Edouarzine, les mangues de M. Ténor, les grenades de Mme Sequédan, les **caïmites** de Mme Uphodor.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 129)

3. Sa chair au parfum de **caïmite** mûre, déclenchait en moi une excitation incontrôlable.

(*Eau de Café*, s. 61)

- DCMF – kayimit « (car.) caïmite (fruit). N. Sc. *Chrysophyllum cainito* L. »

canari (m.)

Výraz *canari* pocházející, podle TLF, z karibského jazyka galibi (*canáli* – země) označuje nádobu z pálené hlíny. Jeho používání se rozšířilo až do Afriky a dnes jej můžeme najít také v některých variantách tamní francouzštiny.

1. Elle enfonçait la louche dans les gros **canaris** et distribuait aux rescapés la pitance de leur jour.

(*Texaco*, s. 210)

2. Elle raconte ainsi toute sa journée ; les incidents, les querelles, les plaisanteries de la plantation ; s'indigne si sérieusement, que je crains de la voir briser le **canari** ou le bol qu'elle est en train de rincer.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 15)

3. Des cantines rouillées de larmes, des bêtes-à-feu qui veillent le cercueil de l'amour, une ménagerie d'années empaillées, des vieux **canaris** percés aux fesses qui n'ont pu retenir le bouillon de jeunesse ?

(*L'Exil selon Julia*, s. 22)

4. Demeurée seule, j'allumai le feu entre quatre pierres, calai mon **canari** et jetai dans l'eau un piment et un morceau de cochon salé pour me faire un ragoût.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 37)

- DCGF – kannari « marmite, faitout », DCMF – kannari « var. kannan (car. ; arch.) terrine en terre cuite »

coui (m.) - polovina vydlabané dýně používaná jako nádobi

1. Les pêcheurs de Texaco me portaient chaque jour un **coui** de poissons rouges ou une chair de lambi que j'assaisonnais avec des gestes automatiques, ou que j'oubliais dans le **coui** sur la table, où les mouches averties venaient mener leur bal.

(*Texaco*, s. 476)

2. [...] elle se compose un déjeuner semblable dans un **coui** qu'elle cale bien soigneusement dans son panier de bambou avec quelques accessoires [...].

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 18)

3. Il me servit au lit dans **coui**, avec une cuiller qu'il avait sculptée et décorée de motifs triangulaires.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 42)

4. Elle regarde la télévision bien tard, avec une volonté passionnée de voir les autres faces du monde qu'elle rassemble dans un **kwi**.

(*L'Exil selon Julia*, s. 131)

- DCMF – kwi « (car.) demi-calebasse évidée servant d'instrument de cuisine », DCF – kwi « coui (moitié de calebasse) »

mabi (m.) - kvašený nápoj vyrobený z dřeva stejnojmenné rostliny, slazený, ochucený zázvorem ; výraz přejatý z jazyka galibi.

1. Mme Popo était gentille aussi : elle vendait du corossol le matin et fabriquait du **mabi**.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 141)

2. À la tête de sa paillasse, il logeait une bière d'écorce que les Caraïbes criaient **Mabi** et dont les vertus l'aidaient à chevaucher vaillant quelque négresse fascinée.

(*Texaco*, s. 77)

3. Et, bien entendu, il buvait chaque matin (sans rien sur l'estomac), trois oeufs mois battus dans du **mabi** ancien.

(*Texaco*, s. 183)

- DCGF – mabi « boisson à base de décoction de bois mabi, de gingembre, de sirop de canne ou de sucre », DCMF – mabi «(car.) mabi (infusion fermentée d'un arbre appelé bwa-mabi qui a des propriétés diurétiques). N. Sc. *Colubrina elliptica*. »

margouillat (m.) - gekon (*Hemidactylus mabouia*)

1. Au mur, se trouvent encore [...] ce tableau aux affreuses teintes fauves représentant une chasse aux daims derrière lequel gîtait un lézard **margouillat** [...]

(*Eau de Café*, s. 153)

2. Grenouilles, zandolis, serpents et **mabouyas**... On raconte des histoires folles sur les mabouyas.

(*L'Exil selon Julia*, s. 197)

- DCF – mabouya « margouillat : sorte de lézard beige un peu transparent, aux pattes terminées par des ventouses. Il pousse le soir (les plus gros) un cri surprenant fait de « croc-croc ». », DCMF – mabouya «(car.) gecko, sorte de caméléon (*margouillat* en F.R.A.) »

migan (m.) - kaše připravovaná nejčastěji z plodu chlebovníku ; výraz přejatý z jazyka tupi

1. Hier soir, ma maman a fait du bon manger, déclare Romane avec des gestes de grande femme : **migan** de fruit-à-pain et gueule de cochon.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 22)

2. Elle va bailler son **migan**-fruit-à-pain à Papa Bouboule et crier les enfants de Daisy.

(*L'Exil selon Julia*, s. 34)

3. Elle leur portait un surplus de **migan** que les soldats mâchaient dans les couloirs du Fort en imaginant que c'était du manger.

(*Texaco*, s. 210)

- DCF – migan « 1. mélange, purée ; 2. mélange, confusion, méli-mélo », DCMF – migan¹ « purée de fruit à pain », migan² « mélange ; méli-mélo ; imbroglio », DCGF – migan « purée grossière à base de fruit à pain »

ravet (m.)

Výraz *ravet* je přejatý z jazyka karaib, je jím označován druh velkého švába, který žije na Antilách.

1. J'y avais écrasé des mouches, des **ravets**, des bêtes à mille pattes.

(*Texaco*, s. 265)

2. *Poulbwa*, **ravets**, et souris dorment et dînent en dedans.

(*L'Exil selon Julia*, s. 15)

- DCMF – ravet « cancrelat », DCF – ravèt « blatte, cafard, cancrelat »

4.4.2 Slova přejatá z angličtiny

Coulis (m.) - Ind

Výrazem *coulis* (psáno také *koulis*), který podle DCMF pochází z anglického pidžinu (*coolee*), jsou na Antilách označováni dělníci z Indie, kteří byli na práci najati po zrušení otroctví.

1. D'abord les Caraïbes, puis nous, les nègres, ensuite les **coulis** !

(*Eau de Café*, s. 39)

2. Des **koulis** se pendaient aux branches des acacias dans les habitations qu'ils incendiaient.

(*Texaco*, s. 47)

3. [...] Blancs à cheveux grainés, Chinois blancs dans l'ombre d'un comptoir, Indiens malabars sombres, ombres de **coolies**, nez tranchants, cheveux d'huile noirs, rasant les vitrines de magasins qui offrent [...]

(*L'Exile selon Julia*, s. 181)

- DCMF – kouli « Indien (de l'Inde) de l'anglais pidginisé coolee », DCGF – kouli « hindou », DCF – kouli « Indien originaire de l'Inde habitant les Antilles (péjoratif) »

mango/mangot (m.) - mango

1. L'Adrienne tomba sur son lit comme un **mangot** cueilli.

(*Texaco*, s. 239)

2. [...] on pouvait, se déroband à toute surveillance, se livrer à la cueillette des **mangos** qui jaunissaient aux arbres, admirer un vieux crocodile.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 246)

3. Elle est assise sur un nuage. Elle rit et mange des **mangos** roses.

(*L'Exil selon Julia*, s. 218)

4. Dehors le vent se leva. Je l'entendis faire tomber des arbres une grêle de **mangots**.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 261)

- DCMF – mango « mangue de petite taille (*mangot* en F.R.A.) », DCF – mango « mangue (*Mangifera indica*) »

pitt (m.) - kohoutí aréna

1. Il avait l'allure d'un coq de combat (mais l'Adrienne Carmélite Lapidaille n'apparaissait jamais dans les paris des **pitts**).

(*Texaco*, s. 260)

2. Parfois je me fais coq guimbe dans le **pitt** et je me soûle de braillement bien plus que de rhum.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 272)

- DCMF – pit « gallodrome (angl. *pit*) », DCF – pit/pit-a-kòk « gallodrome »

tray (m.) - dřevěný podnos používaný k transportu a vystavení zboží

1. L'une portant un **tray** sur la tête et criant le client : « Doudou-chéri, vient acheter dans mes mains ! »

(*L'Exil selon Julia*, s. 180)

2. Elle fait des rochers de coco et des gâteaux qu'elle étale, pour les vendre, dans un petit **tray** posé sur le rebord de sa fenêtre.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 111)

- DCGF – tré « plateau en bois servant au transport et à la vente de produits divers, trait », DCMF – tré « grand plateau en bois sur lequel les vendeuses de légumes transportent ou exposent leurs produits (angl. Tray) », DCF -tré « plateau large en bois à bords relevés (de l'anglais Tray) »

4.4.3 Slova přejatá ze španělštiny

morne (m.) - kopec, hora

1. Près des rivières, des champs de cannes, des **mornes** et bois.

(*L'Exil selon Julia*, s. 22)

2. [...] Eau de Café se souvenait de l'avoir aperçu à travers **mornes** et savanes poussant devant lui une brouette chargée de vêtements et de quincaillerie.

(*Eau de Café*, s. 90)

3. Théodorus devant, ses deux aides derrière, mon papa au milieu, ils affrontaient les **mornes** boueux, les ravines glissantes, escaladaient les éboulis de terre rouge et la bouleverse des arbres tombés.

(*Texaco*, s. 79)

4. Nous descendîmes ainsi tout le sentier qui circulait du haut en bas du **morne** [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 88)

5. Comme ayant terminé ma récitation, je m'arrêtais aussi essoufflée que si j'avais remonté un **morne** en courant, elle me dit : [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 47)

toponyma

1. C'est moi, oui, Iréné Stanislas, enfant d'Epiphanie de **Morne** l'Etoile [...]

(*Texaco*, s. 23)

2. Quand les trois mulâtres descendirent dans la commune du **Gros-Morne**, on réalisait sans stupeur qu'ils apprêtaient eux aussi à suivre la Vierge du Grand Retour.

(*Eau de Café*, s. 168)

3. Certaines baraques sont même inhabitées, fermées ou grandes ouvertes, car tous les travailleurs du **Petit-Morne** ne demeurent pas à la rue Cases.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 22)

- DCGF – morn « mont, petite élévation », DCMF – mòn « (esp. *morro*) petite colline (*morne* en F.R.A.) », DCF – mòn « morne, colline, butte, côté, montée »

4.4.4 Slova přejatá z kreolštiny

cocomerlo (m.)

Podle slovníku DCMF jde o „nekvalitní rum s vysokým obsahem alkoholu“⁷².

1. Mon Esternome en prit une sorte de langueur, terrible comme un gros-poil, qu'il dissipait dans le cocomerlo des cabarets détenus par les Libres.

(*Texaco*, s. 89)

2. Il éructait, la bouche puant le rhum coco-merlo qu'on lui baillait gratuitement à la distillerie de Fond Gens-Libres [...]

(*Eau de Café*, s. 101)

coucoune (f.) - ženské pohlaví

1. De plus la **coucoune** blanche est réservée aux Blancs depuis que le monde est monde et non pas à la couleur.

(*Eau de Café*, s. 98)

2. Elle ne lui accorda, par la suite, qu'une **coucoune** immobile, ensommeillée très vague, ouverte en treize largeurs pour lui autoriser un plaisir solitaire.

(*Texaco*, s. 89)

- DCF – koukoune « sexe de la femme »,

fifiner (intrans.) - mžít

1. A l'approche de midi, toute allée et venue avait cessé et une pluie **fifina** sur le bourg, laissant dans l'air une senteur douce-amère qui angoissa Eau de Café.

(*Eau de Café*, s. 20)

2. Aux premières heures, sa voix paraissait maintenant tamisée, puis **fifinant** jusqu'au soir sans tonner dans la case.

(*L'Exil selon Julia*, s. 213)

- DCMF – fininé/fifinen « pleuvoir à fines gouttes », DCF – fininé « pleuviner, pluviner, bruiner, brouillasser »

⁷² « rhum à haute teneur alcoolique et de mauvaise qualité » DCMF, koko-merlo

longviller (trans.) - sledovat

1. ... même si le commandeur n'avait plus de fouette, il était debout exactement pareil, le citoyen béké malgré sa citoyenneté passait aux mêmes heures et sur le même cheval, **longvillait** le travail avec les mêmes yeux.

(*Texaco*, s. 149)

2. Théodorus avait perdu l'envie de chanter ou même de **longviller** vers les cases de nègres libres.

(*Texaco*, s. 82)

3. Ils sont là, serrés derrière La Roche, ils **longvillent** le moment où ils pourront débarquer ... sans doute cette nuit, pendant qu'on n'est pas sur nos gardes...

(*Eau de Café*, s. 77)

- DCMF – lonviyé « (fr. *longue-vue*) surveiller, observer discrètement », DCGF – longviyé « scruter, regarder attentivement », DCF – lonviyé/longviyé « lorgner, épier, surveiller »

man (f.) - paní

1. Dans l'En-ville [...], il y a les **Man** et les Madame. C'est pas pareil. La **Man** te parle en créole. La madame te parle en français. [...] La **Man** se souvient des mornes et des campagnes et des champs. La madame ne connaît que l'En-ville (ou fait semblant).

(*Texaco*, s. 252)

2. Ce n'était pas une Ashanti mais comme ma mère et Yao, mais une Nago de la côte, dont on avait créolisé en **Man** Ya, le nom de Yetunde.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 21)

3. Tandis que manman restait au bourg auprès de **Man** Bouboule, nous montions chez **Man** Ya.

(*L'Exil selon Julia*, s. 218)

4. Des matrones hystériques, menées par **Man** Léonce, tapaient du poing contre le bois vermoulu de notre devanture [...]

(*Eau de Café*, s. 16)

- DCMF – man « madame »

pipiri (m.)

Podle DCMF výraz *pipiri* v kreolštině označuje ptáka, jehož zpěv ohlašuje svítání, v přeneseném slova smyslu pak *svítání*.

1. On le vit descendre à l'heure du chant d'oiseau **pipiri**.

(*Texaco*, s. 128)

2. Sur la tête de mon fils Ali, je jure que demain matin au chant de l'oiseau **pipiri**, je baigne tout le bourg de Grand-Anse plus les campagnes d'etcetera de culottes noires, les amis !

(*Eau de Café*, s. 192)

3. Mais lorsqu'elle lui eut montré la roche, il en fut comme qui dirait bouleversé et le lendemain au **pipiri** du jour, il lança au voisinage [...]

(*Eau de Café*, s. 192)

4. Nul ne sait d'où il puisait la force de se réveiller avant le **pipiri**, d'escalader ses échelles et ses poutres, de garder l'équilibre en maniant tête en bas sa longue scie égoïne.

(*Texaco*, s. 78)

5. Elle désigne des kyrielles de jaloux, des estrapades au **pipirit** chantant, des gourmandes de démons et des marinades de sorciers.

(*L'Exil selon Julia*, s. 17)

- DCMF- *pipiri*¹ « oiseau de la famille des Tyrannidés dont le chant, très matinal, annonce l'aube. N.Sc. *Tyrannus d. Dominicensis* (*pipiri* en F.R.A.). », *pipiri*² « aube, aurore. var. *pipiri*-chantant », DCGF - *pipiri* « oiseau au chant matinal et perçant », *pipiri*-chantant « au lever du jour, à l'aube »

soucounnan (m.) - člověk, který podle kreolských mýtů na noc odkládá kůži a mění se ve zlomocnou létající bytost

1. Souvent, elle rencontre des esprits égarés dans le petit matin, **soucounnans**, ombres furtives et maléfiques.

(*L'Exil selon Julia*, s. 35)

2. Il regrettait [...] ses parfumages d'encens pour les Vendredi treize, son alcali, son gros éther que les **soucounnan** pleurent [...]

(*Texaco*, s. 237)

3. Plus que l'esprit **soukounnan** qui pourtant se déplace à dos de lumière.

(*Eau de Café*, s. 298)

4. [...] dans un univers peuplé de chimères (celles que nous nommions « **soukliyan** » dans notre langue), de papillon mauves, de flûtes en bambou ciselées d'argent [...]
(*Eau de Café*, s. 324)

- DCMF – soukougnan (gwd.)/soukliyan « personne qui se transforme la nuit en créature volante (décrite souvent sous la forme d'un boule de feu) pour aller commettre des actions maléfiques », DCF – soukougnan/soukounyan/soukouyan « être mythique né de la métamorphose d'une personne qui quitterait sa peau la nuit pour se transformer en oiseau de feu »

4.4.5 Slova přejatá z afrických jazyků

zombi (m.) - duch mrtvého ve službách čaroděje (podle TLF)

1. Tu jettes une graine, il pousse une forêt qui serre méchants **zombis** et magies de sorcières.
(*L'Exile selon Julia*, s. 23)

2. Le **zombi** de Ninon lui flambait au cerveau.
(*Texaco*, s. 208)

3. [...] et qu'on n'est pas forcé de se transformer en **zombi** pour parler français – quel mal de tête, Seigneur ! [...]
(*Eau de Café*, s. 128)

4. « [...] C'est un **zombi** calenda/Qui aime bien les cochons gras... »
(*Moi, Tituba sorcière*, s. 248)

- DCMF – zonbi « (afr.) zombie (sorte de revenant), DCF – zonbi « zombi, esprit »

4.5 Sémantické zvláštnosti

Bougre (m.) - typ, chlapík, kámoš (nemá hanlivý význam)

1. Les **bougres** et **bougresses** avaient passé une sainte journée de déceptions pleine de courses apeurées.

(*Texaco*, s. 124)

2. « Dis-moi, mon **bougre**, la Syrie est-elle plus grande que la France ? »

(*Eau de Café*, s. 100)

3. Nous sommes là aussi, soudés autour d'elle, craignant à tout moment de voir le **bougre** abandonné se dresser devant nous, [...]

(*L'Exil selon Julia*, s. 37)

- DCMF – boug « individu, type, homme », DCGF – boug « individu, quelqu'un » ; bougres « forte femme (fr. rg. *bougresse* : féminin de *bougre* ; n'est pas toujours pris en mauvais part), DCF – boug « 1. homme, type, individu, bonhomme ; 2. pote, copain, camarade, zigue »

câpre, (m.)/câpresse, (f.)

Câpre je ve standardní francouzštině název používaný pro poupě kapary používané jako koření, v antilské francouzštině se tento výraz vžil pro označení, na základě barevné podobnosti, potomka černocho a mulata. Ženský rod je tvořen příponou *-esse* analogicky k *négresse*, *mulâtresse*.

1. Puis Sonore, la câpresse aux cheveux blancs d'autre chose que de l'âge, le vit venir.

(*Texaco*, s. 20)

- DCMF – kapres « métisse de Noir et de Mulâtre »

carême (m.)

Carême (ve standardní francouzštině období šestačtyřiceti dnů mezi masopustním úterým a Velikonocemi, během kterých se katoličtí věřící postí a konají pokání) v antilské

francouzštině označuje období sucha, které trvá od ledna do června, období dešťů se pak nazývá *hivernage*.

1. [...] et plus personne n'aborda cette question pendant etcetera de **carêmes** et d'hivernages.

(*Eau de Café*, s. 87)

2. Depuis qu'un troisième **carême** s'était écoulé et que la fille trouvée avait pris possession de notre vie, les gens s'étaient écartés de nous faute d'avoir pu découvrir le pourquoi et le comment de sa venue à Grande-Anse.

(*Eau de Café*, s. 19)

3. Le **carême** arrive après Carnaval et finit avec les avocats de juillet. **Carême** c'est la sécheresse, le temps du manger pas gras et des prières envoyées au ciel pour demander deux petits jours de pluie sur les savanes roussies.

(*L'Exil selon Julia*, s. 100)

4. Je pleurai aussi de consternation en voyant à quel point les conteurs étaient vieux, et combien leurs voix isolées du monde semblaient s'enfoncer dans la terre comme une pluie de **carême** derrière laquelle je galopais en vain.

(*Texaco*, s. 496)

5. C'était la saison de **Carême**. Il faisait une chaleur torride [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 22)

- DCMF – karenm « saison sèche qui va de janvier à juin (*carême* en F. R. A.) », DCF – karenm « carême (saison sèche allant de décembre à avril) »

commandeur (m.) - správce plantáže (ve std. fr. tento termín podle TLF označuje v některých rytířských řádech čestnou hodnost vyšší než hodnost důstojníka)

1. « Quand vous autres coupeurs de canne me parliez avec révérence du Saut, à l'époque où, apprenti **commandeur**, je traquais sans pitié les fils du Bothrops, je me riais [...] »

(*Eau de Café*, s. 220)

2. Sur l'habitation de Ninon, le béké et le **commandeur** avaient disparu.

(*Texaco*, s. 124)

3. Moi, j'étais toujours baissée du matin au soir dans un sillon, ma tête plus bas que mon derrière, jusqu'à ce que le **Commandeur**, M. Valbrun, ayant vu comment j'étais faite, m'a tenue, m'a roulée à terre et m'a enfoncé une enfant dans le ventre.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 43)

- DCF – komandé «régisseur sur les plantations pendant l'esclavage »

dormeuse – věštkyně, která předpovídá budoucnost v hypnotickém spánku

1. Je vis de petits quimboiseurs qui me donnèrent des bêtises à faire et que j'exécutai avec soin. Je vis des **dormeuses** dont les rêves recelaient les clefs de l'univers.

(*Texaco*, s. 20)

2. Elle s'était révélée une excellente « **dormeuse** », une de ces somnambules de plein jour qui rêvaient votre devenir à haute voix sous la direction d'une « séancière ».

(*Eau de Café*, s. 40)

- DCF – dòrmèz/dòwmèz « voyante qui fait des révélations sous sommeil hypnotique »,
DCMF – dowmez « voyante qui officie en entrant dans une forme de demi-sommeil
(*dormeuse* en F. R. A.)

engagé (m.)/engagée (f.) - osoba spolčená s d'áblem

1. Serait-il un « **engagé** », un négre qui travaillait de la main gauche à l'instar de son grand-père, l'apprivoiseur de fers-de-lance ?

(*Eau de Café*, s. 202)

2. Les peurs rencontrent des **gens-gagés** qui déboulent, grandes ailes déployées dans le tourbillon des contes.

(*L'Exile selon Julia*, s. 169)

3. [...] sa branche de fougère qui prévenait des visites, son basilique qui repoussait les influences, son bois-moudongue que les **engagés** craignent [...]

(*Texaco*, s. 237)

4. - Ta marraine, je parie que c'est une **gagée** ! [...] Ma marraine resta longtemps dans mon esprit sous cet aspect diabolique.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 190)

- DCMF – jan-gajé « sorcier, personne qui s'est « engagé » avec le diable », DCGF – gajé « engager, (s') engager avec des puissances occultes », DCF – gajé « 2. on moun gajé: un possédé(par le diable) »

habitation (f.) - zemědělská výrobní jednotka, kterou tvořil dům majitele plantáže, chýše otroků a půda

1. Il possédait une **habitation** d'environ deux cents hectares plantée en canne à Séguineau.

(*Eau de Café*, s. 106)

2. Son papa, gère sur l'**habitation** de Sainte-Claire, possédait une ligne de transport en commun.

(*L'Exil selon Julia*, s. 23)

3. Car les travailleurs venant s'inscrire sous leurs prénoms, pour distinguer plusieurs porteurs d'un même prénom, l'**Habitation** y ajoute pour chacun une épithète pittoresque ou triviale caractéristique de la physionomie, de la corpulence de l'intéressé [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 61)

4. Plus âgé, il fut coursier entre le rez-de-chaussée et la vie de l'étage, entre le jardin et la cuisine, entre les champs et la Grand-case, puis en direction d'**habitations** voisines.

(*Texaco*, s. 60)

5. Ah oui ! J'aurais aimé déchaîner le vent comme un chien à la niche afin qu'il emporte au-delà de l'horizon les blanches **Habitations** des maîtres [...]

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 26)

- DCMF – bitasion « plantation, ensemble comprenant la maison du maître (ou du propriétaire) les cases des esclaves (ou des ouvriers agricoles) et les terres. (*Habitation* en F.R.A.) ; var. abitation », DCF – bitasyon « domaine, propriété, terres »

linge (m.) - oblečení

Ve standardní francouzštině se podle TLF tento výraz používá ve významu lněná látka používaná v domácnosti či spodní prádlo.

1. Il habitait sur le Mont Abélard dans un carré en tôle qui serrait juste un lit, ses outils, deux trois **linges** de dimanche et une bidime valise.

(*Texaco*, s. 337)

2. Si le cyclone Hugo ne les avaient pas emportées, elles seraient toujours là, sous la tôle, à prendre la poussière dans un galetas, parmi des embarras de **linges** démodés, toiles cannies, vieilles malles cerclées, ballots de France-Antilles défraîchis.

(*L'Exil selon Julia*, s. 57)

3. La villa comptait douze pièces, plus un galetas lequel s'entassaient des malles de cuir contenant les habits de feu Joseph Endicott. Apparemment cet homme avait aimé le beau **linge**.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 43)

- DCMF – lenj² « vêtement », DCF – lenj « habit, vêtement »

major (m.) - chvastoun

1. Je fus lapidée moi aussi. Nous aurions été occis ce jour-là si le **Major** de notre quartier n'était pas apparu.

(*Texaco*, s. 253)

2. Chaque vendredi que Dieu faisait, les deux fiers-à-bras du bourg de Grand-Anse, **Major** Bérard et Thimoléon, le menuisier, perdaient tout pouvoir au profit d'un seul individu [...]

(*Eau de Café*, s. 132)

- DCMF – majò « fier-à-bras de quartier (*major* en F.R.A.) », DCF – majò « fier-à-bras »

maquerelle (f.) - drbna, „ženská, co strká nos do cizích věcí“

1. Ce qui en fait ne signifiait rien – sinon à démontrer aux goûteuses de malheurs, **maquerelles** avides des larmes, que nul pleurer n'avait engoué ma gorge.

(*Texaco*, s. 351)

- DCMF – makrel 1 « commère, colporteuse de ragots, var. makrélez » ; makrel 2 « femme curieuse des affaires d'autrui », DCF – makrèl « (féminin de Mako), moucharde, femme qui se mêle de tout, curieuse)

maquerellage (m.) - drb, pomluva

1. Un ban posé à la mairie souleva les **macquerellages** car il épousait une veuve.

(*Texaco*, s.362)

2. [...] ou bien triant quelques pois, coiffant un enfant, feuilletant un Point de vue et Images qui lui montrait les rois et reines du monde en grands mariages, héritages, témoignages, **macrellages**.

(*L'Exil selon Julia*, s. 213)

- DCMF – makréraj « commérage, ragot »

maquereller (trans.) - strkat nos do cizích věcí

1. On se mit à **maquereller** sur cet événement car c'en était bien un dans ce bourg où il ne se passait jamais rien.

(*Eau de Café*, s. 49)

- DCF – makrélé « s 'occuper des affaires des autres, moucharder »

nègre (m.) – černoch ; muž, kamarád (i jako oslovení), nemá hanlivý význam

1. Honoré sut tou ce que le **nègre** reprochait au Blanc [...]

(*Eau de Café*, s. 277)

2. C'est le **nègre** le plus robuste de la rue Cases. Quand il court, il fait vibrer la terre. C'est aussi le **nègre** le plus nu.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 51)

3. Elle saurait s'attirer l'amour d'un **nègre** au cœur chaud comme le pain de maïs.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 256)

4. Ce à quoi Osélia répondit sans prendre remède contre sa douleur, comme pour l'instruire d'un coup aux raideurs de l'époque : Si tu veux, mon **nègre**... mais le temps que je trouve mon mulâtre ou mon blanc.

(*Texaco*, s. 86)

- DCMF – neg¹ « homme » ; neg³ « homme de race noir », neg⁶ « ami, copain ; mon vieux », DCF – nèg « nègre, homme, cher ami, gars »

savane (f.) - louka, jako vlastní jméno označuje náměstí Fort-de-France

1. Je sais que mademoiselle Rose-Aimée de Morne l'étoile n'arbore de grands airs que parce qu'elle habite si haut et qu'elle a le vertige de ne pas regarder ce qui roule en bas dans la **savane**.

(*Eau de Café*, s. 106)

2. Il la rencontra dans l'espèce de camp dressé sur la **savane** : des centaines d'ajoupas, des pare-soleil en pailles, des tentes militaires, des abris à quatre pieds.

(*Texaco*, s. 209)

3. Carême c'est la sécheresse, le temps du manger pas gras et des prières envoyées au ciel pour demander deux petits jours de pluie sur les **savanes** roussies.

(*L'Exil selon Julia*, s. 100)

4. La place de la **Savane** avait été décorée de rameaux bénis, de guirlandes multicolores et de fanion bleu ciel.

(*Eau de Café*, s. 162)

5. Sa seule activité semblait de sillonner l'En-ville et de suivre les matches des sociétés de football en guerre sur la **Savane**.

(*Texaco*, s. 290)

- DCMF – savann « pré, prairie », DCGF – savann « savane (*naturelle ou artificielle*), prairie. », DCF – savann « pré, espace découvert et herbeux »

volant (m.) - osoba, která ovládá kouzla a v noci létá

1. Derrière la porte, les soucougnans, diablesses, vieux **volants** ont le droit de s'étriper, s'empaler, se pourfendre.

(*L'Exil selon Julia*, s. 51)

2. Les **volants** craignant les odeurs fortes, il lui faudrait encenser toute la case, l'asperger d'alcali, la fouetter de crésyl.

(*Texaco*, s. 237)

- DCMF – volant³ « personne qui vole dans les airs la nuit grâce à des pouvoirs magiques (*volant* en F.R.A.) », DCF – volan « soucougnan »

4.6 Frekvenční regionalismy

Na frekvenční regionalismy upozorňuje ve své práci⁷³ André Thibault. Jedná se o druh regionalismů, které nejsou zvláštní svým tvarem, ani smyslem, ale svým nadprůměrně častým výskytem.

calotte (f.) - pohlavek

1. [...] il ne pouvait en toute décence lui flanquer une **calotte** pour qu'il cessât de se moquer de sa tête.

(*Eau de Café*, s. 226)

2. Si bien qu'elle ferma les yeux pour le laisser s'user comme font les illusions. Mais l'illusion lui donna une **calotte**, puis une autre, puis un shoot, et s'empara de la robe de mariée.

(*Texaco*, s. 364)

3.[...] je recevais une ou deux **calottes**, parce que j'avais fait sauter des boutons à mes vêtements pour les jouer aux billes avec Raphaël [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 155)

- DCMF – kalot « gifle, calotte (f.rg. *calotte* : coup sur le haut de la tête où se portent les calottes) », DCGF – kalòt « gifle, coiffure ecclésiastique », DCF – kalòt « claque, gifle »

calotter (trans.) - pohlavkovat

1. Ils nous ont **caloté**. Chacune de nos faces est un mensonge splendide et j'entends par là le chiffonnement douloureux de nos joues et de nos lèvres pour déglutir leur idiome...

(*Eau de Café*, s. 184)

2. Maintenant, il arrivait à M. Roc de faire une leçon sans s'interrompre pour **calotter** qui que ce soit.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 200)

- DCMF – kaloté « calotter, gifler », DCF – kaloté « gifler »

⁷³ THIBAUT, André / RÉZEAU Pierre. *Richesses du français et géographie linguistique, Volume 2*. Bruxelles : De Boeck Duculot, 2008.

hallier (m.) – houští

1. Comment chercher Michel Eyquem seigneur de Montaigne dans les **halliers** du Périgord ?
Où rencontrer William Faulkner dans les plantées du Sud, madame Marie-Sophie ?

(*Texaco*, s. 416)

2. Il eut le temps de s'enfoncer dans les **halliers** pour espérer la venue du soir.

(*Eau de Café*, s. 227)

3. Trouver aussi bonnement dans les **halliers** un creux tapissé d'herbe et de paille, et plein d'œufs de poule !

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 67)

- DCF – razyé « halliers, buissons, taillis, nature, dehors », DCGF – rawyé « broussaille », DCMF – razié « (fr. rg. *hallier*) buisson ; bosquet »

ravine (f.) - roklna

1. Je dévale des hauteurs de **ravine**.

(*L'Exile selon Julia*, s. 57)

2. [...] prendre de toute urgence ce que les békés n'avaient pas encore pris : les mornes, le sec du sud, les brumeuses hauteurs, les fonds et les **ravines** [...]

(*Texaco*, s. 74)

3. [...] au temps où toutes les traces de Petit-Morne étaient pavées de diamants, de rubis, de topazes (toutes les **ravines** coulaient de l'or et le Grand Etang était un bassin de miel) [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 54)

- DCMF – laravin « (arch.) ravine, var. ravin », DCGF – raven « petite vallée, ravin », DCF – ravin « 1. torrent, 2. vallée, vallon, ravine »

marmaille (f.) - dítě

Ve standardní francouzštině podle TLF má tento výraz v singuláru hanlivý odstín a označuje skupinu malých hlučných dětí nebo, rozšířením smyslu, skupinu dětí, v množném čísle je považován za zastaralý. Příklad singuláru, který by označoval jen jedno dítě, tak jako ve dvou následujících případech, však není doložen.

1. Pour le consoler des souvenirs d'un malheur, elle l'embrassait longtemps comme on berce une **marmaille**.

(*Texaco*, s. 223)

2. Par delà, une **marmaille** qui ne grandira jamais continue à courir, à rire et à pleurer.

(*L'Exil selon Julia*, s. 39)

3. Abandonnant un instant son ouvrage, le menuisier fit mine de menacer l'attroupement avec sa scie égoïne mais il n'effraya que deux ou trois **marmailles** [...]

(*Eau de Café*, s. 15)

4. Les Syro-Libanais implorent toujours le client, flattent la femme, passant une main au cou des **marmailles**.

(*L'Exil selon Julia*, s. 207)

4.7 Diastratismy a diatopismy

4.7.1 Diastratismy

Diastratismy označují lexikální varianty sociálních vrstev. V této podkapitole jsou zahrnuty výrazy, které antilská francouzština převzala z lidové francouzštiny, popřípadě z argotu.

boudin(m.) - břicho

1. Sa femme, une madame Éléonore (dont les tétés semblaient deux bubes de varicelle, et le **boudin** un petit creux désert), s'occupait d'une société de secours mutuels appelée « *Les Dames prévoyantes de Fort-de-France* ».

(*Texaco*, s. 308)

2. Un muletier [...] le tisonna si fort qu'il consentit à ce qu'on ouvrît le **boudin** du fromager pour en ôter la Vierge.

(*Eau de Café*, s. 359)

- DCMF – bouden1 « ventre », DCF – bouden « 3.ventre »

chigner (intrans.) - fňukat

1. Je diminue un peu de crier, je **chigne** un bon moment pendant que m'man bougonne, et quand sa colère a passé, je me tais.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 37)

2. Il **chigne** dans ses paumes fripées par la déveine, il claque des dents, il frissonne.

(*Eau de Café*, s. 22)

- DCMF – chigné « pleurnicher, var. chiye », DCF – chigné « pleurnicher, geindre »

deux trois – několik

1. Il habitait sur le Mont Abélard dans un carré en tôle qui serrait juste un lit, ses outils, **deux trois** linges de dimanche et une bidime valise.

(*Texaco*, s. 337)

2. **Deux trois** marches d'escalier sortaient de pièces sans nom où paniers caraïbes, vieux cartons, bouteilles vides, journaux et sacs en raphia s'entassaient pour quelque usage à venir.

(*L'Exil selon Julia*, s. 215)

3. Abandonnant un instant son ouvrage, le menuisier fit mine de menacer l'attroupement avec sa scie égoïne mais il n'effraya que **deux ou trois** marmailles [...]

(*Eau de Café*, s. 15)

4. Après que **deux ou trois** gobelets eurent circulé de main en main, les esprits commencèrent à s'échauffer.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 55)

- DCMF – dé-twa/dé-zou-twa « quelques », DCGF – dézoutwa « deux ou trois, plusieurs, quelques uns », DCF – dé-twa « quelques »

manger (m.) - jídlo

1. Elle faisait un **manger** d'un rien, ne jetait pas le moindre sous.

(*L'Exil selon Julia*, s. 136)

2. Il avait annoncé la chose à la vieille couturière durant un **manger** de dimanche au bord de la rivière.

(*Texaco*, s. 48)

3. Le dimanche, il me fait entrer chez lui, il me dit de m'asseoir dans un petit coin à terre, et lorsque son **manger** est cuit, il me donne des morceaux d'igname gros comme ça, avec de la morue.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 49)

- DCMF – manjé « repas, nourriture », DCGF – manjé « manger, nourriture », DCF – manjé « 2. mets, plat, nourriture, repas, aliment, vivres »

menterie (f.) – lež

Slovník TLF označuje tento výraz za archaický, lidový nebo regionální (střed a západ Francie, Kanada).

1. La frêle femme-enfant raconta son histoire à Julien et reçut pour toute récompense une volée de coups de liane avec la ferme promesse de s'y trouver abonnée au cas où elle se surprendrait encore à des semblables **menteries**.

(*Eau de Café*, s. 192)

2. Et je restais là, crois-moi, grande couillonne médaillée couronnée, à écouter la lecture de toutes ces **menteries** et fariboles.

(*L'Exil selon Julia*, s. 69)

3. A cet endroit du réquisitoire, je faillis hurler que c'était faux, que c'était **menteries**, cruelles et villes menteries.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 263)

- DCF – mantri « mensonge (Voir : Mansonj) »

mitan (m.) – prostředek, centrum

Výraz *mitan* je ve francouzských slovnících uváděn jako lidový, starý či regionální, v antilské francouzštině je běžně používaný.

1. Elle m'envoya acheter du pain à la boutique de Man Léonce qui, trônant au **mitan** des sacs de farine-France, était en train de dire à un client : [...]

(*Eau de Café*, s. 82)

2. Elle a vue la nuit en plein jour et le jour se lever au **mitan** d'une nuit sans lune.

(*L'Exil selon Julia*, s. 17)

3. Ninon lui apprenait à vivre cette pause de terre en restant immobile au **mitan** du jardin ou en bord de falaise devant le paysage.

(*Texaco*, s. 178)

- DCMF – mitan « milieu, centre »

trace (f.) – pěšina

1. [...] elle emprunta la **trace** de Bois-Canelle que l'on devinait à peine à travers les halliers.

(*Eau de Café*, s. 201)

2. Nos cris guerriers ouvrent des **traces** et les bâtons qui nous devancent font baisser la tête aux herbes hautes.

(*L'Exil selon Julia*, s. 199)

3. Car s'il avait dû évacuer la Grand-case, il était demeuré dedans l'habitation, menant une vie selon son cœur, chassant, pêchant, drivant au long des routes des **traces** et des sentiers.

(*Texaco*, s. 68)

4. Le soir, en sortant du champ, nous trouvions des travailleurs qui s'en allaient par les “traces” et nous montions à la rue des Cases ensemble.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 78)

- DCMF – tras « sentier », DCF – tras « sentier »

4.7.2 Diatopismy

V této podkapitole jsou uvedeny tvary, které pocházejí z francouzských nářečí. (Pokud jsou uvedeny ve slovních francouzštině, bývají označovány jako regionalismy.)

amarrer¹ (trans.) – přivázat, spojit, připevnit

Podle DRF se jedná o výraz přenesený z oblasti námořnictví, který se dnes běžně používá zejména na bretaňském pobřeží, je rozšířený na pobřeží Atlantiku v Quebecu, (od roku 1756), v Akádii, Louisianě, na Saint-Pierre a Miquelon. V těchto regionech také přijímá mnohem více různých předmětů přímých. Na Antilách získává tento výraz ještě jeden nový význam (viz amarrer²).

1. Pluie et soleil/Comme deux mains/La droite et la gauche dans le ciel/L'une lave l'autre/L'une **amarre** l'autre en prière [...]

(*L'Exil selon Julia*, s. 21)

2. Je m'**amarrai** d'autant plus à Nelta que je le sentais loin.

(*Texaco*, s. 344)

3. Ali Tanin se vêtit donc pour la première fois d'une chemise rouge sang, s'**amarra** un foulard de cow-boy autour du cou et se dirigea d'un pas martial vers la boutique d'Eau de Café.

(*Eau de Café*, s. 28)

- DCMF – maré¹ « attacher, lier », DCGF – maré « maréage, marais, attacher, amarrer, ceindre », DCF – maré « lier, ligoter, ficeler »

amarrer² (trans.) – začarovat

1. Il vécut la nuit avec elle selon les lois de ses envies et le programme de son cœur **amarré**.

(*Texaco*, s. 115)

2. Tu devrais essayer d'**amarre**r ta maman. / Tu arraches une poignée de cabouillat là, dans la savane, et tu y fais autant de nœuds que la longueur des brins d'herbe le permet, et tu tiens ça bien fort dans ta main. Puis, lorsque ta maman arrive, tu marches vers elle pour lui dire bonsoir, et avant même de parler, tu laisses tomber le cabouillat derrière toi. Je t'assure que jamais plus tu seras battu. Ta maman pourra te disputer, juger, mais jamais elle ne portera la main contre toi. Elle sera liée tout bonnement.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 35)

3. Elle veut une seule chose, retourner sur sa terre de Guadeloupe... même s'il est vrai que cette terre maudite ensorcelle, **amarre** les destinées.

(*L'Exil selon Julia*, s. 137)

- DCMF – maré² « ensorceler », DCF – maré « prendre au piège, jeter un sort »

bailler (trans.) - dát

1. Sa peau blanche et fripée était crevassée d'une multitude de petites marques rouges, chose qui, avec son nez crochu, lui **baillait** des airs de coq de combat énervé par le tumulte du gallodrome.

(*Eau de Café*, s. 38)

2. On la vit Da conteuse, **baillant** soins aux marmailles d'un béké sans argent [...]

(*Texaco*, s. 219)

3. Chacun avait sa place et elle ne chérissait pas moins ceux-là qui ne portaient ni fruits ni graines, mais **baillaient** de l'ombrage à son jardin créole.

(*L'Exil selon Julia*, s. 137)

- DCMGF – bay1 « donner, var. ba », DCF – bay « donner »

bourg (m.) - malá venkovská aglomerace

Podle DRF je tento výraz v severozápadní a centrální Francii používán k označení administrativního a obchodního centra, které v regionech s rozptýleným osídlením tvoří zpravidla nejdůležitější aglomeraci obce (v protikladu k výrazům *village*, *hameau*, *écart*, *campagne*). Na Antilách je v protikladu k *ville*, výrazy *village* a *hameau* se nepoužívají.

1. [...] il y a le **bourg** de Grand-Anse qui tourne le dos à l'Atlantique avec une ostentation minutieuse, presque névrotique [...]

(*Eau de Café*, s. 11)

2. Tandis que manman restait au **bourg** auprès de Man Bouboule, nous montions chez Man Ya.

(*L'Exil selon Julia*, s. 218)

3. Ce fut une chance, car d'être au travail lui fit rencontrer l'homme qui l'allait charroyer au vent des grands-chemins, au **bourg** puis à sa première ville.

(*Texaco*, s. 75)

4. [...] les ouvriers d'usine, les voyageurs revenant de Fort-de-France par un petit bateau à vapeur qui, par la Rivière-Salée, reliait le **bourg** à la mer, et toute la région à la ville.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 139)

- DCMF – bouk¹ « (arch.) bourg », DCGF – bour « bourg, bourgade », DCF - bou/bouk « bourg, var. obou, nanbouk »

cabrouet (m.) – vůz se dvěma koly (používaný k přepravě cukrové třtiny)

1. Cette vaste musique qui englobe aussi le geignement des **cabrouets**, le trot des mulets, les jurons des chars et des muletiers [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 82)

2. [...] il vous démontrait qu'il fallait réparer la roue de tel **cabrouet**, vous désignait les trois cannes oubliées près d'un paquet d'ammars [...]

(*Eau de Café*, s. 112)

3. Après les intempéries, ces derniers sévissaient aux abords des routes, guettant l'aubaine des **cabrouets** de vivres destinés aux békés.

(*Texaco*, s. 81)

4. A un carrefour, je rencontrai des esclaves menant un **cabrouet** de cannes au moulin.

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 25)

•

- DCMF – kaboué « sorte de tombereau utilisé dans les plantations pour le transport de la canne à sucre (*cabrouet* en F.R.A.), var. kabouré », DCGF – kabouré « charrette à cheval ou boeufs (*attelée*) », DCF – kabwa/kabwèt « chariot, charrette, vieille voiture »

coquer (trans.)- spát s

1. Une autre, capresse, sorcière de Cacoville, avait atterri, et même cassé un os de son gros orteil, sur une contrée de Nègres-café qui **coquaient** les oiseaux comme des femmes, une terre à conquérir, à mettre en cage.

(*L'Exil selon Julia*, s. 122)

2. Passionise Thémistocle **coque** avec le petit béké qui fait le gèreux sur l'habitation Fond Massacre [...]

(*Eau de Café*, s. 111)

- DCMF – koké « faire l'amour (f. rg. *cauquier*) », DCGF – koké « coucher avec une femme », DCF – koké « faire l'amour, baiser »
- GPN - COQUER et non pas CAUCHER : cocher, en parlant du *coq* ou de toute autre volaille qui féconde sa femelle.

coulée (f.) – úzké údolí

Tento výraz, pocházející z dialektů západní Francie (Anjou⁷⁴), je doložený také v quebecké francouzštině (a jako přejaté slovo i v americké angličtině).

1. Ils s'étaient installés au bord de la mer, sur les bonnes cendres du Nord, les **coulées** alluviales du centre, dans quelques platées du Sud.

(*Texaco*, s. 159)

2. Je n'avais donc plus à fatiguer mes os à travers mornes et **coulées** : il me suffisait de m'installer en tant qu'intermédiaire de l'Invisible.

(*Eau de Café*, s. 330)

⁷⁴ « En Anjou, ce mot désigne un terrain en pente couvert de vignes. Mais on trouve aussi des coulées sans vignes: En ce cas, le mot désigne des vallons étroits au milieu desquels coulent le plus souvent des petits affluents de la Loire [...] » AUGEREAU, Pierre-Louis. *Les secrets des noms de communes et lieux-dits du Maine-et-Loire*. Éditions Cheminements, 2004., s.267

3. A la saison des mangues, m'man Tine avait hoché quelques branches d'un manguier qui se trouvait dans une « **coulée** » à proximité du champ [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 80)

- DCMF – koulé « vallée étroite (*coulée* en F.R.A.) », DCF – koulé « vallée, vallon »

tralée (f.) – skupina, houf

Podle TLF jde o zastaralý nebo regionální výraz doložený v Kanadě a na západních regionech Francie.

1. Le lendemain, vers onze heures du matin, une camionnette conduite par deux Syriens montés d'En Ville, livra une **tralée** de cartons sans aucune inscription particulière que « Père et fils » [...].

(*Eau de Café*, s. 95)

2. Et elle vivaient là-dessus avec leur **tralée** de mulâtres, leur rafale de chabins, hors du monde, hors du temps.

(*Texaco*, s. 162)

- DCMF- tralé « (r.) bande ; groupe ; vol, nuée », DCGF – tralé « ribambelle (*cf. tcholé*) », DCF – tralé « beaucoup, un grand nombre »

4.8 Slova neznámého nebo nejistého původu

bacoua/bakoua (m.) - strom, jehož listy se používají v košíkářství

1. Elle natta des balais de **bakoua** qui lustraient la terre du dedans de la case.

(*Texaco*, s. 176)

Metonymicky se tento výraz používá i pro označení klobouků z nich vyrobených.

2. Il portait son **bacoua** noirâtre, un tricot ajouré, son short américain et une paire de ces sandales que les syriens avaient soldées après un vieux cyclone.

(*Texaco*, s. 38)

3. À celui-ci son vieux **bakoua**, à celui-là son pagne troué et sa houe usée, et à tous : tout l'or et l'argent que le béké lui donnait le samedi soir...

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 102)

- DCMF- bakwa¹ « bacoua. N. Sc. *Pandanus utilis*. Petit arbre très ramifié, habituellement muni de racines aériennes... Les feuilles séchées sont utilisées pour des travaux de vannerie (chapeaux, nattes, paillassons, etc.) » ; bakwa² « chapeau en bacoua », DCGF – bakwa « chapeau martiniquais fait de paille »

béké (m.) - výraz používaný na Martiniku k označení potomků prvních kolonizátorů

1. Les jarres d'or voyagent sous la terre, ma fille, surtout celles à côté desquelles les **békés** enterraient les esclaves qui venaient de les enfouir.

(*Eau de Café*, s. 144)

2. Le **Béké**, son économe, son gérant, ses commandeurs et ses nègres préférés arpentaient le désastre, les sourcils en dérive dans la consternation.

(*Texaco*, s. 75)

- DCMF – bétjé « Blanc martiniquais/Blanc créole, descendant des premiers colons français de la Martinique arrivés dans l'île au XVIIe siècle (*béké* en F.R.A.) », DCF – béké/békyé « (mo matiniké) blanc créole, blanc du pays »

corossol (m.)– velké plody se zelenou kůrou s trny, pěstované pro svou sladkou dužninu

1. Vous prendrez bien un jus de **corrossol**, monsieur l'instituteur, demanda Marraine avec toute respectation du monde.

(*Eau de Café*, s. 84)

2. Après, je dois cueillir le **corossol** mature que j'ai vu ce matin...

(*L'Exil selon Julia*, s. 69)

3. J'avais pris à crédit dans les mains d'Hermancia un coq vraiment sacré, digne d'un beau jour de l'an, nourri à la banane, maïs, **corossol**, à l'herbage parfumé et bien sûr à l'hostie.

(*Texaco*, s. 420)

- DCMF – kosol « corossol N. Sc. *Annona muricata* »

gaule (f.)– šaty

1. [...] et des aunes de madras dans lesquelles une aiguille du quartier lui taillait de belles **gaules** ou des têtes calendées.

(*Texaco*, s. 85)

2. Des marchandes, en « **gaule** » blanche, venues du Petit-Bourg, ont posé leurs trays et leurs corbeilles de friandises un peu partout.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 60)

3. Antilia déchira sa **gaule** de coton blanc et l'envoya valser dans le vent en s'esclaffant de plus belle.

(*Eau de Café*, s. 21)

- DCMF – gol « (arch. gaule, robe amble) »

mansfenil/malfini/mensfenil (m.) – dravý pták žijící na Antilách

1. D'aussi loin que je voyais venir m'man Tine, [...] je me précipitais à sa rencontre, en imitant le vol du **mansfenil**, le galop des ânes, et avec des cris de joie [...]

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 9)

2. Ils exhibaient des espèces de bracelets sculptés dans le bambou, des plumes de **malfinis**, des anneaux à l'oreille, des doigts de cendres sur visage.

(*Texaco*, s. 163)

3. La passion de sa nouvelleté n'est-elle pas un **oiseaux-mensfenil** en partance pour le nombril des cieux ?

(*Eau de Café*, s. 36)

- DCMF – malfini « mensfenil (oiseau de proie diurne). N.Sc. *Bueto Platypterus rivieri Verrill* », DCF – malfini « mansfenil (aigle des Antilles) »

titim (m.) - hádanka

1. A case, il lui chantait des airs de l'époque du cachot, lui posait des **titimes**, lui filait des merveilles.

(*Texaco*, s. 142) 133

2. En général, M. Médouze, comme par une sorte de révision, reprend les “**titims**” les plus élémentaires, ceux dont je connais déjà la clé.

(*La Rue Cases-Nègres*, s. 53)

Ve formě citoslovce je výraz používán jako rituální formule, kterou se obrací vypravěč hádanek ke svému publiku, které na ní odpovídá formulí *bois-sec* (*bwasek/bwachech*)

3. - **Tim tim**, bois sèche ! - La cour dort ?

(*Moi, Tituba sorcière*, s. 156)

- DCMF – titim « devinette, énigme », DCGF – titim « formule précédant un conte ou une devinette », DCF – tim-tim « formule pour lancer un conte »

Závěr

Předmětem této diplomové práce jsou lexikální zvláštnosti antilské francouzštiny, které jsem zkoumala na literárních textech guadeloupských a martinických autorů. Některé z excerpovaných výrazů analyzuji v praktické části. Záměrně jsem vybírala ty, které se systematicky objevovaly u několika autorů, nebrala jsem v úvahu slova s evidentně kreolským pravopisem (často se objevující v titulu *Texaco*), ani slova, která nejsou obsažena ve slovnících *Trésor de la Langue Française* a *Petit Robert* a ani podložena kreolským ekvivalentem (Confiant hledá podle svých vlastních slov inspiraci v celé frankofonii i francouzských nářečích).

Z hlediska **morfologie** jsou zajímavé některé způsoby nominální **derivace** od slovesných základů. Podstatným jménům ve standardní francouzštině tvořeným příponou *-ment*⁷⁵ konkurují deriváty vytvořené pomocí přípony *-tion*⁷⁶ (*emmerdement* vs. *emmerdation*, *maudissement* vs. *maudition*), což je dáno vlivem kreolštiny (koncovka *-syon*). U tohoto typu derivace je produktivní také přípona *-eur/-euse* (např. *amareuse*, *géreur*, *quimboiseur*, *tafiateur*). V případě verbální derivace jsou nové výrazy tvořeny od základů nominálních (např. *tafiater*, *tiger*) i adjektiválních (např. *propreter*). Pozoruhodná jsou slovesa tvořená předponou *de-* (*dérespecter*, *décontrôler*). Prefix *dé-* totiž z francouzštiny převzala kreolština a jeho pomocí tvoří nová slovesa, kterými na oplátku obohacuje slovní zásobu místní francouzštiny. Podle Claire Lefebvre⁷⁷ haitská kreolština připojuje tuto předponu kromě tranzitivních dynamických sloves (stejně jako její zdrojový jazyk francouzština) také ke slovesům, která jsou intransitivní a statická. Jako příklad uvádí slovesa *depasyante* (stát se netrpělivým), které je odvozeno od *pasyante* (být trpělivý, mít strpení), zatímco francouzský ekvivalent je *impatienter*. Teoreticky by se na Haiti, kde většina obyvatelstva hovoří kreolsky, mohl tento jev promítnout do místní francouzštiny a obohatit ji o slovesa typu **dépatienter*.

⁷⁵ přípona, pomocí které se tvoří jména vyjadřující **výsledek děje** či vývojového **procesu**, odpovídající zvláště **pasivnímu** užití slovesa

⁷⁶ přípona tvořící jména, která vyjadřují **akci** nebo její **výsledek**

⁷⁷ LEFEBVRE, Claire. *Creole genesis and the acquisition of grammar: the case of Haitian creole*. s. 304

V analyzovaných textech se objevují také podstatná jména vytvořená konverzí infinitivního tvaru slovesa - vedle *le manger*, používaného ve standardní francouzštině, to jsou výrazy *le chanter*, *le causer* odpovídající tvarům *chanté*, *kozé* v kreolštině (naproti tomu standardní francouzština používá tvary *la chanson/le chant* a *la causerie*) .

Velmi produktivním postupem je **skládání slov**. Kompozita typu *A + N* a *N + A* jsou založena na pořádku slov francouzské věty. Excerpované výrazy tento pořádek slov ve většině případů respektují, výjimku tvoří doslovné překlady z kreolštiny (*rhum-vieux*, *femme-sage*). U podstatných jmen tvořených dvěma jmény je nejproduktivnější typ *N + N*, což je dáno vlivem kreolštiny. Ve francouzštině je přívlastek neshodný ke jménu připojován pomocí předložky *de*, *à* nebo *en*. Kreolština, která tyto předložky nemá, pouze klade jednotlivé výrazy vedle sebe (např. *soupe de poisson/lasoup poson*⁷⁸, *chaîne de forçat/chenn-fòsa*⁷⁹, *herbe à lapin/zèb-lapen*⁸⁰). Navíc se jedná o velmi ekonomický způsob, který je v tomto případě zcela postačující. Vzhledem k tomu, že jde většinou o lidové názvy různých druhů rostlin a živočichů, lidí, jejich vlastností a předmětů běžného užívání, posluchač si vztahy mezi jednotlivými elementy domyslí. Kompozita typu *V + N* ve standardní francouzštině tvoří sloveso v rozkazovacím způsobu ve druhé osobě singuláru a řídicí jméno, které následuje. Ve francouzské regionální francouzštině najdeme také taková, kde je sloveso v infinitivu (*faire-noir*). Tento typ je vytvořen přímou transpozicí kreolských výrazů. Stejným způsobem vznikla také adjektiva, jejichž tvar by se dal popsat jako *PP + PP*⁸¹ (*collé-serré*, *cravaté-laineté*).

Ke zvláštnostem antilské francouzštiny patří **slova přejatá** z jazyků, se kterými se v době kolonizace dostala do styku. Z jazyků původního indiánského obyvatelstva získala názvy pro místní rostlinstvo a živočišstvo (*anoli*, *margouillat*, *ravet*), potraviny (*mabi*, *migan*), předměty každodenního života (*ajoupa*, *canari*, *coui*). Slovní zásoba byla dále obohacována z jazyků ostatních kolonizátorských národů – ze španělštiny (např. *morne*) a angličtiny

⁷⁸ rybí polévka

⁷⁹ vězeňské okovy

⁸⁰ tráva pro králíky

⁸¹ participe passé (přičestí minulé)

(*coulis, djob, pitt, tray*). Setkáme se také se slovy afrického původu (*zombi*) a samozřejmě s výpůjčkami z kreolštiny (*soucougnan, pipiri*).

Některá slova ve francouzštině již dlouho zavedená a používaná získávají v antilské francouzštině nový význam, často související s místní realitou. Jde o výrazy používané v souvislosti s prací na plantážích (*habitation, commandeur*), výrazy upřesňující fenotyp (*capresse, chabin*), označující zeměpisné reálie (*carême, savane*), magii a nadpřirozené bytosti z kreolských legend (*dormeuse, volant*).

Zvláštností místní slovní zásoby jsou zejména **slova pocházející z období kolonizace** – jedná se o výrazy pocházející z nářečí používaných v sedmnáctém a osmnáctém století v Normandii, Bretani a dalších regionech západní Francie. Zatímco současná „metropolitní“ francouzština tato slova buď vůbec nezná nebo je považuje za regionální (např. *amararrer, bailler, bourg, cabrouet, coulée*) nebo lidová (*boudin, mitan, trâlée, deux trois*), v oblasti Antil jsou pocíťována jako stylisticky neutrální a jsou mnohem více používána.

Zajímavostí jsou tzv. frekvenční regionalismy, tedy výrazy, které nejsou zvláštní svou formou ani smyslem, ale abnormální frekvencí. Vzhledem k tomu, že v pro mne dostupném elektronickém korpusu francouzských textů Frantext je k dispozici, a to pouze v nekategorizované verzi, jediný titul, nemohla jsem se zkoumání tohoto jevu dost dobře věnovat. Při manuální excerpci jsem se setkala s výrazy *hallier, calotte, calotter, manger* (substantivum), které ve své práci⁸² uvádí André Thibault. Výrazy *ravine, marmaille* a *déveine*, se mi rovněž jeví jako frekvenční regionalismy, avšak nemohu tento názor objektivně doložit.

Limitující byla pro tuto práci volba literárních děl. Pro další studium antilských regionalismů by bylo vhodné se zaměřit na autory, kteří regionální rysy ve svém díle nepotlačují ani nepřehánějí, neboť nezvolili záměrné používání těchto výrazů jako způsob ozvláštnění své tvorby. Korpus antilské francouzsky psané literatury by také umožnil porovnat použití

⁸² THIBAULT, André / RÉZEAU Pierre. *Richesses du français et géographie linguistique, Volume 2*. Bruxelles : De Boeck Duculot, 2008.

jednotlivých výrazů (ze všech jmenovaných kategorií) u různých autorů a vyvodit objektivní závěry na základě takto získaných číselných výstupů.

Résumé

Les particularités lexicales du français des Antilles (à la base d'un corpus littéraire)

L'objet de ce mémoire, comme l'indique son titre, est le français régional des Antilles et ses particularités lexicales. Celles-ci sont étudiées sur un corpus de textes littéraires des auteurs guadeloupéens et martiniquais.

Par la notion de français régional des Antilles, on entend le français utilisé en Martinique et en Guadeloupe, les départements français d'outre mer, et aux îles de Saint-Barth et Saint-Martin. La plupart des habitants de ces anciennes colonies s'exprimaient, il y a peu de temps encore, en créole, dont la base lexicale est française, le processus de naturalisation du français n'ayant commencé que dans la moitié du XXe siècle. Il s'agit d'une variété, à ce jour peu décrite, qui a sa propre norme et se distingue du français de la France métropolitaine du point de vue rhétorique, syntaxique, phonologique et lexical.

La première partie du travail décrit la situation linguistique aux Antilles où la langue française coexiste avec le créole. Pour cela, une approche générale des langues créoles est donnée tout au début, comprenant une brève caractéristique de leurs traits communs et leur classification et mentionnant les différentes théories de leur genèse. Quelques données géographiques, historiques et linguistiques permettent de comparer la situation de Haïti et celle des départements d'outre-mer, le français ayant dans les deux, le statut de langue officielle. La partie suivante est consacrée à la littérature antillaise écrite en français et aux mouvements littéraires (*la Négritude*, *la Créolité*) qui ont influencé l'expression linguistique des auteurs. Un aperçu des différents procédés d'enrichissement du vocabulaire figure dans la troisième partie.

La partie pratique comprend une analyse des expressions relevées dans les titres suivants : *Moi, Tituba sorcière* (Maryse Condé), *L'Exil selon Julia* (Gisèle Pineau), *Texaco* (Patrick Chamoiseau), *Eau de Café* (Raphaël Confiant) et *La Rue Cases-Nègres* (Joseph Zobel).

Dans les textes littéraires, on observe de différents types de particularités lexicales. Il peut s'agir d'innovations morphologiques, où l'on remarque l'influence du créole. Dans le cas de la dérivation nominale à partir d'une base verbale, les noms formés par le suffixe *-ment*, sont concurrencés par les dérivés avec le suffixe *-tion* (*emmerdement* vs. *emmerdation*, *maudissement* vs. *maudition*), cela étant dû à l'influence du suffixe créole *-syon*). Le suffixe *-eur/-euse* est également productif (*amareuse*, *gérateur*, *quimboiseur*, *tafiateur*). De nouvelles formes verbales sont créées à partir des bases nominales (*tafiater*, *tiger*) et adjectivales (*propreter*). Il est intéressant d'analyser le potentiel créative du préfixe verbale *de-* (*dérespecter*, *décontrôler*). Celui-ci a été repris par le créole qui s'en sert pour créer de nouveaux verbes, restitués par la suite au français local. Selon Claire Lefebvre, en créole haïtien, ce préfixe forme à côté des verbes transitifs dynamiques (comme le français standard) aussi des verbes intransitifs statiques. Elle mentionne l'exemple de *depasyante* (*impatienter*) dérivé à partir de *pasyante* (*patienter*). En Haïti où la plupart des habitants parlent créole, ce phénomène pourrait se refléter dans le français local et l'enrichir de verbes du type **dépatienter*. Le plus productifs des mots composés est le typ *N + N* ce que l'on pourrait également expliquer par l'interaction avec le créole : en français, le complément d'objet indirect est lié au nom à l'aide d'une préposition (*de*, *à* ou *en*), tandis que le créole qui n'en dispose pas, procède par une simple apposition (*soupe de poisson/lasoup poson*, *chaîne de forçat/chenn-fòsa*, *herbe à lapin/zèb-lapen*).

Ensuite, on rencontre des emprunts à des langues en contact. Il s'agit des langues des peuples amérindiens, les premiers occupants des îles (*coui*, *margouillat*, *mabi*, *ravet*), puis des langues des autres puissances coloniales – l'espagnol (*morne*) et l'anglais (*coulis*, *pitt*), des langues africaines (*zombi*) et du créole (*soucounnan*, *pipiri*). Les particularités sémantiques représentent les formes déjà existantes, mais dotées, dans le français antillais, d'une signification nouvelle qui reflète souvent une réalité locale spécifique (*habitation*, *commandeur*, *capresse*, *chabin*, *carême*, *dormeuse*, *volant*). Le français local a conservé également des mots remontant jusqu'à l'époque coloniale. En France métropolitaine, ceux-ci sont perçus comme archaïques, populaires (*boudin*, *mitan*, *trâlée*, *deux trois*) ou régionaux (*cabrouet*, *bourg*, *amarrer*) tandis qu'aux Antilles, ils sont considérés comme neutres et sont couramment employés.

Resumé

Lexikální zvláštnosti antilské francouzštiny (na základě korpusu literárních textů)

Tato diplomová práce je věnována, jak uvádí její název, lexikálním zvláštnostem antilské francouzštiny. Antilskou francouzštinou se rozumí varieta jazyka, používaná na souostroví Malých Antil, přesněji ve francouzských zámořských departementech Martiniku a Guadeloupu a na ostrovech Svatý Bartoloměj a Svatý Martin. Francouzština v této původně kreolofonní oblasti zdomácněla a vytvořila si svou vlastní vnitřní normu. Po stránce rétorické, syntaktické, fonetické a lexikální se tak liší od francouzštiny metropolitní.

Teoretická část práce popisuje jazykovou situaci panující na Antilách a vysvětluje základní termíny, které vědci používají k její charakteristice. Jak již bylo řečeno, jazykem, kterým až donedávna hovořila většina obyvatelstva, je kreolština, proto jsou nejprve zmíněny obecně kreolské jazyky (jejich vznik, společné znaky, rozdělení). Další kapitola je věnována antilské francouzsky psané literatuře a myšlenkovým proudům, které ovlivnily její jazykovou stránku. Následuje stručný přehled možností obohacování slovní zásoby.

V praktické části jsou analyzovány výrazy z korpusu literárních textů tvořených díly guadeloupských a martinických autorů : *Moi, Tituba sorcière* (Maryse Condé), *L'Exil selon Julia* (Gisèle Pineau), *Texaco* (Patrick Chamoiseau) *Eau de Café* (Raphaël Confiant) a *La Rue Cases-Nègres* (Joseph Zobel).

Lexikální zvláštnosti pozorované v těchto textech jsou různé povahy. Jedná se o slova vytvořená pomocí morfologických postupů, na kterých je patrný vliv kreolštiny. Dále se setkáme s výpůjčkami z jazyků původního indiánského obyvatelstva, z jazyků ostatních kolonizátorských národů (španělštiny a angličtiny), z afrických jazyků a z kreolštiny. Sémantické zvláštnosti představují tvary již existující, které ale v antilské francouzštině získaly nový význam, často související s místní realitou (práce na plantážích, rasová různorodost obyvatelstva). V místní francouzštině se také dochovaly výrazy pocházející z období kolonizace, které jsou v metropolitní Francii považovány jako lidové, regionální nebo zastaralé, zatímco na Antilách jsou považovány za „neutrální“ a běžně se používají.

Abstract

Lexical Characteristics of the French Language Used in the French West Indies (based on a literary corpus)

This thesis, as the title mentions, is devoted to lexical particularities of West Indies French. West Indies French is defined as the language varieties used in the Lesser Antilles, more precisely in the French overseas departments and territories Martinique and Guadeloupe and on the Islands of St. Bartholomew and St. Martin. The French language evolved in this previously Creolophone area and developed its own internal norms. Therefore, it differs from metropolitan French in its rhetorical, syntactic, phonetic and lexical aspect.

The theoretical part describes the current linguistic situation of the Antilles and explains basic terms that linguists use for its analysis. As mentioned before, the language spoken by the majority of the inhabitants until recently was Creole; therefore Creole languages in general are considered here first (their origin, common traits, subdivisions). The following chapter analyses the literature and the train of thought of West Indies French which influenced their use of language. A brief overview of lexical enrichment possibilities follows.

In the practical part, expressions are analysed based on a literary corpus consisting of Guadeloupian and Martiniquais writers: *Moi, Tituba sorcière* (Maryse Condé), *L'Exil selon Julia* (Gisèle Pineau), *Texaco* (Patrick Chamoiseau), *Eau de Café* (Raphaël Confiant) and *La Rue Cases-Nègres* (Joseph Zobel).

Lexical particularities observed in these texts are of various types. It concerns words created by using morphological approaches in which the influence of Creole is evident. Furthermore, we approach loan-words from languages of the original Indian inhabitants, from languages of other colonising nations (Spanish and English), from African languages and from the Creole language. Semantic particularities represent existing forms which, however, in West Indies French have gained new meanings, often connected to the local context (plantation works, racial differences of inhabitants). Also, expressions dating from colonisation times, which in metropolitan French are thought of as familiar, regional or archaic, have survived in the local French and in the Antilles they are considered to be “neutral” and are commonly used.

Seznam použité literatury

1. Primární

CHAMOISEAU, Patrick. *Texaco*. Paris : Éditions Gallimard, 1992. ISBN 978-2-07-038952-0

CONFIANT, Raphaël. *Eau de Café*. Paris : Éditions Grasset & Fasquelle, 1991.
ISBN 978-2-253-06337-7.

ZOBEL, Joseph. *La Rue Cases-Nègres*. Éditions Présence Africaine, 1974.
ISBN 2-7087-0433-8.

PINEAU, Gisèle. *L'Exil selon Julia*. Paris : Éditions Stock, 1996. ISBN 978-2-253-14799-2.

CONDÉ, Maryse. *Moi, Tituba sorcière*. Paris : Mercure de France, 1986.
ISBN 978-2-07-037929-3.

2. Sekundární

AUGEREAU, Pierre-Louis. *Les secrets des noms de communes et lieux-dits du Maine-et-Loire*. Éditions Cheminements, 2004. ISBN 2-84478-338-4

ANTOINE, Régis. *La littérature franco-antillaise*. Paris : Éditions KARTHALA, 1992.
ISBN 2-86537-376-2

BARTHÉLEMI, Georges. *Dictionnaire pratique créole guyanais-français : précédé d'éléments grammaticaux*. Cayenne : Ibis Rouge Éditions, 1995.
ISBN 978-2-84450-300-8.

BENVENISTE, Émile. *Problèmes de linguistique générale, Tome 2*. Paris : Gallimard, 1974.

BLOOMFIELD, Leonard. *Language*. London : George Allen & Unwin Ltd, 1970.
ISBN 0-04-400016-2.

CHAUDENSON, Robert. *Les créoles*. Paris : Presses Universitaires de France, 1995.
ISBN 2 13 047009 2.

CHAUDENSON, Robert. *Les créoles français*. Paris : Éditions Fernand Nathan, 1979.
ISBN 2 09 191701 X.

CHAUDENSON, Robert. *Le Français dans les îles de l'Océan Indien (Mascareignes et Seychelles)*. In Valdman, Paris : Éditions Honoré Champion, 1978, 543 – 617.
ISBN 2.85203.042-X.

CONFIANT, Raphaël. *Dictionnaire créole martiniquais-français*, Matoury, Guyane : Ibis Rouge Éditions, 2007. ISBN 978-2-84450-307-7.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2009
ISBN 978-80-246-0154-0

DARMESTER, Arsène. *Traité de la formation des mots composés*. Paris : Émile Bouillon, Éditeur, 1894. [online]. [cit. 2010-04-25]. Dostupné z :
<<http://www.archive.org/details/traitedelaforma00darmuoft>>.

DIKI-KIDIRI, M. *Guide de la néologie*. Paris : Conseil international de la langue française, 1981. ISBN 2-85319-090-0.

DU BOIS, Louis. *Glossaire du patois normand*. Caen : A. Hardel, 1856. [online]. [cit. 2010-03-30]. Dostupné z : <<http://www.gutenberg.ca/ebooks/duboisl-glossaire/duboisl-glossaire-00-h.html>>.

FERGUSON, Charles A. *Language Structure and Language Use*. Stanford : Stanford University Press, 1971 ISBN 0-8047-0780-4.

GUILBERT, Louis. *La créativité lexicale*. Paris : Librairie Larousse, 1975.
ISBN 2-03-070340-0.

HAZAËL-MASSIEUX, Guy. « Approche socio-linguistique de la situation de diglossie français-créole en Guadeloupe », *Langue Française*, vol.37, n° 1 (1978), s. 106 – 118. [online]. [cit. 2009-02-10]. Dostupné z : <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1978_num_37_1_4854>.

HAZAËL-MASSIEUX, Marie-Christine. « Du français, du créole et de quelques situations plurilingues : données linguistiques et sociolinguistiques » In B. Jones, A. Miguët, P. Corcoran, Paris : Éditions Publisud, 1996, s. 127 - 157. [online]. [cit. 2009-02-10]. Dostupné z : <<http://creoles.free.fr/articles/MCHM96.pdf>>.

HENDRICH, Josef / RADINA, Otomar / TLÁSKAL, Jaromír. *Francouzská mluvnice*. Plzeň : FRAUS, 2001. ISBN 80-7238-064-8.

JARDEL, Jean-Pierre. « Français et créole dans le conflit interculturel à la Martinique » In Valdman, Paris : Éditions Honoré Champion, 1978, 145 – 163. ISBN 2.85203.042-X.

LEFEBVRE, Claire. *Issues in the study of Pidgin and Creole languages*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2004. ISBN 90 272 3080 3.

LUDWIG, Ralph / MONTBRAND, Danièle / POULLET, Hector / TELCHID, Sylviane. *Dictionnaire créole français : avec un abrégé de grammaire créole et un lexique français-créole*, Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. ISBN 2-7068-1644-9.

MATHIEU-COLAS, Michel. « Essai de typologie des noms composés français », *Cahiers de lexicologie*, 69, 1996-II, s.71-125. [online]. [cit. 2010-08-09]. Dostupné z : http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/43/38/41/PDF/Typologie_des_noms_composes.pdf

PERRET, Delphine. *La créolité. Espace de création*. Martinique : Ibis Rouge Éditions, 2001. ISBN 2-84450-115-X.

PICOCHÉ, Jacqueline. *Précis de lexicologie française*. Paris : Éditions Fernand Nathan, 1977.

POKORNÝ, Jan : *Lingvistická antropologie*. Praha : Grada Publishing, 2010.
ISBN 978-80-247-2843-8.

POMPILUS, Pradel. « La langue française à Haïti », In Valdman, Paris : Éditions Honoré Champion, 1978, 119 – 143. ISBN 2.85203.042-X.

PRUDENT, Lambert-Félix. *Des baragouins à la langue antillaise*. Paris : L'Harmattan, 1999.
ISBN 2-7384-8154-X.

PRUDENT, Lambert-Félix. « Diglossie et interlecte », *Langages*, vol. 15, n° 61 (Mars 1981),
s. 13 – 38. [online]. [cit. 2010-02-10]. Dostupné z :
<http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_1981_num_15_61_1866>.

RIEGEL, M. / PELLAT, J.-Ch. / RIOUL, R. *Grammaire méthodique du français*. Paris :
Presses Universitaires de France, 1994. ISBN 978-2-13-053959-9.

RÉZEAU, Dominique / RÉZEAU Pierre. *De la Vendée aux Caraïbes*. Paris : Éditions
L'Harmattan, 1995. ISBN 2-7384-3152-6

RÉZEAU Pierre. *Dictionnaire des régionalismes de France. Géographie et histoire d'un
patrimoine linguistique*. Bruxelles: Duculot, 2001.

ŠABRŠULA Jan a kol. *Základy francouzské lexikologie*. Praha : SPN, 1983.

THIBAUT, André / RÉZEAU Pierre. *Richesses du français et géographie linguistique,
Volume 2*. Bruxelles: De Boeck Duculot, 2008. ISBN 978-2-8011-1421-6. [online]. [cit.

2010-03-31]. Dostupné z : <http://books.google.cz/books?id=6N79LpF6LKsC&hl=fr&source=gbp_navlinks_s>

TOURNEUX, Henry / BARBOTIN, Maurice. *Dictionnaire pratique de la Guadeloupe*. Paris : KARTHALA Editions, 1990. ISBN 2-86537-248-0.

VALDMAN, Albert. « Vers la standardisation du créole haïtien », *Revue Française de Linguistique Appliquée*, vol. 10, n° 1 (2005), s. 39 – 52. ISSN 1386-1204. [online]. [cit. 2010-02-17]. Dostupné z : <http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=RFLA&ID_NUMPUBLIE=RFLA_101&ID_ARTICLE=RFLA_101_52>.

VERRIER, A.-J. / ONILLON R. *Glossaire étymologique et historique des patois et des parlers de l'Anjou*. Anger : Germain et Grassin, 1908. [online]. [cit. 2010-03-31]. Dostupné z : <http://www.archive.org/stream/glossaireetymolo01verr/glossaireetymolo01verr_djvu.txt>

Internetové zdroje:

TLF - Trésor de la langue française informatisé. ATILF.

Dostupné z : <<http://atilf.atilf.fr>>

Frantext. ATILF.

Dostupné z : <www.frantext.fr>

<http://dictionary.reference.com/>

<http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/geografia/crioulosdebaseport.html>. [online]. [cit. 2010-02-17].

<http://www.wikipedia.org>

<http://caribfruits.cirad.fr/>

<http://www.potomitan.info/divers/arbres.html>